

Juha Peltoniemi

Sammakkolamasta
ikuiseen
täystyöllisyyteen

Versio (11. helmikuuta 2017) Pieniä lisäyksiä lähinnä kritiikkinä talouspoliittisen arviointineuvoston raporttiin sekä pariin muuhun työhön sekä näistä polvenneita ideoita.

Versio (28. marraskuuta 2016) Täydennetty erityisesti yhteisvaluuttaan ja vähän sisäiseen devalvaatioon sekä rahapolitiikkaan liittyviä kohtia. Johtopäätöksiä on täsmennetty ja ihan pikkuisen radikalisoitu, mutta tällä kertaa mitään ei käännetty pääläelleen, vaikka suhtautuminen rahaliiton tulevaisuuteen muuttuikin skeptisemmäksi. Otsikkoa muutettiin.

Versio (12. lokakuuta 2016) Lukuisia lisäyksiä, korjauksia ja täydennyksiä. Erityisesti luku 3 järjestetty uudelleen. Otsikko muutettu. Johtopäätöksiä jämäköitetty – rahapolitiikassa vallitseva uusi klassinen teoria tyrmätty vahvemmin ja EKP:tä haukuttu enemmän.

© 2016, 2017 Juha Peltoniemi ja Neutrinica Oy

Lataaminen, tulostus sekä kopiointi ja jakelu sähköisessä tai tulostetussa muodossa sekä osittainen lainaaminen sallittu vapaasti ei-kaupallisiin tarkoituksiin hyvää tapaa noudattaen. Plagiointi ja muuttaminen ehdottomasti kielletty.

Elektroninen dokumentti (odt/pdf)

Neutrinica Oy, Oulu

Sisällysluettelo

1 Johdanto.....	1
2 Taluskriisin tilannekuva.....	5
2.1 Riivaava työttömyys.....	5
2.2 Kestävyyssvaje ja velkaantuminen.....	8
2.3 Kriisin alku ja juuri.....	11
2.4 Suomen sammakkolama.....	15
2.5 Euron synty ja taakka.....	17
2.6 Euron vakaus ja sen hinta.....	21
3 Vallitsevat ja villitsevät talousteoriat.....	26
3.1 Kansantaloustiede.....	26
3.2 Arvot ja etiikka.....	30
3.3 Bruttokansa.....	32
3.4 Talouden vapaus ja markkinat.....	34
3.5 Markkinoiden häiriöt.....	36
3.6 Työmarkkinat.....	37
3.7 Työttömyys.....	39
3.8 Raha.....	44
3.9 Inflaatio.....	46
3.10 Rahapolitiikka.....	49
3.11 Rahoitusmarkkinat.....	52
3.12 Kansainvälinen kauppa ja globalisaatio.....	55
3.13 Uusliberalismi.....	57
3.14 Suunnitelmatalous.....	60
3.15 Makrotalous ja Keynesin teoria.....	62
3.16 Yhteenvedo.....	69
4 Rahan voimalla ylös.....	70
4.1 Suomi nousuun.....	70
4.2 Ilmaista rahaa pankista.....	73
4.3 Suomi eroon eurosta?.....	75
4.4 Sisäinen devalvaatio.....	80
4.5 Elvytys velaksi.....	85
4.6 Veroelvytys ja veronkiristys.....	88
4.7 Säästöt ja leikkaukset.....	91
4.8 Temppuilu pseudorahalla.....	92
5 Kestävän kansantalouden luominen.....	93
5.1 Riskisocialismista vastuutalouteen.....	93
5.2 Työmarkkinoiden rakenneuudistus.....	95
5.3 Pankkisektorin vakautus.....	99
5.4 Uusraha.....	103
5.5 Uusi Eurooppa.....	104
5.6 Innovatiivisia elinkeinoja.....	106
5.7 Julkisen sektorin säästötoimet.....	108
5.8 Johtaminen ja markkinointi.....	110
6 Johtopäätöksiä.....	112
Lähteitä.....	119

1 Johdanto

”Yhteiskuntamme huomattavimmat virheet ovat sen kykenemättömyys huolehtia täystyöllisyydestä sekä sen mielivaltainen ja epäoikeudenmukainen omaisuuden ja tulon jakautuminen.” Nämä sanat lausui John Maynard Keynes 1930-luvulla, viitaten sen aikuisiin lähinnä anglosaksisiin talouksiin (Keynes 1951, s. 428). Ne pätevät myös 2010-luvun Suomeen sekä maailmaan¹, joskin sillä välillä on suurempiakin virheitä yhteiskunnissa tehty. Sitten 1930-luvun on opittu yhtä ja toista uutta laman ja työttömyyden hoidosta, mutta jostain syystä parhaimpia oppeja ei kuitenkaan viedä käytäntöön.

Suomen talous on lamaanutunut. Yli puoli miljoonaa ihmistä on vastentahtoisesti työttömänä tai alityöllistettynä. Kansantalous toimii alle 80 % teholla. Työttömyys ei aiheuta vain köyhyyttä vaan myös erittäin vakavia inhimillisiä kärsimyksiä ja henkisiä ongelmia, jotka pilaavat monen ihmisen elämän lopullisesti ja heijastuvat vakavasti lapsiin (ks. esim. Helliwell & Huang 2011). Käytännössä vuoden työttömyys syrjäyttää yksilön työmarkkinoilta lopullisesti, todellisesta työhalusta ja osaamisesta riippumatta. Piittaamattomuus tästä kurjuudesta osoittaa lähes rikollista epäinhimillisyyttä. Nykypolitiikalla pitkäaikaistyöttömyys katoaa Suomesta vain kuoleman kautta. Viime vuosina Suomessa harjoitettua väärää politiikkaa voidaan siten pitää kirjaimellisesti murhaavana.

Kriisi aiheuttaa kymmenien miljardien vajeen kansantuotteeseen. Vuoden 2013 bruttokansantuote oli reaaliarvoltaan yli 12 miljardia vähemmän kuin viisi vuotta aiemmin. Sitä edeltävänä viisivuotiskautena talous kasvoi 30 miljardia ja sen jälkeen poljimme paikoillamme. Tuleville vuosille Suomen Pankki (2016) ennustaa vain prosentin kasvua, mikä tulee pääasiassa kotimaisen kysynnän velkavetoisesta kasvusta. Voinemme arvioida, että lamaannus laskee bruttokansantuotettamme jopa 40 miljardin euron verran vuodessa. Laman tähänastiset kumulatiiviset vaikutukset ovat paljon yli 100 miljardia. Siihen verrattuna joku miljardi Kreikalle on prosenttiluokkaa, ja maahanmuuttajien ja turvapaikanhakijoiden auttaminen vie vieläkin mitättömämmän osuuden.

¹ Stieglitzin (2012, xii) mukaan työttömyys on markkinoiden pahin epäonnistuminen, tehottomuuden suurin lähde ja merkittävä epätasa-arvon syy.

Talouden kriisit eivät johdu luonnon kiertokulusta vaan ihmisten päätöksistä. Ihmisten päätöksillä niistä myös nousee. Työttömyys seuraa valitusta politiikasta ja sen hyväksyminen on poliittinen päätös (Wray 1998). Toteutettu politiikka ei toki välttämättä seuraa kansan tahdosta vaan valtaapitävän eliitin omista intresseistä. Valitettavasti niin Suomessa kuin maailmallakin, erityisesti Euroopan Unionissa ja Euroopan keskuspankissa harrastetaan katastrofaalisen huonoa politiikkaa ja jätetään tekemättä sinänsä yksinkertaisia päätöksiä, joilla kriisi voitetaan.

Länsimaisen talouskasvun heikentyminen itsessään ei yllätä. Suomen suuri talouskasvu 1900-luvun jälkipuolella johtui sotienjälkeisestä teollistumisesta ja kansan koulutustason noususta, jolloin korkeammin koulutetut pystyivät tekemään tuottavampia töitä. Suomella oli malttia vaurastua (Vrt. Kekkonen 1952). Nyt Suomi on kuronut takamatkansa umpeen eikä koulutustasoa voi enää nostaa, koska melkein kaikki korkeakoulukelpoiset on korkeakoulutettu. Kasvu on löydettävä muilla keinoin. Erityisesti emme voi odotella, että sisältä tai ulkoa tuleva kasvu poistaisi työttömyyden, vaan työttömyys on poistettava omin keinoin.

Tarkastelen tässä esseessä Suomen ja vähän maailmankin taloutta, talouskriisiä ja lamaa². Käsittelen lyhyesti talouden syy-seuraussuhteita sekä laman ja taantumien syitä. Pohdin lyhyen tähtäimen keinoja päästä irti lamasta ja nostaa Suomi nousuun mahdollisimman nopeasti, missä keskityn raha- ja finanssi-politiikan keinoihin. Tarkastelen myös pitkävaikutteisempia mutta hitaampia keinoja talouden rakenteen korjaamiseksi, luottamuksen rakentamiseksi ja uusien kriisien estämiseksi. En tarkastele tässä yksityiskohtaisemmin verotuksen rakennetta, julkisen sektorin leikkauksia, työmarkkinoiden kiemuroita taikka elinkeinojen kehittämistä, joita pohdin perusteellisemmin toisaalla. Kaikkia noita tarvitaan pitkän ajan tervehdyttämistöimiin.

Essee jakautuu johdantoon, neljään päälukuun ja johtopäätöksiin. Toisessa luvussa koostan kuvaa nykytilanteesta ja pohdin, kuinka siihen on jouduttu. Kolmannessa luvussa käsittelen yleisesti taloustiedettä ja sen teorioita. Talous-

2 Joidenkin taloustieteilijöiden mukaan lama ja taantuma määritellään kansantuotteen laskuna, mutta pitkäaikainen juuttuminen massatyöttömyyteen ja toivottomuuteen ei ole lama. Oli mitä oli, tilanne on paha. Puhutaan sitten vaikka lamaannuksesta ja taantumuksesta, paremman termin puuttuessa.

tieteen tuntijat voivat jättää sen surutta lukematta, elleivät halua vasiten tutustua omiin teoreettisiin näkemyksiini ja haastaa niitä. Neljännessä luvussa ryhdyn käsittelemään rahapoliittisia keinoja, joilla Suomi ja mahdollisesti koko Eurooppa nostetaan uudestaan pystyyn. Viidennessä luvussa pohdiskelen keinoja kestävämmän talouden ja talousjärjestelmän luomiseksi, jotta välttyisimme tulevilta kriiseiltä. Viimeisessä luvussa kokoan johtopäätökset.

Pyrin rakentamaan esseeni mahdollisimman tieteelliselle perustalle. Tämä ei kuitenkaan ole akateeminen opinnäyte eikä tieteellinen julkaisu, koska se sisältää sekä arvopohjaisia toimintasuosituksia että mielipiteitä. Kun kyse on pahan poistamisesta ja hyvän tuottamisesta, se ei enää ole puhdasta arvovapaata tieteilyä, vaan myös arvosidonnaista vaikuttamista eli politikointia. Työn arvoperusta pohjautuu klassiseen utilitarismiin (Bentham 1780, Mill 2000), kantilaiseen valtiokäsitykseen (Kant 1795) ja yksilöetiikkaan (Kant 1931) sekä rawlsilaiseen oikeudenmukaisuuteen (Rawls 1970). Näennäisistä ja myös periaatteellisista eroistaan huolimatta nämä eivät eroa käytännössä kovinkaan paljon: niin utilitaristinen rajahyötyperiaate kuin rawlsilainen eriarvoisuuskäsitys korostavat heikoimpien ja köyhimpien etujen turvaamista. Jokainen ihminen on tarkoituserä itsessään eikä vain väline muun tarkoituserän saavuttamiseksi. Siten asetan taloudellisen oikeudenmukaisuuden laskennallista bruttokansantuotetta tärkeämmäksi arvoksi, vaikka käytännössä tässä esseessä keskitynkin enemmän kokonaisvaurauden lisäämiseen. En tässä kuitenkaan pohdi sen enempää oikeudenmukaisuutta, joka on äärimmäisen monitahoinen käsite, vaan käsittelen sitä perusteellisemmin toisessa esseessäni.

Tarkastelen työssäni talouden moraalialia ja moraalikatua. Moraalikatolla (englanniksi *moral hazard*) ei taloustieteissä tarkoiteta mitä tahansa moraalilöystymistä vaan mahdollisuutta ottaa itsekästä hyötyä toisten kustannuksella tai pelata toisen rahoilla: kruunalla minä voitan, klaavalla sinä häviät. Vastuupako voisi olla sopivampi termi: kyse on siitä, että päätösvalta ja seurausvastuu erkanevat toisistaan.

Asetan talouspolitiikan tärkeimmäksi tavoitteeksi täystyöllisyyden. Muut tavoitteet ovat keinoja täystyöllisyyden saavuttamiseksi tai seurauksia täystyöllisyyden saavuttamisesta. Esimerkiksi valtiontalouden alijäämä ja kestävyysvaje korjaantuvat itsestään, kun työttömyys poistuu. Reaalinen kansantuote tulee

työnteosta ja vain siitä, joten ensisijaisesti pitää lisätä työntekoa, toissijaisesti parantaa työn tehokkuutta ja tuottavuutta. Työn tehostaminen ei tarkoita työntekijän rääkkäämistä – päinvastoin hyvä johtaminen tehostaa työtä työntekijän hyvinvoinnin ja onnellisuuden kautta (ks. Ahonen 2016, Peltoniemi 2014, 2016). Parhaiten kansakunnan työn tuottavuutta parannetaan koulutuksen ja tutkimuksen kautta. Innovaatioiden ja muutosten edistäminen vaatii myös uudenlaista johtamista sekä luovuutta sietävää ja tukevaa organisaatiokulttuuria niin julkisilta kuin yksityisiltä organisaatioilta.

Suurin osa esityksistä on viisaammilta lainattuja. Pysin antamaan näille tieteellisen krediitin, missä muistan. Yleiseen oppikirjatietouteen en aina viitsi viitettä antaa, mutta osa viitteistä jää sekundäärilähteisiin. Viittailen myös populaariteoksiin ja poliittisiin kirjoituksiin, mikä varmasti olisi kiellettyä akateemisessa työssä, mutta haluan osoittaa erilaisten näkemysten olemassaoloa – ja niitä eroja totta viekään piisaa. Osa ehdotuksistani jää väkisin mielipiteen tasolle, koska en pysty kaikkiin löytämään riittävän tieteellistä perustaa. Jos jotain tieteelle kokonaan uutta teoriaa esitän, se on varmasti vahinko ja todennäköisesti virheellinen.

Kirjoitin tämän esseän yhtäältä parantaakseni maailmaa ja toisaalta oppiakseni taloustiedettä sekä ymmärtääkseni talouspolitiikkaa. Paljon olenkin oppinut, koska oppimiskäyrälläni olen muutaman kerran kääntänyt johtopäätöksetkin päinvastaiseksi. Tämä versio alkaa kuitenkin jo konvergoitua yhteen käsitykseen. Lukija on varmasti jo tässä vaiheessa arvannut sen pohjautuvan talusteorian osalta jonkinlaiseen keynesiläisyyteen, enkä siinä pettymystä tuota. En yritäkään olla puolueeton kaikissa kiistakysymyksissä, vaikka pyrin esittämään eri näkemyksiä mahdollisimman objektiivisesti, vaan otan selkeän kannan oikeaksi kokemani näkemyksen puolesta. Erityisesti torjun sellaiset markkinafundamentalistiset ja ordoliberaaliset näkemykset, joiden en katso pohjautuvan tieteeseen vaan moraaliseen dissonanssiin, jossa vahvat oikeuttavat omat perusteettomat etuoikeudet syyllistämällä heikot omasta heikkoudestaan, vapauttaen siten itsensä syyllisyydentunnoistaan.

Oppimisen ohella haluan hahmotella selkeää ja realistista ohjelmaa, jolla Suomi pääsisi ylös tästä kurimuksesta. Itse tuskin koskaan pääsen sitä toteuttamaan, mutta jos joku toinenkin tästä jotakin viisastuu tai edes provosoituu

itse toisin keinoin viisastumaan siten, että jotkut asiat maamme talouden hoidossa paremmaksi kääntyvät, lienee työ tehtävänsä tehnyt.

2 Talouskriisin tilannekuva

2.1 Riivaava työttömyys

Suomen talous ei ole kasvanut yli seitsemään vuoteen. Holmström, Korkman ja Vihriälä (2016) toteavat valtioneuvostolle antamassaan muuten harvinaisen virheellisessä muistiossa Suomen olevan edellytyksiinsä nähden alisuoriutuja. Vaikka Suomi on todettu edellytyksiltään yhdeksi maailman kilpailukykyisimmäksi maaksi, talouteemme ei ole syntynyt sellaista dynamiikkaa, johon meillä pitäisi olla mahdollisuudet. Tuleville vuosille Suomeen ennustetaan noin 1 % talouskasvua, kun maailman talous kasvaa yli 3 % vuosivauhtia (Valtiovarainministeriö 2016).

Tilastokeskuksen (2016) mukaan toukokuussa 2016 Suomen työvoimaan kuului 2 758 000 ihmistä. Näistä 2 433 000 ihmistä (88 %) laskettiin työllisiksi eli he tekivät vähintään tunnin ansiotyötä viikossa. Määrä on 16 000 enemmän kuin vuotta aiemmin. Eurostatin mukaan työvoimaan kuuluva teki työtunteja viikossa keskimäärin 24,3 (n. 65 % kokoaikatyöstä). Vertailun vuoksi Ruotsissa työtuntien keskimäärä oli 26,2 ja Saksassa 26,0, mutta euroalueella keskimäärin vain 23 ja Yhdysvalloissa Ruotsiakin enemmän (Kauhanen & Vihriälä 2016). Virallisen laskutavan mukainen työllisyysaste – eli työvoiman osuus koko työikäisestä väestöstä – on 69 %, kun se on Saksassa ja Tanskassa noin 73 % ja Ruotsissa ja Norjassa lähes 75 %. Näissä maissa vallitseekin lähes täystyöllisyys. Suomen työllisyysaste oli suurimmillaan 80-luvun lopussa lähes 80 %, joskin siihen vaikuttaa laskutavasta riippuen myös suhdanteista riippumaton aikakaudelle tyypillinen osallistuminen tai osallistumattomuus viralliseen työelämään (OECD 2016).

Kokonaan työttöminä työnhakijoina oli (toukokuussa 2016) tilastokeskuksen mukaan 298 000 henkeä (10,8 %), mikä oli 23 000 vähemmän kuin vuotta aiemmin (tosin virhemarginaali on 27 000). Yli vuoden yhtäjaksoisesti työttömänä on ollut 125 000, mikä kasvaa koko ajan. Työvoiman ulkopuolella (opiskelijat,

eläkeläiset, kotiäidit y.m.) oli 1 314 000 työkäistä (15-64-vuotiasta), joista 137 000 lasketaan piilotyöttömiksi³. Työvoimatoimistossa oli työttömäksi kirjautuneina 332 000 ihmistä, mikä on 3000 suurempi kuin vuosi sitten. Aktivointituen piirissä oli 122 000 ihmistä, mikä väheni 3000 ihmisellä edellisestä vuodesta. Valtiovarainministeriön mukaan laaja työttömyys oli vuoden 2016 lopuilla 450 000 henkeä. Kokonaistyöttömyysaste sisältäen tekotyöllistetyt ja piilotyöttömät on siten reilut 20 %. Suurin epävarmuus liittyy tilastoissa työvoiman ulkopuolella olevan väestön työhaluihin ja -kykyihin.

Miehistä 20 % ja naisista 10 % työskentelee osa-aikaisesti. Suurin osa näistä tekee osa-aikatyötä omasta halusta, mutta noin neljännes tahtoisi kokoaikatöihin. Nämä muodostavat noin 2 % lisäreservin henkilötyövuosiin.

Kaikki työkelpoiset työttömät ja alityöllistetyt mukaan lukien Suomessa lienee yli puolen miljoonan ihmisen (tai htv) työntekijäreservi. Suurin osa saataisiin käyttöön sopivin motivointikeinoin – vain muutama kymmenen tuhatta työvoimaan laskettavaa ihmistä voitaneen luokitella toivottomiin tapauksiin. Koko työvoimareservin hyödyntäminen lisäisi työnteon määrää jopa 20 %:lla ja kansantuotetta yli 10 %:lla.

Suomessa maksetaan työttömyyskorvauksia yli 5 miljardia euroa vuodessa. Työttömyyden todelliset kustannukset ovat paljon maksettuja työttömyyskorvauksia suuremmat, koska työttömät saavat muutakin sosiaalitukea ja kuormittavat terveydenhoitosektoria, poliisia sekä oikeuslaitosta paljon enemmän kuin työtä tekevät. Jossain tutkimuksessa työttömien nuorten rikollisuus oli kaksinkertainen työllistettyihin verrattuna (hävitin viitteen – auttakaa minua). Junatkaan eivät enää kulje aikataulussaan, kun aina joku hyppää kiskoille. Työttömyyden inhimilliset kustannukset hirvittävät.

Kauhasen ja Vihriälän (2016) arvion mukaan työttömyyden lasku yhdellä prosenttiyksiköllä vaikuttaisi julkisen sektorin taseeseen suoraan puolen miljardin verran, epäsuoraan vielä puolet enemmän. Täystyöllisyys tuottaisi jopa 10 miljardin lisän julkisen talouden taseeseen. Kaikkien työhaluisten työttömien työllistäminen minimipalkalla julkiselle sektorille maksaisi nettomääräisesti

3 Valtiovarainministeriön mukaan vuoden 2016 lopussa piilotyöttömien määrä olisi kohonnut jo 166 000 henkeen.

selvästi alle 5 miljardia vuodessa, mikä tuottaisi pidemmän päälle paljon suuremmat säästöt. Hieman suuremmalla panostuksella saisi luultavasti enemmän tulosta.

Stagnaatiosta huolimatta Suomen työmarkkinat toimivat varsin dynaamisesti. Malirannan (2014) mukaan uusia työpaikkoja syntyi vuodessa suunnilleen 5 % kaikkiin työpaikkoihin nähden, mutta samalla vanhoja työpaikkoja katosi 12 % vuosivauhdilla. Maunu ja Räisänen (2016) arvioivat, että vuoden 2015 aikana syntyi 216 000 uutta työpaikkaa, mutta samalla katosi 226 000 vanhaa työpaikkaa. Suurin osa uusista työpaikoista on määräaikaaisia – ilmeisesti varsin suuri osa dynamiikasta selittyy joidenkin alojen kausi- ja projektiluonteisuudella. Lisäksi työvoiman liikkuvuus ja vaihtuvuus johti yli 250 000 vanhan työpaikan uudelleentäyttöön, minkä tarkkaa määrää on vaikea arvioida, koska osa näistä täytetään sisäisesti tai muuten hiljaisesti. Eniten työpaikkoja on syntynyt sosiaali- ja terveyssektorille, niin julkisella kuin yksityisellä sektorilla. Teollisuudesta katosi kriisin aikana neljännes työpaikoista, mutta nyttemmin sinne on alkanut syntyämään uusiakin työpaikkoja (Maliranta 2014).

Sinänsä täystyöllisyyden vallitessakin esiintyisi jonkin verran työttömyyttä sekä työvoimapulaa, lähinnä työllistämiskitkan vuoksi. Lehtien palstoilla eräät yritykset valittavat ”huutavasta” työvoimapulasta, lähinnä eräiden niche-teknologioiden kehittämisessä. Tässä lienee kyse muutamasta kymmenestä erityisosaamista vaativasta tilapäisestä tehtävästä projektien loppuun saattamiseksi, loput työvoimapulasta selittyvät työnantajien⁴ osaamispulasta rekrytoinnin-, johtamisen ja henkilöstökehityksen alueilla.

Täyttämättömiä työpaikkoja ei kuitenkaan tilastoida, kuten työttömiä, joten työvoimapulalle ei ole saatavilla vastaavaa indikaattoria. Työvoimatoimiston tilastoimat avoimet työpaikat tarkoittavat vain sinne jätettyjä työpaikkailmoituksia – joista suurin osa on provisiopalkattuja puhelinmyyjiä ja muita epätöitä, joten se ei juurikaan kerro todellisesta työvoiman tarpeesta saatikka hakijoiden puutteesta johtuvasta täyttämättömistä työpaikasta. Monet yritykset eivät myöskään ilmoita avoimesta työpaikasta työvoimatoimistoon – tai jättävät vilpillisiä työpaikkailmoituksia markkinointisyistä. Mahdollinen kasvu avointen työpaikkojen määrässä voi selittyä pikemmin määräaikaisten työpaikkojen osuuden nousulla

4 Työnostaja voisi olla täsmällisempi termi, koska eivät yritykset ”anna” työtä vaan palkkaa työntekijän antamaa työsuoritusta vastaan. Työläinen tarjoaa työtä, ”työnantaja” sitä kysyy. Käytän kuitenkin vakiintuneita termejä, etten turhaan sekoita.

taikka muun dynamiikan kasvulla kuin työpaikkojen lisääntymisellä. Suomessa ei siten esiinny juurikaan ”kohtaanto-ongelmaa”, eikä työttömyyttä juurikaan vähennetä lisäämällä kannusteita työn vastaanottoon, vaikka jotkut talous-
viisaatkin (Holmström, Korkman & Vihriälä 2016, Uusitalo et al 2017) siten virheellisesti kuvittelevat ja ilmeisesti Sipilän hallitus sellaista yrittää, kun ei muutakaan voi. Ainakin valtiovarainministerimme on perusteellisesti pihalla työ-
markkinatilanteesta (Orpo 2017).

Niin työttömyys- kuin työllisyysaste kertovat talouden tilasta, mutta hieman eri tavoin. Monet taloustieteilijätkin (Uusitalo et al 2017) käsittelevät mielellään työllisyysastetta, koska kansantuote riippuu siitä melko suoraan. Minä pidän kuitenkin tahdonvastaista työttömyysastetta parempana kriteerinä talouspolitiikan onnistumiselle. Se kohdistuu selkeämmän ihmisten tilanteeseen ja toiveisiin, siinä missä työllisyysaste kohtelee ihmisiä välineellisemmin. Kukaan kansalainen ei kuitenkaan voi olla valtiolle pelkästään väline, vaan jokaisen tulee olla päämäärä itsessään.

2.2 Kestävyyssvaje ja velkaantuminen

Taluskriisin seurauksena julkisen sektorin osuus kansantaloudesta on noussut merkittävästi. Tämä johtuu kuitenkin enemmän yksityisen sektorin supistumisesta kilpailukyvyttömyyden vuoksi kuin julkisen sektorin paisumisesta saati sen tarkoituksellisesta paisuttamisesta elvytyksen nimissä. Julkisen sektorin suhteellisen koon arvo riippuu kovasti laskutavasta: Suomen julkisen sektorin netto-osuus suhteessa bruttokansantuotteeseen on 48 %, kun vertailukelpoinen arvo esimerkiksi Yhdysvalloissa on 43 %, Ruotsissa 47%, Ranskassa 52 % ja Kreikassa 50 % (ks. esim. Uusitalo, Puhakka, Laakso, Kotakorpi, Andersen & Matikka 2016). Pitemmän päälle julkinen sektori ei kuitenkaan voi pysyä kestävämmällä tasolla, mikä sellainen liekään.

Suomen julkinen sektori itsessään ei ole vajonnut suureen kriisiin. Suomen julkishallinto toimii tehokkaasti kansainvälisesti vertailtuna, eräiden väitteiden (Palkansaajien tutkimuslaitos 2015) mukaan jopa maailman tehokkaimmin. Silti se voisi toimia tehokkaammin.

Kestävyysvaje eli ennustettujen menojen ja tulojen ero johtuu erityisesti eläkekustannusten noususta eläkkeensaajien määrän kasvaessa. Rahamääräiset sosiaalikulut (39 G€) ylittävät reilusti julkisen sektorin palkkakulut (bruttona 23 G€ ilman sivukuluja). Mitään helppoja säästöjä ei kuitenkaan ole saatavilla – julkiselta sektorilta on ajat sitten otettu pois kaikki löysät, mistä kohtuudella saa, ja matalasuhdanteen aikana toteutetut leikkaukset ja säästötoimet vain lisäävät ongelmia. Uudet säästöt vaativat perusteellisempaa analyysiä yksityiskohtaisista prosesseista sekä innovatiivisia ratkaisuja.

Valtio paikkaa budjettiaan velaksi. Velka mahdollistaa muuttuvien suhdanteiden tasaamisen. Valtiot saavat velkaa edullisesti, koska niiden takaisinmaksukykyyn luotetaan. Kohtuullinen velka itsessään ei haittaa kansantaloutta – toimiva yksityistalous jopa vaatii valtion velkaa käyttöaineekseen, joten bruttovelaton valtio ei edes toimisi.

Halpa velka voi kuitenkin vietellä löysään budjettikuriin. Korkea velkaantuminen vie rahallisesti epäsuverenilta valtiontaloudelta liikkumavaraa. Se ei tuota ongelmia vahvan talouskasvun aikaan: jos talous kasvaa velkaantumisvauhtia nopeammin, niin velka vähän kuin itsestään laimenee. Heikko talouskasvu tai talouden taantuma sen sijaan vievät velanmaksuvoimaa. Euroaikainen eurovaluutassa otettu valtionvelka vastaa ulkomaan valuutassa otettua velkaa, jota valtio ei voi maksaa rahaa painamalla.

Suomen julkisen sektorin sulautettu bruttovelka vuonna 2015 nousi 130,7 miljardiin euroon (Tilastokeskus). Siitä valtion velkaa on valtiokonttorin www-sivun mukaan 96,6 miljardia (5/2016), vaikka yksityisen ylläpitämä Velkakello tikittää jo 103 miljardia. (Julkisyhteisöjen kokonaismenot olivat 109,1 miljardia euroa.) Velan suhde bruttokansantuotteeseen on edelleen yksi Euroopan pienimmistä, 63,1 %. Toisaalta valtion velasta lähes 90 % on ulkomaista, mikä voi huolestuttaa enemmän. Esimerkiksi maailman velkaantuneimman valtion, Japanin jättiläismäinen valtionvelka (230 % suhteessa bkt:hen) on pääosin (95 %) kotimaista, mikä on osaltaan maan epävirallinen tapa selvitä tulevista valtaisista eläkevastuista. Japanin valtionvelan kasvu ei ole nostanut korkoja juuri lainkaan.

On kuitenkin huomattava, että Suomen valtiolla on myös saamisia. Vuoden 2014 tilaston mukaan valtiolla oli lainasaamisia 17,1 miljardia euroa, käteisvaroja tai talletuksia 7,4 miljardia ja osakeomaisuutta 33,4 miljardin arvosta. Kesäkuussa

2016 valtioneuvoston kanslian www-sivujen mukaan valtion kaikkien pörssi-osakkeiden arvo olisi 17,1 miljardia euroa. (Noteeraamattomien yhtiöiden tase-arvo vuonna 2014 oli yhteensä 6 G€, tämän päivän arvoa en ole löytänyt). Siten valtion nettovelka oli vuonna 2014 vain 42 miljardia, kun omaisuuteen ei lasketa uusintakustannuksiltaan kalliimpaa mutta vaikeasti realisoitavaa kiinteää omaisuutta, jonka tasearvo on yli 30 miljardia. Toisaalta valtiolla on velkavastuuseen rinnastuvia takuita ja vakuuksia lähes 45 miljardin edestä (Helsingin Sanomat 3.9.2016). (Näissä luvuissa voi olla epätarkkuuksia, koska tarkkojen ajantasaisten tietojen löytäminen on varsin vaikeaa – useat tiedot tulevat sekundäärilähteistä, jotka eivät ole täysin tuoreita, johdonmukaisia tai yhteensopivia.)

Kaikkien Suomen julkisyhteisöjen kokonaistase nousee kuitenkin positiiviseksi eläkerahastojen valtaisan varallisuuden ansiosta (yli 160 miljardia). Vaikka eläkerahastoja sen enempää kuin merkittävää osaa julkisyhteisöjen kiinteästä omaisuudesta ei käytännössä voidakaan realisoida valtion velan maksamiseksi, ne omalla olemassaolollaan vähentävät valtion tulevia menoja ja siten lisäävät tulevia verotusmahdollisuuksia. Siten kansainvälisissä vertailuissa ne voidaan perustellusti laskea osaksi julkisen sektorin varallisuutta. Siksi Suomella ei ole mitään hätää velan suhteen ja korot pysyvät matalalla vielä pitkään, kunhan omaa taloutta ei itse sössitä.

Julkisen sektorin nettotaseen mukaan Suomen julkinen sektori on Uusitalon (2015) raportoiman tilaston mukaan maailman seitsemänneksi varakkain. IMF:n tietokannan mukaan edellä ovat vain öljymaat Norja, Yhdistyneet Arabiemiraatit, Qatar, Libya, Saudi-Arabia ja Oman – perässä kahdeksantena tulee Ruotsi, jo selvästi Suomelle jääneenä. Näiden lisäksi vain Kazakstan, Algeria ja Chile ovat selvästi positiivisia. Iran ja Viro ovat aika lailla nolllilla. Kaikki muut valtiot ovat nettovelkaantuneita, Sveitsikin parilla kymmenellä miljardilla eurolla ja Saksa tuplasti enemmän. Lukuihin tulee toki suhtautua tietyin varauksin, koska eri valtioissa ja eri kulttuureissa eläkevastuihin varaudutaan hyvin eri tavoin, myös yksityisesti, mutta kyseinen tilasto perustuu niin vertailukelpoisiin tietoihin kuin on mahdollista saada, eri valtioiden erilaiset tilastointitavat huomioon ottaen. Läheskään kaikista valtioista ei kuitenkaan ole saatu vertailukelpoista dataa, esi-

merkiksi Kiinasta. Kiinan valtaisien ylijäämien sijoitus ulkomaille on osaltaan johtanut kuplakeinotteluun.

Uusitalo ja kumppanit (2017) pitävät valtion nettovelkaa jopa haitallisena. Matalan koron aikana myös pääoman tuotto jää alhaiseksi. Vaikka osinkotulot eivät suoraan riipu valtion lainojen korkotasosta, näiden välillä vallitsee vahvoja korrelaatioita. Saamisiin liittyy myös riskejä. Siten turvallisinta olisi pyrkiä mahdollisimman neutraaliin taseeseen.

Eläkerahastot ja -vakuutukset itsessään vain varaavat nykyisille ja tuleville eläkeläisille heikon juridisen ja psykologisen oikeuden eläketuloon. Reaalitaloudessa eläkeläiset elätetään aina työkäisten reaalityöllä eikä rahalla, eikä rahamääräinen varautuminen vaikuta kuin psykologian kautta.

Suomen koko kansantalouden (julkinen ja yksityinen sektori) ulkomaiset velat ylittävät niukasti ulkomaiset saatavat (bruttovelka 706, bruttosaamiset 698, nettovelka 8 miljardia euroa vuoden 2015 lopussa tai 10 miljardia toukokuussa 2016, Tilastokeskus 2016). Yksityisten nettovelkaantuminen osin säästämisen vähentymisen kautta lisää kansakunnan velkaantumista (Suomen Pankki 2016), mutta toki samalla kasvattaa kansantuotetta. Ulkomaisiin saamisiin liittyy aina riskejä, toivottavasti ei kuitenkaan systeemistä vaaraa, kuten oli Saksalla vielä kymmenisen vuotta sitten (ks. Herrmann 2015). Kansantalouden nettovelka tai tase kuvaa kansakunnan kestävyyttä paljon tarkemmin kuin valtion tai julkisen sektorin tase saati bruttovelka eikä siinä näy huolen häivää.

2.3 Kriisin alku ja juuri

Nykyinen talouskriisi alkoi noin vuonna 2007 Yhdysvalloista pankkikuplan puhjettua ja levisi sitten Eurooppaan. Euroopassa se ilmeni aluksi pankkikriisinä sekä 2010 alkaen eurokriisinä. Useimmille lama tuli yllätyksenä. Maailmanlaajuinen lama kuitenkin ohjelmoitiin maailman talousjärjestelmään kummallakin puolen Atlanttia jo paljon aiemmin ja siitä varoiteltiin ihan tarpeeksi (Rajan, Schiller, Krugman, Roubini), joskaan mikään yleisessä käytössä oleva teoria ei sen syntyä kovin täsmällisesti ennustanut (Krugman 2010). Erilaisia kuplia ja niistä aiheutuneita kriisejä on maailmalla esiintynyt satoja vuosia. Nämä seuraavat hämmästyttävän samanlaisia kehityskulkuja (Reinhart & Rogoff 2009), vaikka

jokainen kriisi on omanlaatuisensa ja viimeiseen lamaan liittyy varsin uusia piirteitä.

Kansainvälisen talous-, pankki- ja rahakriisin ja laman syitä on analysoitu perusteellisesti (Krugman 2009, 2012, Rajan 2010, Quiggin 2014, Seppänen 2012, Roubini & Mihm 2010, Stiglitz 2010, 2012, 2016, Herrman 2015, Korkman 2015, Reinhart & Rogoff 2009, Hetemäki 2015, Harakka 2013, Rehn 2015, Baldwin at al 2015, King 2016, Galbraith, Varoufakis). Tärkeimmiksi syiksi on nostettu

- Erityisesti Yhdysvaltoja, mutta myös Eurooppaa ja Suomeakin vaivannut moraalikato sekä sen tuottama luottoekspansio, pankkisektorin vakuusvaje, epämääräisiin johdannaisiin piilotettu kollektiivinen riski ja niistä seuraava kuplatalous, joka sitten väistämättä romahti.
- Erityisesti Saksan talouden keinotekoisesti alhainen palkkataso, krooninen ylijäämä ja ylijäämän holtiton sijoitus ulkomaille epämääräisiin finanssiolioihin. Myös muut ylijäämät maat kuten Kiina sijoittivat holtittomasti.
- Euroalueen rakenteellinen kyvyttömyys kohdata epäsymmetrisiä sisäisiä ja ulkoisia sokkeja, mikä oli tietoisesti muttei tarkoituksellisesti rakennettu Euroopan valuuttaunioniin, joka muutenkin rakennettiin huttiloiden ilman selkeätä päätöksentekojärjestelmää ja jäsenten keskinäistä kontrollia.
- Euroopassa markkinoiden usko no bailout -säännön kestävämyyteen, mitä ruokkivat poliittiset puheet ja EKP:n tapa jakaa lainoja heikoille pankeille samoin ehdoin kuin vahvoille.
- Kansantalouksien kyvyttömyys joustaa taloudessa myös alaspäin – erityisesti työmarkkinoilla ja eräiden euromaiden työmarkkinoiden epäsymmetrinen herkkyys palkkatason nousulle.
- Lähinnä Kreikan ja osin muiden Välimeren maiden holtiton julkinen talous, korruptio ja tehoton verotus sekä talouskriisin epäonnistunut paikkaaminen, siitä seurannut paniikki ja harhakäsitysten leviäminen. (Espanjan kupla johtui yksityisistä kiinteistömarkkinoista eikä valtion velanotosta, vaikka sekin oli turhan suurta ja Italia on elänyt kroonista kriisiä, joka muuttui akuutiksi turhan paniikin vuoksi.)

- Lähes kaikkien maailman valtioiden, Euroopan Unionin, YK:n sekä kaikkien muiden valtioiden välisten liittojen ja järjestöjen kyvyttömyys tai haluttomuus sopia yhteistyöstä kansainvälisen veronkierron ja verokilpailun estämiseksi, mikä on vienyt valtioilta merkittäviä mahdollisuuksia kerätä veroja.
- Perusteeton pelko inflaatiota ja velkaantumista kohtaan, erityisesti Saksassa.
- Euroopan vahvojen maiden haluttomuus luopua todellisen tai näennäisen etuoikeutetusta asemastaan ja heikkojen maiden kyvyttömyys tunnustaa tosiasioita – ja erityisesti Euroopan Unionin kyvyttömyys sopia yhtään mistään järkevästi.
- Eurooppalaisten ja amerikkalaisten poliitikkojen ja keskuspankin virkamiesten kyvyttömyys hoitaa lamaa ja käsittämätön halu kiihdyttää lamaa täysin väärin ajoitetuilla, vääransuuruisilla ja huonosti kohdennetuilla julkisen sektorin kiristys-, kuritus- ja säästötoimilla sekä katastrofaalisen deflatorisella rahapolitiikalla.

Taloustieteilijät saattavat kiistellä monista yksityiskohdista, kuten syiden keskinäisestä painotuksesta, mutta kukaan ei kiistä moraalikadon merkitystä. Lamasta voidaan syyttää petollisia pankkiireja, kelvottomia yritysjohtajia, saksalaista yläluokkaa ja ahneita ammattiyhdistyksiä – eikä edes aivan perusteettomasti – mutta juurisyyt ovat talouden rakenteissa. Jos talouteen jätetään tilaa moraalikadolle, takuuvarmasti sitä tilaa käytetään.

Jälkiviisastelussa tulee kuitenkin muistaa, että monet kriisinaikaiset virhearviot tehtiin valtaisassa paineessa ja suuressa epävarmuudessa. Joillain päätöksillä kenties varauduttiin toisenlaiseen, kenties paljon parempaan kehitykseen, mitä ei sitten tapahtunutkaan (ks Vartia 2010).

Vuoden 2008 kriisin laukaisi siis Yhdysvaltain pankkisektorin kuplan puhkeaminen. Pankit itsessään ovat hyvin haavoittuvia irrationaalisille paniikki-reaktioille, koska niillä ei koskaan ole riittävästi käteisvaroja, jotta kaikki tallettajat voisivat saada yhtä aikaa rahansa pois. Perätonkin huhu voi laukaista paniikin, joka tuhoaa pankin. Paniikkireaktioiden torjumiseksi valtiot yleensä antavat kansalaisten talletuksille talletussuojan. Naiivisti toteutettu suoja voi

kuitenkin johtaa moraalikatoon, mistä Yhdysvaltain subprime-kriisi tarjosi oppikirjaesimerkin (Krugman 2009, 2012; Roubini & Mihm 2010). Ilman Yhdysvaltain häiriöitäkin Euroopan kriisi olisi todennäköisesti lauennut, kenties myöhemmin ja kovemmin, koska rahaliitto oli rakennettu heppoiselle pohjalle (Stiglitz 2014).

Sama pätee valtioihinkin. Eurokriisi alkoi, kun sijoittajat menettivät luottamuksensa valtioiden – lähinnä Kreikan – kykyyn maksaa erääntyvät lainansa ja halusivat yhtä aikaa turvata saatavansa ennen muita. Kreikalta loppui käteinen, mitä piti paniikissa ratkaista. Paniikissa toiset maat antoivat tai takasivat lainoja Kreikalle ja Euroopan keskuspankkikin venytti valtuuksiaan. Näin ei todellakaan oltu suunniteltu etukäteen. Hallitukset halusivat kuitenkin ensi sijassa pelastaa haavoittuneen pankkisektorin: Eurooppa on huomattavasti Amerikkaa riippuvaisempi pankeista: Euroopassa velkoja on suhteessa tuotantoon yli kolme kertaa niin paljon kuin Yhdysvalloissa, joiden rahoitusmarkkinat pyörivät enemmän pörssien kautta (Korkman 2013). Vaihtoehdoisen skenaarion seurauksia ei voi kuin arvailla, mutta pankkisektorin sortuminen olisi saattanut johtaa myös järjestyttäviin seurauksiin. Kriisinhoitoon liittynyt täysin älytön talouskuritus kuitenkin vain kiihdytti kriisiä entisestään ja aiheutti täysin turhaa inhimillistä kärsimystä, joka olisi ollut vältettävissä vastuullisella politiikalla (Stiglitz 2016). Kreikkaa lukuun ottamatta yhdenkään euromaan julkinen talous ei ollut ennen kriisiä yli-velkaantunut tai kriisiytynyt, mitä nyt politiikka oli enemmän tai vähemmän korruptoitunut, eikä yhdenkään valtion velka kasvanut merkittävästi laman alla (Haaparanta 2015).

Olisi kuitenkin naiivia jättää eurokriisin syy kreikkalaisille. Kriisi ajettiin sisään jo aiemmin toimimattoman yhteisvaluutan ja jäsenvaltioiden epätasapainoisten talouksien kautta. Yksi jäsenmaa – tässä tapauksessa Saksa – ei pysty pitämään ylijäämää ilman toisten alijäämää, mitä saksalaiset eivät suostuneet ymmärtämään vaan pahensivat vaan tilannetta lisää kriisin alettua. (Stiglitz 2016, Galbraith 2016)

Yhteisen valtiollisen talletussuojan puute heikentääkin euron uskottavuutta. Monet – erityisesti amerikkalaiset – ovat vaatineet sellaisen luomista, mutta vahvojen Euroopan maiden kansalaiset eivät hyväksy, että heidän pitäisi taata huonommin asiansa hoitaneiden valtioiden virheitä.

Sinänsä finanssisektorin häiriöillä ja pörssikurssien heilahteluilla ei pitäisi olla suurta merkitystä reaalityaloudelle. Pörssiromahduksessa ei suoraan menetetä ihmishenkiä eikä niissä katoa reaalityomaisuutta kuten tulipaloissa. Finanssikriisi saattaa jopa tervehdyttää ja oikeudenmukaistaa taloutta tasaamalla omaisuuden jakautumista. Toteutuneilla ja odotetuilla finanssikriiseillä on kuitenkin vaikutuksia ihmisten käyttäytymiseen ja onnellisuuteen.

2.4 Suomen sammakkolama

Suomi näytti aluksi selviävän helpolla maailman talousmyllerryksestä, muun muassa vahvan pankkijärjestelmän ansiosta. Tämä ilmeisen väärä tilannearvio ruokki väärää ylpeyttä ja katteetonta uskoa: huhtikuussa 2010 taloustieteilijät pohtivat jo, mitä tehdään kriisin jälkeen (Rouvinen & Ylä-Anttila 2010). Muun muassa Suni (2010) arvioi kriisin olevan jo ohi ja Suomen pääsevän lievään kasvu-uraan. Syistäkin oltiin pihalla: Alho ja Kiander (2010) julistivat, että ”*työmarkkinat eivät ole millään muotoa syntyneen talouskriisin taustalla*” ja Rouvinen ja Ylä-Anttila (2010) kiistivät Suomen virheet kokonaan: ”*Suomella ei ollut osaa eikä arpaa...*”. Vielä 2012 Olli Rehn uskoi kriisin olevan voitettu ja Suomen selvinneen siitä.

Yleisen päättämättömyyden, hitaan kriisitietoisuuden ja väärän politiikan seurauksena Suomeen kuitenkin tuli vähitellen jatkuvasti syvenevä lama. Toisin kuin 1990-luvun romahdus, joka tuli lähes kertarysäyksellä, tämä lama tuli hitaasti hivuttaen, hiljaa kiihtyen, totuttaen kansan huonoihin uutisiin, laukaisematta suurta kriisitietoutta kansassa ja päättäjissä. Tätä voitaisiinkin kutsua sammakkolamaksi. Poliitikotkin ruokkivat käsityksiä fantastisesta menestyksestä: Eurooppa sortuu, mutta Suomi senkun porskuttaa.

Lamaa ruokkivat aiemmin kehittyneet talousrakenteet. Oikeastaan Suomen kilpailukyky alkoi heiketä jo vuonna 2002 (Maliranta 2014). Tuolloin eurosta tuli käteisvaluutta, maata johtivat Halonen, Lipponen ja Niinistö, Nokia jylläsi matkapuhelinmarkkinoilla ja hallitsi julkista innovaatiojärjestelmääkin. Paperi kävi kaupaksi, mutta huhut tiesivät kertoa metsäteollisuuden vähentäneen kehitysmenojaan.

Hallituksen asettama talouspoliittinen arviointineuvosto antaa valaisevia tilastoja ja käyriä talouden kehittymisestä (Uusitalo, Puhakka, Laakso, Kotakorpi, Andersen & Matikka 2016). Tilastojen mukaan Suomen reaaliyksikköpalkat kohosivat vuoden 2008 jälkeen lähes 25 %, pitkälti tuottavuuden laskun vuoksi – sitä ennen palkat seurasivat tuottavuutta varsin tarkasti (OECD 2016). Palkan- korotuskierrettä johtivat lakkoilevat sairaanhoitajat vahvalla poliittisella tuella: jotkut (demaritaustaiset) asiantuntijat jopa syyttävät Kokoomuksen Sari Sairaanhoidaja -kampanjaa koko lamasta (ainakin Sailas). Suurin osa tuotannon ja tuottavuuden laskusta johtuu silti elektroniikkateollisuuden romahduksesta. Vain kemiallinen teollisuus on kasvattanut viennin arvoa vuoden 2008 jälkeen, mutta yllättäen metsäsektorin osuus Suomen viennistä kasvoi samana aikana.

Väärän politiikan taustalla vaikuttavat oikeiston ja vasemmiston stereotyyppiset tavoitteet: vasemmisto haluaa korottaa työläisten (ammattiyhdistysten jäsenten) etuja yli kestävyystason eikä suostu tinkimään ”saavutetuista eduista”, kun taas oikeisto haluaa ideologisista syistä purkaa julkista sektoria ja leikata julkisia menoja jopa laman aikana ja sen varjolla. Molemmat näistä vain kiihdyttävät lamaa. Wren-Lewis (2016) arvioi, että lykkäämällä leikkauksia euroalueen talous olisi kasvanut 4 %, tosin erottamatta Suomen osuutta, mutta melkein koko euroalue noudatti samaa typerää leikkauspolitiikkaa osin eurosääntöjen johdattamana. Oikealla politiikalla emme olisi ikinä lamaan vaipuneet, oikealla politiikalla olisimme päässeet siitä ylös aikoja sitten ja oikealla politiikalla pääsemme siitä ylös nopeasti.

Malirannan (2014) mukaan Suomen kustannuskilpailukyvyn katoaminen johtui puoliksi innovoinnin vähenemisen aiheuttaman tuottavuuden kasvun hidastumisesta ja puoliksi työvoimakustannusten suhteellisesta noususta. Vuoden 2007 jälkeen Suomen kilpailukyky on heikentynyt 10-20 % kilpailijamaihin nähden. Erityisesti teollisuuden kate (ylijäämä per tuotto) putosi 12 %:sta 6 %:iin, ja työvoima väheni neljänneksellä.

Lehmus ja Vihriälä (2016) arvioivat, että kaksi kolmasosaa työpaikkojen menetyksestä olisi ollut vältettävissä palkkojen jäädytyksellä vuoden 2010 tasolle ja Saksan mukaisella negatiivisella palkkaliukumalla. Ongelmat ovat rakenteellisia ja niiden ratkaisu vaatii rakennemuutoksia. Vuoden 2010 valinta hieman ihmetyttää: Suomen pahin palkankorotusvuosi oli 2009, jolloin palkat nousivat 5

% samalla, kun jakovara laski 8 % (Sauramo 2016). Sauramo (2015) myös yrittää puhua kilpailukykyvajeen kokonaan pois, mutta työttömyystilastot osoittavat lahjomattomasti Suomen kyvyttömyyttä. Syy ei sellaisenaan kerro, kuinka tilanne korjataan. Usein ongelman ratkaisuun tarvitaan eri keinoja kuin sen aiheuttamiseen. Se ei onnistu helposti, koska OECD:n (2014) mukaan Suomen työmarkkinat ovat kehittyneiden maiden jäykimpiä.

Kilponen (2016) tarkastelee reaalista valuuttakurssia eli kotimaisten ja ulkomaisten hintojen kauppapainotettua suhdetta. Se määrittää hintakilpailukykyä suhteessa muihin kansantalouksiin. Suomen reaalin valuuttakurssi vahvistui (eli kilpailukyky heikkeni) 18 % vuodesta 2000 vuoteen 2015. Samalla viennin osuus bruttokansantuotteesta laski 41 %:sta 37 %:iin ja yksityisen ja julkisen kulutuksen BKT-osuus nousi 70%:sta 80 %:iin, mikä ilmeisesti kertoo investointien heikkenemisestä.

Innovoinnin katoaminen vaatii selityksiä. En ole kuitenkaan nähnyt siitä kovin akateemisia pohdintoja. Pysähtyneisyyden henki on kuitenkin leijunut käsin kosketeltavana yliopistojen ja yritysten käytävillä ja kaupunkien kaduilla jatkuvasti sakenevasti koko 2000-luvun. Minä hypotetisoin, että se jotenkin liittyy suomalaiseen häpeän kulttuuriin, jossa ei suvaita epäonnistumisia. Jätän sen pohtimisen tältä erää ja palaan asiaan myöhemmin. Ehkä Suomi ei vaan pystynyt muuntautumaan innovoinnin perässähihtäjästä edelläkävijäksi. Joka Suomen tapauksessa julkiset panostukset tutkimukseen ja kehitykseen laskivat reaali-määräisesti 14 % vuodesta 2010 vuoteen 2014, samalla kun muut pohjoismaat lisäsivät omaa panostustaan (OECD 2016).

Suomalaiseen taloussuhdanteisiin liittyvät vastaavat sosiologiset suhdanteet: kateuskausi, synnintunnonkausi, epätoivonkausi ja hillittömyyskausi.

2.5 Euron synty ja taakka

Euroopan yhteisvaluutta euro ei toimi. Yhteisvaluutan ideassa itsessään ei ole mitään kovin suurta vikaa. Se helpottaa kansalaisten elämää merkittävästi ja vähentää kansainvälisen kaupan kustannuksia ja riskejä. Se jopa vähentää sodanuhkaa, kun kansakunnat riippuvat toisistaan niin paljon, että sodan hinta kasvaa mahdottomaksi (vrt. Kant 1795).

Euron toteutus jäi kuitenkin kesken poliittisten kompromissien, yleisen päättämättömyyden ja turhan tunaroinnin vuoksi (Stiglitz 2016). Usein käytetään termiä ”valuviika” (esim. Rehn 2012, Koskenkylä 2016), mikä on virheellistä, koska kyseessä ei ollut satunnainen ennalta arvaamaton valmistusvirhe vaan selkeä suunnitteluvirhe, tai pikemmin kokoelma laiminlyöntejä ja virheitä, jotka olisi pitänyt havaita etukäteen (ks esim Stiglitz 2014). Enimmät virheet olisivat olleet vielä korjattavissa jälkeinpäin ja olisivat vieläkin. Joissain tapauksissa ei voitane edes puhua erehtymisestä vaan tarkoituksellisesta pyrkimyksestä tietyn talouspolitiikan harjoittamiseksi, vaikka se sitten osoittautui taloudelliseksi sabotaasiksi (Galbraith 2016). Jotkut perustajista uskoivat naivisti, että jäsenmaat muuttuvat eurokelpoiseksi jäsenyyden myötä (Rehn 2012).

Rahaliitto järjestettiin täysin väärille periaatteille epäkelvon teorian ja jääripäisen ideologisen innon pohjalta. Ilmeisenä tarkoituksena oli pakottaa valtiot toimimaan annetun saksalaisperäisen ordoliberalisen (ordo ← Ordnung = järjestys) teorian pohjalta eikä sopeuttaa teoriaa valtioiden todelliseen toimintaan (Sinn 2014 esittää ordoliberalismin puolustuspuheen). Suuri julkinen sektori nähtiin mörkönä, jota piti vastustaa ylikansallisin keinoin (esim. Stiglitz 2016). Nämä periaatteet eivät sallineet rahaliiton toimielinten puuttua kasvaviin kupliin ja epätasapainoisiin talouksiin ennen kriisiä eivätkä reagoida syntyvään kriisiin ajoissa, koska niiden mukaan markkinat korjaavat itse itsensä. Markkinat pystyvät kuitenkin vakautumaan vain tietyn liikkumavaran puitteissa (Leijonhufvud 1981), minkä jälkeen mahdolliset automaattiset destabilisaattorit saattavat syöstä markkinat syöksykierteeseen, josta selvitään vain valtion avulla (Stiglitz 2014).

Eurojärjestelmän suurimmaksi viaksi jätettiin itsenäisten jäsenvaltioiden kyvyttömyys sopeutua yhteiseen valuuttaan. Eurojärjestelmän hallintomalli ei ota huomioon valtioiden välisiä eroja. Yhteisvaluutta-alueen ja sen jäsenvaltioiden jäykät talousrakenteet eivät kestä epäsymmetrisiä häiriöitä, koska jäsenvaltioiden talouksilta puuttuvat tehokkaat keinot joustaa alaspäin, minkä oman valuutan kurssilasku tarjoaisi. Tämä tiedettiin hyvin ja juuri Suomea käytettiin esimerkkinä mahdollisesta sokkikohteesta.

Euron luojat eivät uskoneet tulevien poliitikkojen kyvykkyyteen ja pidättyvyyteen. Siksi he säätivät tiukkoja sääntöjä estääkseen liian löysän talouspolitiikan niin unionissa kuin jäsenmaissa. He eivät kuitenkaan nähneet liian kireän talous-

politiikan vaaroja eivätkä säätäneet sille mitään esteitä. Nämä säännöt osoittautuivat tuhoisiksi. (Stiglitz 2016)

Valtiollista moraalikatoa edistää, että eurojärjestelmä ei pysty asettamaan periaatteessa itsenäisille valtioille oikeita ja tehokkaita sääntöjä eikä sanktioita sääntöjä rikkoneille, mutta jättää silti ilmaan kuvitelman yhteisvastuusta, jota ei kuitenkaan ole määritelty missään. (Korkman 2013, Seppänen 2012, Stiglitz 2016)

Euroopan epäyhtenäiset työmarkkinakulttuurit luovat kansantalouksien välille eroja, jotka eivät perustu talouden realiteetteihin (Höpner & Lutter 2014). Nämä kulttuurierot ja osin lainsäädännöllisetkin eroavaisuudet tuottavat eriasteista ja erisuuntaista epäsymmetriaa työmarkkinaosapuolten neuvotteluvoimien välille. Etelä-Euroopan hajautettu neuvottelujärjestelmä ja aggressiiviset ammattiliitot ruokkivat palkkainflaatiota, kun taas Keski-Euroopan konservatiivinen, turvallisuushakuinen ja keskitetty työmarkkinajärjestelmä tukee matalaa inflaatiota. Tämä lisää muutenkin kestäväntä jakautumista heikkoihin ja vahvoihin maihin.

Euro tuotiin ilmeisesti liian nopeasti. Yhteinen valuutta jatkoi sinänsä onnistunutta rauhanliikettä Euroopan kansojen yhteen liittämiseksi. Saksa pani vastaan, mutta rahaliitto kytkettiin ehdoksi Saksan yhdistymiselle (Fischer 2015). Poliittisista syistä euroon hyväksyttiin liian erilaisia maita ilman tehokkaita keinoja epäsymmetrisen kehityksen tasaamiseksi, vastuunpakoilun valvomiseksi ja paniikkireaktioiden hallitsemiseksi. Belgia ja Italia eivät edes täyttäneet virallisia eurokriteerejä – Suomi juuri ja juuri. Kiireessä tehdään usein näennäis-päätöksiä, joiden tulokset muotoillaan niin ympärilyöreästi, että jokainen neuvottelija voi lukea sen voitokseen, mutta tosiasiallinen päätöksenteko jätetään päätöksen tulkitsijoille. Sama pätee useimpiin muihinkin EU:n asiakirjoihin, jotka on kirjoitettu joko tulkinnanvaraisiksi tai käsittämättömiksi. Euron hallinta jäi leväperäiseksi, koska Ranskan ja Saksan edustamien näkemysten välille ei löydetty kestävää kompromissia, vaan tehtiin hassu nahkapäätös. (Korkman 2013, Seppänen 2012)

Yhteisvaluutta-alueelle ei koskaan luotu tehokasta yhteistä päätöksentekojärjestelmää. Rahapolitiikka keskitettiin Euroopan keskuspankille, mutta muu talouspolitiikka jätettiin jäsenmaille. Tätä pidetään vakavana virheenä (Nordvig 2013, Stiglitz 2016).

Tehokas rahaliitto vaatisi joko kaksisuuntaisesti joustavia kansantalouksia taikka syvempää ja todellisempaa yhteisvastuuta, ellei peräti tulonsiirtoja vahvoilta heikoille alueille, kenties näitä kaikkia. Rahamarkkinoiden vakauttamiseksi säädetty kiello keskuspankkirahoituksesta (rahan painamisesta) altistaa jäsenvaltiot ja koko järjestelmän täysin turhille likviditeettikriiseille.

Suomi meni euroon ilmeisesti pitkälti muiden kuin taloudellisten syiden vuoksi (Korkman 2015). Yhteisvaluuttajärjestelmän suunnittelu aloitettiin Euroopan Unionissa kauan ennen Suomen EU-jäsenyyttä ja siitä päätettiin Maastrichtin sopimuksella vuonna 1991, jolloin Suomessa vasta keskusteltiin EU-jäsenyydestä. Suomella ei siten ollut mitään realistista mahdollisuutta vaikuttaa yhteisvaluuttajärjestelmän sisältöön. Liittyessään EU-sopimukseen Suomi samalla sitoutui liittymään euroon, vähän varkain, joidenkin mielestä vähintäänkin perustuslain henkeä loukaten (Luukkanen 2015, Seppänen 2012). Suomella ei ollut halua ja uskallusta vaatia erityissäännöstä, koska Suomella oli muitakin korkeamman prioriteetin erityistarpeita agendalla. Muistot vahvan markan epäonnistumisesta ja korkeista koroista eivät jättäneet vahvaa tunnesidettä omaan valuuttaan. Silloin myös arvostettiin pääsyä Euroopan ytimeen, mahdollisesti päättäjien henkilökohtaisten kunnianhimojen vuoksi. Jopa Venäjän pelko saattoi vaikuttaa, koska kansa ei halunnut Natoon, eivätkä päättäjäkään, kenties liian kovien jäsenyysehtojen vuoksi. Kyllä eurojäsenyyttä Suomessa vastustettiin (ks esim Tuomioja 2016), joten on naurettavaa väittää, ettei siitä keskusteltu eikä siitä varoitettu⁵. Sinänsä euron vastustajat eivät tuoneet järkiperusteluja kovinkaan hyvin esille, vaan pikemmin pyrkivät periaatteessa vastustamaan kaikkea lännettymistä – ainakin julkinen keskustelu sellaiseksi leimautui äänekkäimpien vastustajien poliittisen taustan vuoksi. Euron vastustus kytkeytyi siten yleiseen

5 Olen ollut aiemmin euron vankkumaton kannattaja ja olen kovasti hyötynyt eurosta matkoillani. Vasta asioihin perehdyttyäni ymmärrän, kuinka heikolle pohjalle ja virheelliselle ajattelulle se luotiin ja kuinka kevyesti Suomikin siihen meni. Sinänsä ymmärrän paniikin liittyä, koska rupumarkan heiluminen oli aiheuttanut kauheita korkoja ja konkursseja, mutta päättäjien tulisi perehtyä asioihin joukkoliikkeitä syvällisemmin. En kuitenkaan koskaan olisi hyväksynyt Kreikkaa euroon, koska sen ongelmat ja ongelmien peittelyt tiedettiin erittäin hyvin etukäteen (ks Rehn 2012, 37). Myös Italian, Espanjan ja Portugalin hyväksyntä vaikutti kyseenalaiselta, ja niiden hyväksyntä taisi yllättää myös Suomen silloisen hallituksen. Suomi ei kuitenkaan voinut paljon vastustella, koska se lillui itsekin valintakriteerien rajoilla ja tiukemmin tulkinonin olisi voitu jättää kokonaan ulos, mitä silloinen hallinto olisi pitänyt valtaisan epäonnistumisena. Paradoksaalisesti nyttemmin Suomi hyötty Kreikan eurojäsenyydestä, koska se laskee euron kurssia, joka on Suomelle aivan liian korkea.

EU-vastaisuuteen. Suomi menikin yhteisvaluuttaan perusteettoman innon vallassa tiedostamatta ja tunnistamatta siihen liittyviä riskejä (Pikkarainen 2014).

Ennen euron syntyä monet, erityisesti amerikkalaiset ekonomistit (Feldstein, Friedman, Krugman) varoittivat yhteisvaluutan vaaroista. Euroalue täyttää erityisen huonosti toimivan yhteisvaluutan edellytykset, jotka ovat esimerkiksi Mundellin (1962) mukaan :

1. Työvoima pystyy liikkumaan vapaasti valuutta-alueen sisällä ja palkat määräytyvät riittävän joustavasti.
2. Valuutta-alueen jäsenvaltiot käyvät tiivistä kauppaa keskenään.
3. Suhdanvaihtelut ja suhdannesokit vaikuttavat mahdollisimman samankaltaisesti valuutta-alueen eri osiin.
4. Valuutta-alueen valtioiden välillä on yhteinen järjestelmä, jolla tasataan riskejä ja tuloja valtioiden välillä.

Euroalue toteuttaa hädin tuskin toisen kohdan. Työvoiman liikkuvuutta rajoittavat kielelliset ja kulttuuriset tekijät. Eri jäsenvaltiot kokevat suhdanteet hyvin eri tavoin erilaisen tuotantorakenteen vuoksi eikä rahaliittoon ole luotu minkäänlaista keskinäistä riskientasausjärjestelmää.

Yhdysvallat toteuttavat yhteisvaluutta-alueen vaatimukset selvästi paremmin, koska työvoima on liikkuvampaa, palkat joustavampia ja liittovaltio pystyy antamaan tukea heikoimmille osavaltioille paikallisten sokkien tai katastrofien tullen. Jopa Lätinalainen Amerikka täyttäisi yhteisvaluutan edellytykset paljon selkeämmin kuin Eurooppa, poliittisen yhdentymiskehityksen jälkeensä jääneisyyttä lukuun ottamatta. Euroopassa vallitsi kuitenkin vahva usko, että rahaliitto itsestään muuttaa jäsenmaita siten, että ne lopulta täyttävät teoreettiset ehdot (Rehn 2012). Suomessakin Lipposen hallituksen tilaama Pekkarisen (1996) raportti vaati Suomea reformoimaan työmarkkinajärjestelmää, mitä ei kuitenkaan tähän päivään mennessä ole toteutettu.

2.6 Euron vakaus ja sen hinta

Euroa vartioi Euroopan keskuspankki. Sille annettiin selkeä mandaatti ja vapaus toimia mandaatin antaman kapean liikkumavaran sisällä ilman ulkoista puuttumista. EKP haluttiin erottaa päivänpolitiikasta, jotta politiikka – siis erilaisten intressien rauhanomainen yhteensovittaminen – ei häiritse sen toimintaa. Kuitenkin EKP toimii hyvin poliittisesti eli joidenkin osin ennalta

määrättyjen intressien mukaan, luottaen pitkälti uusklassisen (tai ordo-liberalistisen) ellei peräti itävaltalaisen koulukunnan opinkappaleeseen, että markkinat lopulta johtavat optimaaliseen ratkaisuun, ja kieltäen kaiken keynesiläisen puuttumisen (Stiglitz 2016, Galbraith 2016). Käytännössä EKP jätettiin tietyn perustamisvaiheessa tehdyn poliittisen linjauksen panttivangiksi.

Annetut ja otetut intressit eivät kuitenkaan ole kansalaisten etujen mukaisia eivätkä perusoletukset pitäviä, erityisesti työmarkkinoiden joustavuuden osalta (Korkman 2015, 199). EKP pyrkii pikemmin pakottamaan valtioita ja kansalaisia toimimaan oman teoriansa mukaan kuin mukauttamaan teorioitansa ihmisten käyttäytymiseen ja demokraattisiin päätöksiin. Sitten EKP ajautuikin tekemään politiikkaa, jopa sanelemaan jäsenmaiden hallituksille ohjeita ja lakeja taloudenpidosta (Harakka 2013). Erilaisten sosiaalistumien ja mahdollisen piilokorruption vuoksi EKP voi pikemminkin toimia pankkien ja pankkiirien kuin Euroopan rahvaiden hyväksi (Stiglitz 2012, 2016).

Säännöissä Euroopan keskuspankkia kiellettiin rahoittamasta suoraan jäsenvaltioita. Keskuspankkirahoituksen kieltäminen aiheuttaa todellisen ja kuvitellun uhan, että valtiot voivat jättää velkansa maksamatta kassan tyhjennettyä. Rahan painamisen sallimissa maissa, kuten Yhdysvalloissa, sellaista vaaraa ei ole, koska valtio voi maksaa velkansa luomalla lisää dollareita. Eurooppa amputoi itsensä kieltämällä itseltään tehokkaan keinon talouden ohjaamiseen. Periaatteessa rahapoliittiset toimet toki kuuluisivat demokraattisen toimielimen eikä teknokraattisen pankin vastuulle.

Euroopan rahaliitto ei pysty toimimaan rahasuvereenin valtion tapaan, koska siltä puuttuu hallitus (Harakka 2013, Korkman 2015, Stiglitz 2016, Nordvig 2013). Euroopan Unionin kokonaisbudjetti on häviävän pieni osa koko Euroopan kansantaloudesta tai jäsenvaltioiden budjeteista (< 1 %), että sitä ei voi käyttää suhdanne- tai aluepolitiikan välineenä. Rakennerahastot ovat aivan liian vaatimattomia toimiakseen muuten kuin symbolisena eleenä. Mikään Euroopan mahti ei myöskään voi vaatia jäsenmaita elvyttämään – tuhoisaan kiristämiseen kyllä keinot keksittiin. Elvytys kuitenkin toimisi sitä paremmin, mitä useampi jäsenmaa siihen osallistuu: pienen yksittäisen maan elvytys valuu helposti ulkomaille.

Sittemmin vuonna 2012 keskuspankin sallittiin antaa velkaa pankeille käyttäen vakuutena euromaiden velkakirjoja (OMT-ohjelma). Tämä sekava ja monimutkainen järjestelmä – yhdessä monien muiden vielä sekavampien järjestelmien ja peitekuvioiden kanssa – kannusti pankkeja antamaan lisää velkaa ennestään ylivelkaantuneille jäsenmaille. Se ilmeisesti onnistuikin paikkaamaan akuutin rahakriisin, mutta ei pyrkinytkään hoitamaan kriisin juurisyytä tai edes oireita. OMT-järjestelmän perustaa on vaarantanut kiista Saksan ja sen perustuslain kanssa. Nykyisen rahaliiton oheen on luotu lukuisia tukijärjestelmiä (EVM, ERVV, EVVK), jotka toimivat hallitusten välisinä sopimuksina Euroopan Unionin oikeusjärjestelmän ulkopuolella kiertääkseen Euroopan Unionin säännöt (Koskenkylä 2016). Pahin eurokriisi kuitenkin talttui Draghin ilmoitettua (heinäkuussa 2012) omin valtuuksin, ilmeisesti katteetta, että EKP tekee kaiken tarvittavan euron säilyttämiseksi, minkä markkinat uskoivat. Freystätter (2016) arvioi, että vuodesta 2015 aloitettu arvopaperienosto-ohjelma – määrällinen kevennys – olisi onnistunut kasvattamaan kysyntää ja nostamaan inflaatiota.

Eurokriisi olikin pitkälti pankkikriisi⁶. Siinä pyrittiin pitämään yksityinen pankkisektori toimintakunnossa, jopa tulonsiirroilla veronmaksajilta pankeille, välittämättä juurikaan, mitä seurauksia rahvaalle koituu. Alusta alkaen kaikille asioista perillä oleville tahoille ja kenties päättäjillekin oli selvää, että tuki Kreikalle on tuki Euroopan pankkijärjestelmälle, mistä hyötyvät eniten Saksan, Ranskan, Sveitsin ja Englannin pankkiirit (Wren-Lewis 2016). Harakka (2013) raportoi, että 77 % Kreikka-tuesta meni Kreikan ulkoisten sijoittajien ja pankkien tukemiseen. Suomi kantoi suhteessa omiin varsin mitättömiin riskeihin raskaimman taakan, kun taas suurta pankkiriskiä kantanut Englanti osallistui vain nimellisesti, jääden käytännössä vapaamatkustajaksi.

EKP pyrkii pitämään euron arvon vakaana eli inflaation matalalla, lähes keinolla millä hyvänsä. Sen sääntöjen toisessa artiklassa sille nimenomaisesti annetaan tehtäväksi säilyttää hintavakaus, minkä sen johtokunta on määritellyt tarkoittavan 2 % inflaatiota ja 4,5 % rahan lisäystä vuosittain. Viimeisten uutisten mukaan euroalueen inflaatio on lähes nollassa ja jopa Saksan hintojen nousu on ennätysalhainen. Yhdysvaltain keskuspankin tehtävänä sentään on täys-työllisyyden ja vakaiden hintojen vaaliminen.

6 Stiglitz (2014) ihmettelee perustellusti, kuinka eurooppalaiset pelastivat pankit lainaamalla rahaa valtioille ja valtiot lainaamalla rahaa pankeille.

Erityisesti saksalaiset pelkäävät inflaatiota. Saksalaiseen kulttuuriin kuuluvat konservatiivisuus sekä muutoksen, riskin ja epäonnistumisen välttäminen vähentävät palkankorotuspaineita ja tukevat matalaa inflaatiota. Saksalaiset olivat tottuneet vakaaseen markkaan ja legitimoidakseen yhteisvaluutan käyttöönoton saksalaiset poliitikot joutuivat antamaan kansalleen vaalilupauksen, että euroa vaalitaan yhtä tarkasti kuin rakasta markkaa (Bagus 2011). Saksan kollektiiviseen muistiin on talletettu ammainen hyperinflaatio. Weimarin tasavallassa hinnat nousivat vuonna 1923 hämmästyttävät $8,5 \cdot 10^{12}$ %, mikä johtui lähinnä heikon hallituksen pyrkimyksestä vapautua mahdottomista sotaveloista. Vastoin yleistä luuloa hyperinflaatio ei erityisemmin vaikuttanut Hitlerin valtaannousuun, koska se voitettiin nopeasti, vaan tyytymättömyyttä lietsoi Saksassa sen jälkeen harjoitettu kireä deflatorinen rahapolitiikka, joka kasvatti työttömyyttä sietämättömiin lukemiin. Nyt Euroopassa ollaan toistamassa samaa virhettä.

EKP:n suhdanneriippumaton ja ylikireä rahapolitiikka – sekä sen ja erityisesti Euroopan komission täysin perusteettomat vaatimukset jäsenvaltioiden talouspolitiikan kiristämiseksi – kriisiyttivät entisestään euromaiden talouksia. Jotkut väittävät (esim Harakka 2014, Krugman, Stiglitz 2016), että EKP, Euroopan komissio, Euroopan neuvosto, vahvat jäsenmaat ja osin IMF itse lietsoivat koko kriisin, josta olisi päästy pienin vaurioin, jos vallankaappaajat olisivat ajoissa järkiintyneet eli valinneet elvyttävän politiikan kiristävän sijaan. Myös IMF:n piiristä osin myönnetään virheet ja osin syytetään toimimatonta eurohallintoa (Independent Evaluation Office 2014, ks. myös Blanchard 2015, Independent Evaluation Office 2016). Tarpeettomalla talouskurilla pyrittiinkin pikemmin rankaisemaan sääntöjen rikkojia⁷ kuin ratkaisemaan ongelmia. Eurooppa ei koskaan kohdannut mitään suurta tuotannollista epäsymmetristä sokkia, jota oli pahiten pelätty, vaan rahaliitto mureni sisältä rahoituspuolen epäsymmetrioiden takia (Rehn 2012).

Euroopan talous- ja rahaliiton muodollinen ja tosiasiallinen hallintojärjestelmä ja valtasuhteet ovat jääneet minulle sen verran epäselväksi, että en tohdi syyttää ketään yksittäistä henkilöä tapahtuneesta. Paremmin perehtyneetkään eivät saa siitä mitään tolkkua (Ylänen & Remes 2015). Julkisista puheista ei tiedä, kuka

7 Kreikan järjetöntä korruptiota ja valtiollista valehtelua ei kiistä kukaan. Kuitenkin maalle langetetuista rangaistuksista kärsivät eniten maan vähäosaisimmat, jotka olivat syyttömimpiä noihin rötöksiin.

puhuu omiaan ja kuka valehtelee viran puolesta. Usein ennalta laaditut tiukat säännöt estivät kaikkeinärkevimmän toiminnan. Myrskyn silmässä (tyvenessä?) ollut Olli Rehn (2012) syyttää järjestelmää ja kuvaa pelastustoimia vapaapalokunnan työksi. Pieleen meni joka tapauksessa ja jonkun vapaapalomiehen letkusta roiskusi hiillockseen taatusti jotain vettä väkevämpää. Tulipahan todistettua empiirisesti, karsealla hinnalla tosin, että Euroopan Unionin rahamestarien aiemmin ylistämä Alesinan ja Ardagnan (2009) päätön teoria ei toimi käytännössä – joskin se oli muutenkin todettu teoreettisesti epäjohtonmukaiseksi (Batini, Callegari & Melina 2012) ja sen taustalla oleva data pätemättömäksi (Krugman 2012) eivätkä vastuuhenkilöt (Rehn 2012) ehkä edes piitanneet mistään teoriasta niin paljon kuin kriitikot (Harakka 2014) uskoivat.

Pyrkiessään pitämään Saksan inflaation kurissa EKP tuottaa edelleen vakavaa deflaatiota tai subflaatiota⁸ eli minimaalisen pientä inflaatiota kaikkiin euroalueen kriisimaihin. Myös Suomi lilluu deflaation rajoilla. EKP itse ei tunnusta deflaatiota euroalueella, mutta se manipuloikin virallisia inflaatiolukemia sisällyttämällä niihin vain tietyt kuluttajatuotteet, mutta sulkemalla pois arvopaperit, kiinteistöt ja asunnot. Kuitenkin juuri asuntojen hinnat ja hintaodotukset reagoivat herkimmin suhdanteisiin ja myös vaikuttavat ratkaisevimmin ihmisten taloudellisiin päätöksiin.

Tutkijat eivät kuitenkaan ole vielä päässeet kovin hyvin selville euron tuottamien todellisten etujen ja haittojen määristä, edes rahallisesti. Kannianen ja kumppanit (2014) väittävät, että kansallisista valuutoista luopuminen on aiheuttanut euroalueelle 10 prosentin tuotantokuilun, Saksan ollessa nettohyötyjä ja muiden kärsiessä vieläkin suuremmat vahingot. Saksan nettohyödystäkin voidaan kiistellä, koska saksalaiset ovat menettäneet merkittävän osan ulkomaille sijoitetusta ylijäämästä näissä kriiseissä (Herrmann 2015) ja vieläkin saksalaiset rahalaitokset kohtaavat miljardivaateita entisistä synneistään. Toisaalta Rehn (2012) väitti Suomen saaneen syrjäisenä maana etua vakaasta valuutasta ja epävarmuustekijöiden poistumisesta ja viittaa tutkimuksiin (Di Mauro, Gianmarco & Daria 2011), joiden mukaan Suomi olisi hyötynyt eurosta eniten Belgian ja Itävallan kanssa. Suomi varmasti hyötyikin euron alkuaajoista, mutta viimeiset viisi vuotta on rämmitty tuskassa – eikä Rehn (2012) juurikaan tunnu välittävän

8 Termiä käytti ainakin Buitter (2015) kuvaamaan haitallisen alhaista inflaatiota, mutta ei varmaankaan ensimmäisenä.

työttömistä. Sittemmin Stiglitz (2016) väittää, että euro – tarkemmin sanottuna eurokriisin kelvoton hoito – olisi tuottanut Euroopalle 200 biljoonan tappiot.

Sinänsä vertailu johonkin hypoteettiseen optimiin ei ole kovin oikeutettua: myös kansallisiin valuuttoihin liittyy omat riskinsä ja mahdollisuudet tyriä. Mikään ei takaa, että Suomen ja muiden yhteisvaluutasta kärsineiden maiden poliitikot (sekä korkeampaa valtaa käyttävät pankkiirit ja ay-johtajat) olisivat osanneet hyödyntää omaa valuuttaansa oikein eivätkä olisi kehittäneet muita kupruja ja kuplia. Jos he olisivat olleet riittävän kyvykkäitä ymmärtämään talouden lainalaisuudet, he varmasti olisivat osanneet hoitaa eurokriisinkin paremmin. Esimerkiksi Suomen innovoinnin hyytyminen ei varmasti eurosta johdu.

Mitä edellä puhuttiin euron riskeistä ja haitoista pätee melkein yhtä lailla kiinteällä kurssilla euroon sidottuihin kansallisiin valuuttoihin eli lähinnä Tanskan kruunuun. Sellaiseen nähden euro tuottaa enemmän etuja kuin haittoja. Tanska kärsii valuutanvaihdon riesan ja saa siitä kansallisen symbolin tuoman ilon. Toki Tanskalle jää viimeinkin mahdollisuus painaa tanskan kruunuja, vaikka se irrottaisi kruunun eurosta. Tanska on kuitenkin suhteellisen hyvin onnistunut välttämään kriisit, ilmeisesti hyvän talouspolitiikkansa ansiosta.

Ainoa todellinen vaihtoehto eurolle on siten paluu kansallisiin, täysin kelluviin valuuttoihin. Kellunnan haittana voidaan pitää, että valuuttakurssi jää pitkälti keinottelijoiden armoille. Ääritapauksessa keinottelijat voivat keinutella liian pientä valuutta-aluetta. Pahiten keinottelijat ovat silti hyökänneet kiinteitä kurseja kohtaan. Vuonna 1992 suursijoittaja Soros keräsi miljardivoiton hyökkäämällä menestyksekkäästi Euroopan valuuttakäärmeeseen kytkettyä Englannin punttaa vastaan (Krugman 2008). Kiinteä kurssi devalvaatioriskeineen ei kelpaa vaihtoehdoksi nykyaikana.

3 Vallitsevat ja villitsevät talousteoriat

3.1 Kansantaloustiede

Kansantaloustiede kuuluu yhteiskuntatieteisiin. Ulkopuolisten silmissä se on saanut varsin pahan maineen (ks. Kanninen 2008), ja sitä pidetään usein jopa

epätieteenä, vaikka se ei missään nimessä poikkea muista yhteiskuntatieteistä epä-tieteellisempään suuntaan, pikemminkin päinvastoin. Pahaa mainetta ylläpitävät monet julkisuudessa esiintyvät ekonomistit, jotka toimivat pikemmin omien tai taustayhteisöjensä etujen vartijoina kuin totuuden etsijöinä. Moraalista välittämättä nämä sitten pyrkivät pukemaan poliittisen ohjelmansa tieteen kaapuun. Esimerkiksi julkista velkaa ja korkeita veroja kauhistelevat rahatieteilijät edustavat pääosin vain äveriäiden etuja, joko tahallaan tai vahingossa sosialisoiduttuaan näiden kulttuuriin (ks. esim. Stiglitz 2012).

Schumpeter (1954) erotti taloustieteen ja talousopin. Hänelle taloustiede koostuu teorioista, mittausdatasta sekä menetelmistä. Talousoppi sisältää myös arvoja, ideologioita sekä historiallisia kokemuksia. Se on siten altis muutoksille moraalisten näkemysten vaihtuessa, mutta samasta syystä myös jäykkä uusien tosiasioiden paineessa. (Korkman 2015)

John Kenneth Galbraith väitti, että taloustieteilijät ovat kaikkein taloudellisimpia ideoiden suhteen: He saavat yliopistossa oppimansa ideat kestämään koko elinikänsä ajan (Nader 2006).

Suomalainen akateeminen taloustiede ei voi juhlia suurella menestyksellä. Suomi panostaa taloustieteiden tutkimukseen noin puolet enemmän kuin fysiikkaan (muutama vuosi sitten 120 vs 82 miljoonaa), mutta tulokset eivät vakuuta. Taloustieteilijöiden kiistelyä voi seurata alan lehdistä, esimerkiksi eräät Kansantalouden aikakauskirjassa esitetyt näkemykset poikkeavat toisistaan niin raskaasti, että selvästikin joku kirjoittaa vilpillisin mielin. Ulkopuolisena en kuitenkaan voi ketään suoraan tutkimusvilpistä syyttää. Suomen taloustieteellinen typeryys tiivistyy johtavien taloustieteilijöiden antamiin neuvoihin hallitukselle (Holmström, Korkman & Vihriälä 2016)⁹. Toki kyseessä ei ole tieteellinen työ vaan poliittinen kannanotto, joten tekijöitä ei pitäisi ristiinnaulita. Kuitenkin teen niin, koska kirjoitus osoittaa tieteellisen tietämättömyyden ohella anteeksi-antamatonta ylimielisyyttä, vastuunpakoilua ja käsittämätöntä keljuilua työttömiä kohtaan. Itsepähän aloititte, täältä tulee takaisin. (Taloustieteilijät kirjoittavat pahempaakin, kuten Viren (2016), mutta se onkin kirjoitettu mielipidepalstalle, jonne saa vapaasti kirjoitella omiaan.)

9 Näistä Korkman (2010, 2012, 2015) on laatinut erittäin asiallisia ja perusteltuja kirjoituksia, joten hänen sortuminen hänen itsensäkin virheelliseksi toteaman uuden klassisen talousteorian virhekäsityksiin ällistyyttää.

Yhteiskuntatieteissä vallitsee kaksi suurparadigmaa, positivistinen ja metafyyinen (sekä lukuisia välimuotoja, jotka jätän yksinkertaisuuden vuoksi välistä). Positivistinen paradigma korostaa empiirisiin havaintoihin perustuvaa kausaalista teoriaa. Metafyysiset käsitykset muodostavat laajemman kirjon: äärimmäinen postmodernismi jopa sortuu relativismiin, jossa jokaisella on oma totuutensa, mutta tällaista esiintyy paljon vähemmän kuin huhutaan. (Hermeneuttinen paradigma kuuluu humanistisiin tieteisiin, jota en tässä käsittele.)

Yhteiskuntatieteissä positivistinen paradigma pohjautuu metodologiseen individualismiin: kaikki yhteisöjen toimintaa kuvaavat lainalaisuudet voidaan periaatteessa palauttaa yksilöiden käyttäytymiseen ja kollektiivikäsitteet ovat vain malleja, joilla todellisuutta yksinkertaistetaan poistamalla epäolennaiset yksityiskohdat. Esimerkiksi kulttuuri muodostuu ihmisten käsityksistä maailmasta, toisista ihmisistä ja toisten ihmisten käsityksistä. Ihmisten sosiaaliseen käyttäytymiseen vaikuttaa suuresti, mitä kukin uskoo toisten heiltä odottavan. Raha ja valtio ovat kollektiivisiä uskomusjärjestelmiä, joiden voidaan katsoa olevan olemassa, koska suurin osa ihmisistä uskoo niihin. Suuri osa toisiin liittyvistä uskomuksista ja käsityksistä on kuitenkin harhaisia, mikä voi johtaa haitalliseen toimintaan.

Metafyysinen paradigma taas olettaa, että on olemassa todellisia kollektiivisiä käsitteitä, joita ei voi palauttaa yksilöihin. Sellaisia ovat Hegelin objektiivinen henki tai Marxin historian vääjäämättömyys. Usein sosiaalisia suhteita ja kulttuuria käsitellään varsin metafyyysisesti. Nykyajan taloustieteissä myös monet pseudopositivistiset teoriat sisältävät tieteellisesti perusteettomia oletuksia, kuten ajatuksen ihmisistä samanlaisina rationaalisina omaa taloudellista tuottoa maksimoivina tietokoneina. Samaten käsitykset kasvottomista markkinavoimista tai markkinoiden luottamuksesta voivat valua perusteettoman metafysiikan puolelle. Kollektiivikäsitteitä toki voi ja tuleekin käyttää approksimaatioina, koska mikään malli tai ihminen ei pysty käsittelemään kaikkia osallisia ihmisiä yksilöinä intellektuaalisten voimavarojen rajallisuuden vuoksi.

Metodologista individualismia ei sovi sekoittaa egoismiin taikka individualistiseen kulttuuriin tai persoonallisuuteen. Metodologinen individualismi ei myöskään liity valintaan kahden ihmisten välisen toimintastrategiaan, yhteistyön ja kilpailun välillä. Kanniaisen (2008) mukaan useimmat taloustieteilijät ovat

individualisteja, mutta hän ei tee selväksi, minkä sortin individualismia hän tarkoittaa.

Chicagolainen koulukunta (Friedman 1956) suuntautui instrumentalistiseen (tai empiristiseen) positivismiin. Se pyrki luomaan fenomenologisia makrotaloudellisia malleja, joiden mikrotaloustieteellisestä tai psykologisesta perustasta ei edes välitetä, kunhan malli sopii havaintoihin. Perustaan tukeutuva syvempi lähtökohta kuitenkin auttaa luomaan tarkempia hypoteeseja, joita voidaan testata luotettavammin. Myös varhaiskeynesiläinen makrotaloustiede perustui pitkälti yleisiin makrotason lainalaisuuksiin, kunnes Lucasin (1976) kritiikin¹⁰ jälkeen niitä jouduttiin tarkentamaan yksilötason kautta.

Minä tarkastelen tässä ja muissakin esseissä taloustiedettä positivistisesti metodologisen individualismin pohjalta ja hylkään kaikki metafysiset elementit, joita ei voi teoreettisesti ja empiirisesti todentaa. Erityisesti lähdän yksilöistä ja heidän osin irrationaalisesta käyttäytymisestä. En hyväksy mitään kollektiivista etua, kuten valtion, puolueen tai yhtiön etua. Kaikki edut ja haitat kohdentuvat viime kädessä ihmisiin (joskus myös eläimiin, tulevaisuudessa kenties mihin avaruusolioihin, yksilöihin kuitenkin) organisaatioiden jäsenenä tai niiden toiminnan kohteina. Käytännössä mallinnuksessa pitää kuitenkin usein käyttää kollektiiveja approksimaatioina, koska muuta ei voi. Tutkijan tärkein taito onkin löytää riittävän tarkka malli, joka sisältää olennaiset seikat mutta jättää epä-olennaiset.

Talousteoriat – kuten muutkin teoriat – tarkastelevat tapahtumien kausaalisuhteita ($A \rightarrow B$). Tyypillisesti tiede kysyy, mitä teosta A seuraa. Vastaavasti tieteeltä kysytään, mitä pitää tehdä tilanteessa X, jotta päästään tilanteeseen Y. Tieteen pitäisi myös vastata, mitä sivuvaikutuksia teosta tulee, vaikka sellaista harvemmin kysytään (Popper 1995). Taloushistoriassa pohditaan, mistä joku tapahtuma johtui, mitä olisi voinut tehdä toisin ja mitä siitä olisi seurannut.

Makrotaloustieteissä on käytetty erilaisia numeerisia mallinnuksia (ks. Kiema 2016). Mikään malli ei kuitenkaan voi olla tarkempi kuin sen oletukset. Käytännössä kaikki käytössä olevat makrotalouden numeeriset mallit vaativat

10 Lucas kritisoi vallitsevia teorioita, jotka pitivät yksilöiden käyttäytymistä muuttumattomina politiikkamuutoksissa. Hänen mukaansa poliittiset päätökset saavat yksilöt muuttamaan käyttäytymistään päätösten odotettujen seurausten mukaan, joista hän nosti esimerkiksi inflaatio-odotukset, kumoten siten naiivin Phillipsin käyrän perustan.

parametreja, joiden arvot arvioidaan mielivaltaisesti taikka säädetään kalibroimalla dataan, jolloin niiden alkuperäinen mikrotaloudellinen merkitys katoaa. Niitä käytetään, koska kriitikoilla ei ole tarjolla parempaa (Blanchard 2016).

Kansantaloustiede on siis ensi sijassa käyttäytymistiedettä eikä matematiikkaa (Keynes 1951, Krugman 2010, von Hayek, Friedman, Shiller y.m.). Useimmat talouden lainalaisuudet voidaan johtaa yksilöiden psykologiasta, ainakin periaatteessa, joskaan ei aina käytännössä (Mill 1971). Ihmisten vapaan tahdon vuoksi lainalaisuuksia ei voi ilmaista deterministisesti vaan mahdollisuuksina ja odotuksina¹¹. Joskus jopa yhden ihmisen mielen vaihtelut voivat ratkaista, mihin suuntaan talous ja muukin maailmanmeno ajautuu. Tälläkin hetkellä olemme sellaisessa tilanteessa. Yksilöiden vajavaisuudet, erilaisuudet, väärinkäsitykset ja vaistomaiset, näennäisen irrationaaliset toimintatavat ja laumakäyttäytyminen tekevät taloustieteistä haastavan mutta samalla erittäin mielenkiintoisen tieteenalan, jossa riittää tutkittavaa vielä pitkään (Ks. Akerlof & Shiller 2009).

3.2 *Arvot ja etiikka*

Taloustieteet kuuluvat soveltaviin tieteisiin. Sellaisiin kuuluu yleensä vahva arvolataus. Esimerkiksi lääketieteessä sairautta pidetään pahana ja terveyttä hyvänä. Taloustieteissä yleensä vaurautta pidetään hyvänä ja puutetta pahana. Taloustieteiden akateemisissakin piireissä pidetään lähes kiistattomasti hyväksyttävänä pyrkiä esittämään keinoja vaurauden saavuttamiseksi ja kurjuuden kitkemiseksi. Kiistat alkavatkin siitä, miten vaurautta ja kurjuutta jaetaan yksilöiden ja ryhmien kesken. Monet ihmiset ja ihmisryhmät jopa uskovat, että he ovat oikeutettuja suurempiin etuihin ja heidän etujensa vahvistaminen hyödyttää koko yhteiskuntaa (Korkman 2015). Erilaisten arvojen ja intressien rauhanomaista yhteensovittamista kutsutaan politiikaksi.

Toki tieteenharjoittajat saavat yksilöinä osallistua politiikkaan siinä missä muutkin ja antaa asiantuntevia ohjeita oman arvomaailmansa pohjalta. Hyviin tapoihin kuuluu tehdä selväksi, milloin kyseessä on neutraali tieteellinen esitys ja

11 Todennäköisyyksistä puhuminenkin lienee liioittelua, koska yksilöiden käyttäytymistä ja yhteisöjen toimintaa harvoin voi ilmaista numeerisina todennäköisyyksinä, muuten kuin tapauskohtaisina fenomenologisina malleina, joiden parametrit määrätään tilastollisin tutkimuksin.

milloin arvoperustainen poliittinen kannanotto. Toisaalta puhtaassa tieteessäkin odotetaan tutkijoiden noudattavan tieteen omaa arvopohjaa (esim. Merton 1967), vaikka muuten tulosten pitäisikin olla arvovapaita, eli empiiriset havainnot taikka tieteelliset teoriat eivät saa riippua tekijöidensä arvoista, uskonnoista ja vakaumuksista (esim. Weber 1904). Tutkijan arvopohja toki aina vaikuttaa siihen, mitä hän ryhtyy tutkimaan.

Monet klassisista taloustieteilijöistä tutkivat myös etiikkaa. Adam Smith (1759) piti itseään ensisijaisesti moraalifilosofina. Liberaalit David Hume, James Mill, Jeremy Bentham (1789) ja John Stuart Mill (2000) kehittivät utilitarismin, jota pidetään teleologian eli seurausetiikan tärkeimpänä suuntana. David Ricardo ja John Maynard Keynes huolestuivat tulonjaosta ja tasa-arvosta, kuten Karl Marx omalla tavallaan. Myös uusliberaalit, Friedman, von Hayek ynnä muut ovat tarkastelleet talousjärjestelmän moraalista perustaa, varsinkin erilaisista lähtökohdista (Lagerspetz 2004). Toisaalta klassiset filosofit pohtivat myös suhdetta rahaan, usein hyvinkin kriittisesti, kuten Aristoteles (1989), joka tarkasteli rahaa vaihdannan välineenä ja arvon mittana, kuitenkin kritisoiden voitonpyyntiä ja koronottoa.

Adam Smith (1759) tarkasteli etiikkaa vapauden ja egoismin näkökulmasta. Hän ei halveksinut altruismia, mutta piti sitä riittämättömänä kestävä ja kehittymättömän yhteiskunnan perustaksi. Hän pyrki kehittämään järjestelmän, jossa yksilö maksimoi yhteisen edun maksimoidessaan oman etunsa. Selvästikin sellainen edellyttää vahvaa sääntelyä ja kontrollia, jolla sanktioidaan sääntöjä rikkoneita. Muuten ihmisten rajaton itsekkyyden romahduttaisi yhteiskunnan toimivuuden. Sittenkin eräät ääri-liberaalit ovat laajentaneet itsekkyyden ja ahneuden oikeutusta, joskaan ei eettisesti tai taloustieteellisesti kestäväällä tavalla.

Talouden moraaliset ristiriidat johtavat helposti sisäiseen ahdistukseen, jota voidaan kutsua moraaliseksi dissonanssiksi. Siinä menestynyt yksilö kokee syyllisyyttä omasta menestyksestään, mutta ei halua luopua omastaan toisten hyväksi. Yksilö ratkaisee ongelman kiertämällä sen eli syyllistämällä menestymättömät omasta epäonnistumisestaan. Tällainen ”oman onnensa seppä” -ajattelu kuuluu oikeistolaisiin ideologioihin sekä niiden pohjalta muodostuneisiin koulu-kuntiin kuten libertarionismiin tai itävaltalaisuuteen.

Oma oikeudenmukaisuuskäsitykseni perustuu mahdollisimman suureen tasa-vapauteen. Toki yhteiskunnalliset kannusteet puoltavat vapautta palkkiona uurastuksesta, sikäli jos se kannustaa, ja sellainen jopa tuntuisi jossain määrin oikeudenmukaiselta. Lisäksi yhteiskunnan toimivuus puoltaa vallan ja vapauden jakamista kunkin kyvykkyyden sekä vastuunkantokyvyn perusteella. Autonomia itsessään kuuluu yksilöiden psykologisiin perustarpeisiin (Deci & Ryan 2000), joten sitä ei pidä suotta riistää keneltäkään. Ihminen voi hyvin, kun hän saa vapautta ja itsenäisyyttä, kykyä hallita ympäristöä sekä rakkautta ja hyväksyntää.

3.3 *Bruttokansa*

Millä mittarilla mitataan talouspolitiikan onnistumista?

Useimmin viitataan bruttokansantuotteeseen. Se mittaa kansakunnan tuotantoa, lähinnä reaalitalouden osalta. Kansantulo taas tarkastelee tuotantoon liittyviä rahavirtoja. Jos maksut vastaavat tuotantoa, kansantulo on olennaisesti kansantuote lisättynä rajat ylittävillä rahavirroilla (kansantaloustieteen oppikirjoista löytyvät täsmällisemmät määritelmät). Bruttokansantuote ei sisällä palkatonta työtä kotitalouksissa tai vapaaehtoisjärjestöissä, ei myöskään varallisuuden tuhoutumista tai onnellisuuden katoamista. Nettokansantuote ottaa poistot huomioon. Virallisissa yhteyksissä bruttokansantuote pyritään määrittelemään täsmällisesti, koska monet kansainväliset maksut määräytyvät sen pohjalta. Viimeksi siihen on pyritty arvioimaan harmaata taloutta, jopa rikollisuutta.

Bruttokansantuotetta kansakunnan tuottavuuden mittarina on arvosteltu (Stiglitz 2012). Sen tilalle on esitetty lukuisia vaihtoehtoisia mittareita, kuten bruttokansanonnellisuus. Onnellisuuden mittarit voidaan liittää utilitaristiseen etiikkaan (Bentham 1780, Mill 2000), jonka tarkoituksena on maksimoida kansakunnan kokonaisuonnellisuus ja minimoida kärsimys. Rahanarvoiset tulot vaikuttavat onnellisuuteen omalta osaltaan, mutta eivät mitenkään lineaarisesti tai muutenkaan yksikäsitteisesti. Tulovaikutus johtuu osin vertailuefektistä, eli muita paremmin menestyneet kokevat itsensä onnellisemmiksi kuin epäonnistuneet, mutta osin suurempi vauraus sallii parantaa omaa absoluuttista onnellisuutta ja ainakin vähentää kärsimystä muun muassa terveydenhoidon kautta (Korkman 2015).

Tulojen osuutta onnellisuuteen voitaisiin karkeasti approksimoida logaritmillä, eli sen osuus olisi

$$O_R = \sum \log\left(\frac{T}{T_0}\right)$$

missä T kattaa rahatulon sekä rahalla mitattavat luontaisedut, myös julkis palvelut ja summa summataan yli koko kansan. Tässä T_0 tarkoittaa jotain normitus-tekijää, luonnollisimmin eksistenssiminimiä, jolloin negatiivinen arvo johtaa kuolemaan tai ihmisarvottomaan elämään. Utilitaristinen onnen maksimointi johtaisi siten varsin tasa-arvoistavaan tulonjakopolitiikkaan rajahyötyperiaatteen mukaan eli euro köyhälle lisää hänen onnellisuuttaan enemmän kuin euro rikkaalle. Kaava itsessään ei sisällä oikeudenmukaisuuden tunteiden tai kannustuksen vaikutuksia, jotka pitää arvioida subjektiivisemmin.

Kansakunnan toimintaa voidaan myös tarkastella bruttokansantyyönä, jossa otetaan huomioon kaikki toisille (ja myös itselle) lisäarvoa tuottava työ ja toiminta palvelussuhteesta ja palkasta riippumatta. Sellainen ei kuitenkaan mittaa työn tuottavuutta erityisen hyvin. Sinänsä työllisyys- tai työttömyysaste mittaavat erityisen hyvin kansakunnan talouspolitiikan onnistumista. Pitäisin sitä yksinkertaisimmista mittareista ensisijaisimpana.

Pelkkien materiaalien summamittareiden lisäksi kokonaispolitiikan onnistumista voidaan mitata tasa-arvo- tai oikeudenmukaisuusindekseillä sekä rehelliysstilastoilla. Käyttäisin talouspolitiikan arviointiin seuraavia mittareita, joita toki voidaan yhdistellä sopivasti ”bruttokansanonneksi”.

1. Turvallisuusindeksi (sodanuhka, rikollisuus, onnettomuus- ja luonnontullisuusvaara)
2. Työttömyysaste
3. Talouden tasa-arvomittari (Gini-indeksi tai vastaava)
4. Bruttokansantuote
5. Kansanvarallisuus
6. Vakausaste

Vakausaste kuvaisi kykyä välttää romahdukset ja välttää kuplat. Se kuvaisi jotenkin jäykkyyksiä ja kykyä sopeutua muutoksiin. Lisäksi pitäisi sisällyttää johonkin ympäristövaikutukset. Sinänsä ihmisen työhön ja työn tuottavuuden parantamiseen perustuva talouskasvu ei kuluta ympäristöä sen enempää kuin työttömyyskään, joten ympäristösyöt eivät kelpaa syyksi tai tekosyyksi talouskasvun jarruttamiseen.

Yleisen politiikan onnistumista mitattaisiin ehkä parhaiten sopivalla kurjuusindeksillä, millä mitattaisiin kaikenlaista pahoinvointia. Gini-indeksi antaa varsin hyvää osviittaa yhteiskunnan tasa-arvosta. Kaikkia onnellisuusmittareita vaivaa mittaongelma, eli subjektiivista onnellisuutta ei voi mitata millään yksinkertaisella mittarilla, vaan on käytettävä keskimääräistäviä näennäismittareita. Se ei toki oikeuta kansan johtajia luopumaan kaikkien kansalaisten onnen tavoittelusta, koska näennäismittaritkin voivat antaa tarkemman kuvan kansan olotilasta kuin joku bruttokansantuote. Bruttokansantuote kuitenkin mittaa taloudellista toimeliaisuutta, mitä talouspolitiikalla pyritään maksimoimaan.

3.4 *Talouden vapaus ja markkinat*

Tarkastelkaamme hieman tarkemmin markkinatalouden perusteita ymmärtääksemme markkinoiden merkityksen sekä mikrotalouden perustan. John Locke, Anders Chydenius, Adam Smith, David Hume, David Ricardo, James Mill, John Stuart Mill ja monet muut tunnetut ja tuntemattomat valistusajan ajattelijat loivat taloudellisen liberalismien teorian ja käytännön pääosin 1700- ja 1800-luvuilla. Tämä kytkeytyi ajallisesti feodalismien ja merkantilismien murenemiseen Euroopassa.

Klassisen markkinatalouden teoria perustui alun perin talonpoikaisen maataloustuotannon ja torikaupan mallille, missä yksityiset ihmiset ostivat, myivät ja vaihtoivat hyödykkeitä keskenään. Teoriaan sisällytettiin pian pienteollisuus, liikkuvat kauppiat ja kansainvälinen kauppa. Suuret yhtiöt tulivat kuvaan mukaan teollistumisen aikakaudella. Kapitalismi varsinaisesti syntyi, kun Bessemer-menetelmän keksimisen jälkeen terästeollisuudessa siirryttiin valtaviin masuuneihin, jotka vaativat suuria pääomia ja jyräsivät pientuottajat tehokkuudellaan (Herrmann 2015). Klassinen talusteoria kehittyi 1800-luvun loppuun mennessä muotoon, jota nykyään kutsutaan uusklassiseksi teoriaksi.

Tavaroiden ja palvelujen vaihto kuuluu ihmisten luontaisiin sosiaalisiin käyttäytymismuotoihin yhteistyön ja kilpailun ohella (vrt. Fiske 1992). Kauppaa on käyty ihmiskunnan esihistoriasta alkaen, myös läpi kulloinkin tunnetun maailman. Kaupankäynti mahdollistaa tehokkaan työnjaon eli erikoistumisen siihen, missä kukin on suhteellisesti paras (Chydenius 1765). Vapaat markkinat luovat omanlaatuisen markkinademokratian, jossa kukin voi äänestää rahoillaan siitä, mitä hän haluaa. Markkinat tuovat ja luovat tietoa kysynnästä ja tarjonnasta, mitä välittää hyödykkeen markkinahinta. Juuri vapailla markkinoilla vapaiden ostajien ja vapaiden myyjien vapaan keskinäisen kilpailun pohjalta vapaasti määräytyvä hinta tekee taloudesta markkinatalouden. Tätä kuvaava uusklassinen teoria perustuu oletuksille, että yksilöt toimivat rationaalisesti ja päätösvalta ja seurausvastuu kuuluvat yhteen (Korkman 2015, 78).

Toimiva vapaa ja vakaa markkinatalous johtaa melkein itsestään yhteiskunnan voimavarojen optimaaliseen kohdentumiseen tarpeisiin nähden (taloustieteen kielellä resurssien allokointiin). Hayek (1998) käytti tästä mekanismista nimitystä hajautettu järjestys. Tarkemmin sanottuna yhteiskunta kehittyy (evoluutiivisesti) kohti Pareto-optimia, jossa kenenkään tilannetta ei voi parantaa kahdenkeskisillä vaihdoilla. Matemaattisesti Pareto-optimi edustaa lokaalia maksimia, joka ei välttämättä ole globaali maksimi. Globaalin maksimin saavuttaminen voi edellyttää epäjatkuvuuden ylittämistä, mikä vaatii Pareto-ekstremaalin ylitystä teoreettisen tiedon ja yhteisen johdon suunnitelman mukaan.

Yhteiskunnassa vapaus itsessään ei ole absoluuttinen vaan suhteessa johonkin. Vapauden (tai vallan) säilymislain mukaan yhdelle annettu vapaus (valta) on pois toiselta. Kyse on siitä, miten vapaus jaetaan. Ranskan vallankumouksen peritneiden mukaan vapaus on oikeus tehdä mitä tahansa, joka ei loukkaa toisten oikeuksia. Käytännössä eri yksilöiden vapaudet ja oikeudet törmäävät koko ajan, mitä lainsäädännöllä ruoditaan. Onko maanomistajalla vapaus rajoittaa toisten vapautta oikaista hänen maansa kautta? Mitä enemmän korostetaan omistusoikeutta ja omistajan vapautta, sitä enemmän poljetaan köyhien ja varattomien vapauksia. Sinänsä jokainen järjestäytynyt yhteiskunta jakautuu eliittiin ja rahvaaseen, joilla on enemmän ja vähemmän valtaa ja vapautta. Jako voi perustua syntyperään tai valintaan, voi olla pysyvä tai purettavissa.

Voidaan erottaa vapaus johonkin tai vapaus jostakin. Juridinen vapaus eli mahdollisuus tehdä jotain ilman rangaistusta ei vielä takaa todellista mahdollisuutta tehdä, jos teko edellyttää resursseja. Positiivinen vapaus voi edellyttää, että yhteiskunta takaa heikommille riittävät resurssit vapauksiensa toteuttamiseen.

3.5 *Markkinoiden häiriöt*

Käytännössä markkinat eivät koskaan toimi ideaalisesti. Ideaalinen markkinatalous vaatii riittävää määrää ostajia ja myyjiä sekä symmetristä asetelmaa näiden välille. Jo Adam Smith (1776) ymmärsi hyvin, kuinka markkinat voivat häiriytyä salaliittojen ja epäsymmetrisen informaation vuoksi, mitä sittemmin on tarkemmin mallinnettu (Stiglitz 2000). Hieman paradoksaalisesti yhtäläinen tietämättömyys johtaa parempiin markkinoihin kuin toispuoleinen lisätieto (Holmström 2010).

Erilaisten positiivisten ja negatiivisten ulkoisvaikutusten (Pigou) vuoksi markkinatasapaino harvoin vastaa yhteiskunnallista optimia. Siten säätelemätön markkinatalous voi siirtää riskit ja haitat sivullisille tai yhteiskunnalle. Negatiivinen tai positiivinen ulkoisvaikutus tarkoittaa, että joku kolmas osapuoli kärsii tai hyötyy liiketoimesta.

Myös markkinoiden manipulointi vaikuttamalla haluihin mainonnalla tai muulla epäeettisellä keinolla aiheuttaa häiriöitä (Galbraith 1967, Stiglitz 2012). Manipuloidut markkinat eivät johda yhteiskunnalliseen tai edes henkilökohtaiseen optimiin, koska manipuloitu hinta ei enää välitä tietoa hyödykkeen todellisesta tarpeesta. Mainontaa on kuitenkin vaikea rajoittaa sääntelytoimin.

Monopolit ja kartellit vääristävät markkinoita ja äärimmillään johtavat kapitalistiseen suunnitelmatalouteen. Kun demokraattisessa suunnitelmataloudessa pyritään suunnittelemaan taloutta yleiseksi hyväksi, kapitalistisessa suunnitelmataloudessa sitä suunnitellaan yksityiseksi hyväksi. Manipulaatioon perustuva hinta ei enää ohjaa resurssien allokointia kansakunnan kannalta optimaaliseksi, vaan kaikki toimijat joutuvat tekemään päätöksensä virheellisen tiedon varassa, mikä johtaa epäedulliseen lopputulokseen. Siitä huolimatta jotkut uusiliberaalit (Wahlroos 2012) pitävät monopolisteja lähes hyväntekijöinä tai innovaatioiden lähteenä (Schumpeter 1943). Toki monopolit särkyvät ennen pitkää, mutta sinä aikana ne

voivat tuottaa paljon tuhoa ja riistää ihmisiä. Esimerkiksi Bill Gates nousi maailman rikkaimmaksi mieheksi manipuloidun monopolin turvin (Stiglitz 2012), riistäen Suomestakin useita miljardeja euroja. Vaikka jotkut (esim. Wahlroos 2015) puolustelevat monopolisteja sillä, että tilastollisesti ne eivät saa kovin ylisuuria voittoja, nämä jättävät tarkoituksella huomiotta, että myös monopolistin alihankintaverkosto ja työntekijät osallistuvat riistoon. Monopolisti tarkoituksellakin pyrkii piilottamaan voittoa, jotta sivulliset eivät huomaa omaa tilaisuuttaan. Kuluttajalle tilanteesta koituu ihan yhtäläisesti haittaa riippumatta siitä, miten riistovoitto jakautuu monopoliyrittäjän, rahoittajan, työntekijöiden ja alihankkijoiden kesken.

Reaalikapitalististen talouksien pahimpiin lieveilmiöihin kuuluu eliitin harjoittama kuppaus, englanniksi *rent-seeking*. Sillä tarkoitetaan epäoikeutettua voiton tavoittelua toisia hyväksikäyttäen, usein lain rajoilla tai jopa lain ulkopuolella, pahimmassa tapauksessa säädättämällä itselle sopivia lakeja. Kuppaukseen kuuluu monopolin tai määräävän markkina-aseman hyväksikäyttö, lain porsaanreikien hyödyntäminen, kaikenlainen huijaus epäsymmetrisen tiedon avulla sekä korruptio. Kuppajaat saattavat käyttää hyväkseen yhteistä omaisuutta, saastuttaa luontoa taikka kähmiä itselleen kansakunnan yhteistä tai valtiolle kuuluvaa omaisuutta sopivasti järjestetyn yksityistämisen kautta. Suuryhtiöt saattavat kupata kansaa estämällä pienyritysten syntyä ja tuloa markkinoille. Kuppauksen estäminen vaatii demokraattista lainsäädäntökoneistoa, kansalle vastuullista hallitusta ja rahasta riippumatonta oikeuslaitosta. (Stiglitz 2012)

3.6 Työmarkkinat

Varhaista markkinataloutta kuvaava klassinen talousteoria tarkasteli nimenomaan työsuoritusten markkinoita. Klassisen teorian (Smith, Ricardo) mukaan työn kysyntä ja tarjonta ajautuvat aina tasapainoon markkinoiden ehdoilla määräytyvän työn hinnan ohjauksella. Siten vapaassa ja vakaassa taloudessa vallitsee aina täystyöllisyys.

Työmarkkinat ovat kuitenkin pahasti vääristyneet kartellisoitumisen, epäsymmetrisen tiedon ja eritasoisen neuvotteluvoiman vuoksi. Nyky-Suomen työmarkkinoita hallitsevat työvoiman osto- ja myyntikartellit eli ammattiliitot ja työnantajajärjestöt, jotka eivät kuitenkaan edustava koko työnantajakenttää.

Neuvottelukartellien vuoksi työmarkkinat toimivat jäykästi ja muistuttavat enemmän suunnitelmataloutta. Oikeastaan ei voi edes puhua työmarkkinoista, koska kyse on sopimustaloudesta.

Työmarkkinoiden rakenteen sekä sosiaalisten turvaverkoston vuoksi työntekijäpuoli on saanut Suomessa ja useissa muissakin länsimaissa työnantajia enemmän neuvotteluvoimaa. Se näkyy markkinahintaa korkeampina palkkoina (ks. esim. Blanchard 1997, McDonald & Solow 1981). Työmarkkinoilla vallitsee raadollinen kilpailu ammattiyhdistysten välillä: jokainen liitto ja ammattiala haluaa itselleen mahdollisimman suuren osa kulloisestakin palkankorotusvarasta toisten työläisten kustannuksella. Tämä ruokkii kestäväntöntä palkankorotuskierrettä (”palkkainflaatiota”).

Toisaalta myöskään järjestäytymättömät työmarkkinat eivät täytä vapaiden markkinoiden edellytyksiä (sanoo muun muassa Herrmann 2015, joka muuten ei suostu ymmärtämään työmarkkinoiden tai muidenkaan markkinoiden syvintä olemusta, vaikka siitä kovasti saarnaakin). Ilman liittoja yksittäiset työntekijät jäävät väistämättä heikompaan asemaan työnantajaa nähden, koska työnantajalla on yleensä paremmat tiedot taloudellisesta tilanteesta ja yleensä työnantaja tulee pitempään toimeen ilman työntekijää kuin työntekijä ilman työpaikkaa ja palkkaa. Vaikka Marxin teorian mukaan työläisen palkka jäisi aina eksistenssiminimitalalle, vapaassa yhteiskunnassa työntekijöiden valinnanvapaus johtaa marginaaliseen markkinapalkkaan (Kaldor 1955). Siten ennen pitkää työntekijöitä hyväksikäyttävä työnantaja ajautuu heikompaan kilpailuasemaan. Monissa yhteiskunnissa – entisissä feodaaliyhteisöissä hyvin systemaattisestikin – työntekijöiden vapautta on rajoitettu, mikä johtaa markkinahintaa alempiin palkkoihin. Sellainen yhteiskunta toki pysähtyy kehityksessä muutenkin.

Saksassa työntekijät ovat lähes vapaaehtoisesti alistuneet alipalkkaukseen (Herrmann 2015). Myös Kiinassa työntekijöiden palkat on pidetty järjestelmän avulla markkinapalkkoja alempina, mikä on johtanut valtaisiin ylijäämiin. Poikkeama markkinapalkoista kumpaan tahansa suuntaan johtaa yhteiskunnan ja maailmankaupan epäoptimaaliseen toimintaan.

Sinänsä heikommassa asemassa olevan työntekijän suojele voitaisiin toteuttaa lakiteitse. Valtiollinen säätely kuitenkin vie liitoilta sananvaltaa jäseniinsä, mistä ne eivät pidä ja mitä ne vastustavat, vaikka se turvaisi rivijäsenten edut parhaiten.

(Juuri äskettäin ammattiliiton edustaja kauhistui vasemmistopoliitikon vaatimusta lakisääteisestä minimipalkasta.) En pysty kuitenkaan yksityiskohtaisemmin esittämään, millainen järjestelmä takaisi yhtäläisen neuvotteluvoiman kaikille osapuolille.

3.7 Työttömyys

Kansan hyvinvointi tulee työtä tekemällä. Reaalinen kansantuote nousee tekemällä töitä enemmän ja tuottavammin. Työnteon kautta tuleva talouskasvu ei vaadi riistämään ihmisiä, luontoa ja luonnonvaroja yli maapallon kestäkyvyn.

Useimpia markkinatalouksia riivaa työttömyys. Täystyöllisyyttä esiintyy vain satunnaisesti lievässä noususuhdanteessa. Nykyisin täystyöllisyytenä pidetään tilannetta, jossa suhdanteellinen ja rakenteellinen työttömyys ja työvoimapula häviävät ja taloudessa esiintyy vain kitkatyöttömyyttä. Kitkatyöttömyys ja -työvoimapula kuuluvat lähes väistämättömästi dynaamiseen talouteen, jossa työpaikkoja syntyy ja tuhoutuu, tuotantorakenteet muuttuvat, ihmiset syntyvät, kuolevat ja vaihtavat työpaikkojaan ja siirtyvät välillä tilapäisesti pois työmarkkinoilta.

Työttömyyden vastakohtana on työvoimapula. Kansantaloudessa voi esiintyä yhtä aikaa sekä työttömyyttä että työvoimapulaa, jos työvoiman kysyntä ja tarjonta kohdistuvat eri aloille tai alueille. Työvoimapulaa ei vastaavasti tilastoida, vaan sitä pitää arvioida lähinnä lehtiotsikoiden mukaan. Koska palkat saavat joustaa vapaasti ylöspäin, varsinaista työvoimapulaa voi esiintyä vain julkisen sektorin säädellyillä työmarkkinoilla – muualla vain työvoimakustannukset kasvavat markkinatalouden lakien mukaisesti. Työvoiman tarvetta kuvataan usein ilmoitettujen avointen työpaikkojen määrällä, mikä on virheellistä ellei peräti vilpillistä siihen liittyvien systemaattisten virheiden vuoksi. Joka käyttää avointen työpaikkojen määrää taikka Beveridge-käyrää työmarkkinatilanteen selittämiseen ei ymmärrä työmarkkinoiden dynamiikasta yhtään mitään (esim. Tulo- ja kustannuskehityksen selvitystoimikunta 2017). Uusitalo ja kumppanit (2017, 63) kyllä huomauttavat, että suurinta osaa työpaikoista ei ilmoiteta julkisesti avoimeksi, mutta väittävät, ettei siinä tapahdu merkittäviä muutoksia. Minun subjektiivisten, epätieteellisen havaintojeni mukaan siinä on kuitenkin tapahtunut hyvin dramaattisia muutoksia, kun määräaikaisten ja tilapäisten työpaikkojen

osuus nousee ja tehtävät projektisoituvat entisestään, mikä lisää vastaavasti päättyvien työpaikkojen määrää. Se on tietenkin vain yksittäinen havainto eikä tilastoa, mutta popperilaisen perinteen mukaan yksikin poikkeava havainto osoittaa väitteen vääräksi, mutta väitteen tueksi tarvitaan runsaasti sitä tukevaa aineistoa. Todistustaakka lankeaa nyt Uusitalon ja kumppanien päälle.

Klassisen Pigoun (1933) teorian mukaan rakenteellinen työttömyys johtuu työvoiman hinnan nousemisesta markkinapohjaista tasapainoarvoa ylemmäksi, esimerkiksi ammattiliittojen neuvotteluvoiman ja palkkakilpailun vuoksi. Työttömyys poistuu, kun työväki skaalaa palkkavaatimuksesta sopivaksi. Tästä ei kuitenkaan pidä syyttää ammattiliittoja – sen enempää kuin irtisanovia työnantajiakaan – jos ne toimivat juuri siten kuin järjestelmä kannustaa niitä toimimaan. Ongelma lähtee järjestelmästä itsestään.

Työvoimakustannusten ja työllisyyden välistä kausaalisuhdetta (palkkaelastisuutta) ei ole pystytty kovin tarkasti arvioimaan. Arviot työn kysynnän joustolle liikkuvat välillä -0,22 ... -0,7, missä alin arvo on Sipilän hallituksen ohjelmasta (Uusitalo et al 2016). Yläoutinen (2016) puolustaa arvoa -0,7 ... -0,8, mutta Uusitalo ja kumppanit (2017) liputtavat ylimmän arvon (-0,22) puolesta. Díez-Catalán ja Villanueva (2015) kuitenkin vihjaavat voimakkaamman elastisuuden puolesta. Palkkaelastisuudelle ei ole saatu oikeastaan mitään luotettavaa eksperimentaalista arvoa. Sellainen koe vaatisi, että palkkoja säädellään keinotekoisesti ulkoa. Tilastollista korrelaatiota analysoitaessa on otettava huomioon, että tyypillisesti lama johtaa ensiksi matalapalkkaisimpien työläisten irtisanomisiin, mikä nostaa keskipalkkoja. Samoin noususuhdanteessa palkataan nopeammin matala- kuin korkeapalkkaisia työntekijöitä. (Uusitalo et al 2017) Yksittäistä liittoa tai toimialaa koskevasta palkkaelastisuudesta ei kuitenkaan voi tehdä johtopäätöksiä valtakunnallisen bruttopalkankorotuksen tai -alennuksen vaikutuksista, vaikka eräät viitteistä, ilmeisesti myös Uusitalo ja kumppanit (2017, 136) niin kuvittelevat, vaan sellaista pitää käsitellä sisäisenä revalvaationa tai devalvaationa. Ylipäätänsä palkanmuutoksesta voi koitua laajoja sekundaarisia vaikutuksia, jotka voivat näkyä työllisyyden muutoksina ihan eri toimialoilla, kuten rakennusallalla investointien myötä taikka alihankinta-verkostossa.

McDonald ja Solow (1981) esittivät, että riittävän neuvotteluvoimaiset liitot voivat löytää Pareto-tehokkaan tavan lisätä työvoiman palkkaosuutta enemmän kuin kysyntäkäyrän tasapainotilassa. Teoria ei kuitenkaan toimi käytännössä (Schneider 2011), koska liitoilla ei ole riittävää neuvotteluvoimaa painostaa työnantajia työllistämään eivätkä liitot edes pyri maksimoimaan työvoiman tuloosuutta vaan paljon suppeampia etuja.

Pohjimmiltaan ammattiliitot kilpailevat keskenään, kuka saa suurimmat korotukset. Tasapainoisessa kelluvassa taloudessa yhden palkankorotus on toisten palkanalennus, mutta jäykässä taloudessa palkankorotus voi rikkoa tasapainon. Tämä muistuttaa Humen (1751) kuvaamaa yhteismaan ongelmaa: kun useampi ammattikunta kilpailee samojen työnantajien samoista palkkapoteista, jokainen pyrkii saamaan itselleen mahdollisimman suuren osan arvioidusta palkankorotusvarasta. Jos liitot eivät pääse keskenänsä yhteisymmärrykseen korotusvaran jakamisesta eikä kukaan liitto anna vapaaehtoisesti periksi, työnantajan palkkاپotti ylilaidunnetaan eli palkankorotukset ylittävät kestokyvyn. Se johtaa tuotannon alentamisen ja konkurssien kautta työpaikkojen menetykseen.

Modernimman amerikkalaisen teorian (Stiglitz & Shapiro 1984) mukaan työnantajat eivät uskaltaisi maksaa tarpeeksi pientä palkkaa, koska pelkäävät sen laskevan työmotivaatiota. Teoria ei soveltune hyvin Suomeen, jossa palkat määräytyvät paljon enemmän yleisten sopimusten kuin kahdenvälisen neuvottelujen pohjalta.

Vertikaalisesti hajautetussa tuotantoketjussa kunkin lenkin omat työvoimakustannukset ovat suhteellisen pienet verrattuna liikevaihtoon. Siten yksinkertaisen peliteorian mukaan yksittäisen työnantajan tai lenkkiä edustavan työnantajaliiton kannattaa pikemmin taipua työntekijöiden vaatimukseen suuremmasta palkasta kuin ajautua lakkoon, joka tulisi sille erittäin kalliiksi. Ennen pitkää yhden työnantajaosapuolen antamat myönnytykset kuitenkin provosoivat ketjun muiden lenkkien työntekijät vaatimaan yhtä paljon, jolloin kustannukset kasvavat jokaisen lenkin osalta. Kustannusten kurissa pitäminen edellyttäisi siten työnantajiltakin keskinäistä sopimusta ja solidaarisuutta.

Toisaalta ulkoperäiset suhdannevaihtelut tuottavat ajoittain suurtakin työttömyyttä. Talous ei itsessään sopeudu sokkeihin ja häiriöihin riittävän nopeasti, koska käytännössä palkat eivät jousa alaspäin, vaikka uusklassinen

teoria niin vaatiikin. Vapaassakin palkan muodostuksessa palkat joustavat hyvin hitaasti alaspäin, mutta liittojen hallitsemassa taloudessa eivät juuri koskaan. Epävarmuuden tuottamat joukkoilmiöt hidastavat elpymistä, usein typerän politiikan avittamana. Työntekijöiden toiveesta heidän turvakseen tai mukavuudekseen laaditut säännöt saattavat muodostua tulpaksi uudelle kehitykselle, jos työnantajat eivät uskalla palkata uusia työntekijöitä. Laman aiheuttama suhdannetyöttömyys voi tuottaa kroonista pitkäaikaistyöttömyyttä, joka ei katoa parempien suhdanteiden myötä vaan vasta työttömien korkean kuolleisuuden kautta (Keynes 1935, Haaparanta 2015).

Uusitalo ja kumppanit (2017) arvioivat, että nykyhetken työttömyys on lähes kokonaan rakenteellista. Heidän mukaansa suhdannesokin vaikutukset ovat jo suurimmaksi osaksi lienneet pois ja taloustilanne vakiintunut. Silloin paremman suhdanteen odottaminen ei auta. Uusitalo ja kumppanit (2017, 55) eivät kuitenkaan jaa edellä mainittua pigoulaista käsitystä tai määritelmää rakenteellisesta työttömyydestä, vaan suhtautuvat siihen lähinnä pysyvänä työelämästä poistumisena, ikään kuin rakenteellisesti työtön julistettaisiin ikuisesti työkelvottomaksi. Tätä määritelmäänsä he eivät uskottavasti perustele, pitäen sitä lähinnä itsestään selvyytensä. Se vie uskottavuuden koko raportilta, koska kyse on raportin kaikkein keskeisimmästä kohdasta.

Jotkut puhuvat luonnollisesta työttömyydestä (Friedman 1968) tai tasapainotyöttömyydestä (tai NAIRU = *Non-Accelerating Inflation Rate of Unemployment*, NAWRU = *Non-Accelerating Wage Rate of Unemployment*). Käsitteiden välillä on teoreettisia eroja – luonnollinen työttömyys viittaa joustavaan talouteen ja NAIRU jäykkään talouteen, ensimmäinen liittyy chicagolaiseen ja jälkimmäinen uuskeynesiläiseen koulukuntaan, ja NAWRU lienee Euroopan komission oma määritelmä. Joka tapauksessa kummankin teorian mukaisen minimityöttömyyden alittaminen johtaa palkankorotuksiin, inflaatioon ja sitä kautta uudelleen työttömyyden kasvuun, mikä nostaa työttömyyden tasapainoarvoonsa tai sen yli. Työttömyyden minimitaso voi olla niinkin suuri kuin 6-7 % (Borg & Vartiainen 2015). Tällainen merkitsee metarakenteellista ongelmaa, jonka ratkaisu vaatii metarakenteellisia toimia. Tasapainotyöttömyys ei kuitenkaan ole luonnonlaki vaan seuraus arvojärjestelmästä, johon voi päätöksillä vaikuttaa (Stiglitz 2012).

Chicagolainen talousoppi on korostanut työttömyyden vapaaehtoisuutta, ikään kuin suuri lama olisi vain suuri loma (esim. Lucas 1978, Cochrane 2014, Mulligan 2012) ja työttömyys poistuisi pakottamalla työttömät hakemaan töitä. Amerikkalaisissa tutkimuksissa (Hagedorn, Manovskii & Mitman 2016) toki löydetäänkin yhteyksiä työttömyyskorvausten ja työttömyyden välille, mutta Yhdysvalloissa ei tunnetaakaan suomalaisia yleissitovia työehtosopimuksia. Esimerkiksi Krugman (2010) pitää tällaista logiikkaa täysin järjettömänä, ollen siinä täysin oikeassa.

Suomessakin monet (Borg & Vartiainen 2015, Holmström, Korkman & Vihriälä 2016) levittävät työvoiman tarjontateoriaa. Se perustuu samoille virheelisille oletuksille, että työttömyys johtuu pääosin työvoiman tarjonnan puutteesta ja työvoiman tarjonnan lisääminen missä tahansa tilanteessa nostaa työllisten määrää. Sama valitettavasti toistuu jopa hallituksen ohjelmissa ja päätösten perusteluissa. Suomessa esiintyy toki ajoittaista pulaa tietyistä osaajista, ennen kaikkea lääkäreistä ja niche-tekniologioiden taitajista, mutta niissä pullonkaulana on koulutus. Muuta merkittävää ”kohtaanto-ongelmaa” ei Suomessa esiinny. Sen sijaan pitkittyvä työttömyys laskee työvoiman tarjontaa pysyvästi, koska se väistämättä siirtää osan työvoimasta lopullisesti työelämän ulkopuolelle stigmatistoitumisen sekä ammattitaidon ruostumisen myötä (Keynes 1951).

Työvoiman tarjonnan lisääminen varmasti hyödyttää joitain osapuolia. Erityisesti lisääntyneen tarjonnan lisäämä julkityöttömyys vähentää palkankorotuspaineita. Mitattava tarjonta helpottaa yritysten investointipäätöksiä, sitä enemmän mitä suuremmasta yrityksestä on kyse, koska suurella yrityksellä on suuret investoinnit. Siten pääomavaltaiset suuryritykset saattavat hyväksyä korkeammat palkankorotukset siitä hyvästä, että saavat enemmän liikkumavaraa investointeihin. Ne saattavat jopa toivoa työttömyyttä. Pienyritykset eivät suuryöttömyydestä hyödy laisinkaan, koska pientyöttömyyden ja jopa täys-työllisyyden aikana on aina tarjolla jonkin verran työvoimaa.

Toki työttömyysturvan poistaminen saa työttömät tekemään jotain saadakseen leipänsä. Nälän aiheuttama epätoivo saa ihmiset myös vähemmän kunniallisiin ja jopa laittomiin toimiin. Sitäkö herrat haluavat: naiset ilokaduille?

Työttömyys poistetaan periaatteessa erittäin yksinkertaisesti jakamalla yksilöiden oikeudet (tulot) ja velvollisuudet (työt) tasan. Suunnitelmataloudessa jaosta selviäisi osoittamalla suoraan kullekin tehtävät, mutta markkinataloudessa

pitää erikseen säätää huolella talouden parametreja, joilla korjataan niitä häiriöitä, jotka työttömyyttä aiheuttavat. Työttömien työllistäminen millä tahansa järkevällä toimella esimerkiksi valtiollisen työtakuun muodossa on selkeää plussummapeliä (Minsky 2013). Huonosti hallittuna sellainen voi toki johtaa epätehokkaaseen ja joustamattomaan resurssien allokointiin, mikä käytännössä nousee ongelmaksi vasta täys- tai ylityöllisyyden aikana. Siksi julkisten työllistämistoimien pitäisi olla helposti muutettavissa ja nopeasti purettavissa nousukauden aikana. Apu-työllistetyille pitäisi maksaa sen verran pientä palkkaa, että he pyrkisivät tuottavimpiin töihin.

3.8 Raha

Raha tuli käyttöön, jotta kaikki vaihdettava olisi jollain lailla verrattavaa (Aristoteles 1989, Menger 1892, Smith 1776). Ystävien ja sukulaisten suhteet määritellään sosiaalisella vaihdolla eli palveluksilla ja vastapalveluksilla: avulias ihminen voi kerätä itselleen sosiaalista pääomaa. Anonyymi materiaallinen vaihto kuitenkin vaatii mitattavaa yksikköä. Virallista rahayksikköä käytettiin myös hyvin varhaisessa historiassa verojen mittaamiseen (Wray 1998), kenties jopa ennen kuin se vakiintui kaupankäynnin välineeksi (Graeber 2004).

Kuva 1: Vanha Suomen markka, joka on sidottu hopeakantaan.

Fiat-raham eli katteettoman luottorahan arvo perustuu sosiaaliseen sopimukseen eli uskoon siitä, että toisetkin siihen uskovat. On meidän vallassamme muuttaa sitä tai tehdä se käymättömäksi (Aristoteles 1989). Kuka tahansa voi ”painaa rahaa” – eli antaa nimissään vaihdettavia luottokirjoja – mutta vain valtiot

voivat antaa niille laillisen merkityksen, mikä seuraa usein niiden kelpoisuudesta väistämättömien verojen maksuun (Minsky 1986).

Modernin rahateorian tai chartalismin, joskus cartalismin tai kartalismin (Knapp 1924, Mitchell-Inness 1914, Lerner 1947, Goodhart 1998) mukaan (fiat) raha on lykätyn reaalmaksun standardi ja siten luonteeltaan velkaa. Valtio luo julkista rahaa, jonka arvo määräytyy rahan käyttökelpoisuudesta verojen, sakkojen ja muiden julkisten maksujen maksuvälineenä. Rahaa syntyy, kun valtio ostaa rahalla tuotteita tai työsuorituksia yksityiseltä sektorilta tai jakaa sitä muista syistä. Rahaa häviää, kun valtio ottaa rahaa maksuna – äärimmillään verojen tehtävänä ei edes ole rahankeruu valtiolle vaan rahan arvon määrittäminen (Wray 1998). Valtio ei voi omistaa rahaa, koska kukaan ei voi olla velkaa itselleen.

Modernin rahateorian mukaan valtio ei voi velkaantua omassa valuutassaan, koska valtion velka on luonteeltaan rahaa ja valtio voi luoda rahaa rajattomasti. Valtion ”velka” tarkoittaa vain yksityisen sektorin finanssivarallisuutta (Wray 1998). Yksityinen rahatalous vaatii joka tapauksessa finanssivarallisuutta eli julkista velkaa toimiakseen kunnolla, koska kaikki investoinnit ja useimmat liike-toimet perustuvat velkasuhteisiin. Rajoitukset rahan lisäämiseksi johtuvat yksin-omaan poliittisista päätöksistä eikä konkreettisista rajoituksista. Vieraassa valuutassa otettu ulkomaanvelka kuitenkin tuntuu valtiollekin ihan konkreettisena velkana.

Moderni rahateoria pätee vain rahasuvereeneille valtiolle, kuten Yhdysvalloille tai Japanille, mutta ei euromaille. Rahasuverenilla valtiolla on oma kelluva valuutta ja se velkaantuu pääasiassa omassa valuutassaan. Ulkomaisen velan otto vie suvereniteettia kuten valuuttakurssin kiinnittäminen. Valtio voi tarvita ulkomaanvaluuttaa esimerkiksi aseostoihin. Euromailla ei suvereniteettia ole eikä oikein koko euroalueella, koska Euroopan rahaunioni on itse sellaisesta luopunut asettaessaan itse itselleen sääntöjä, jotka vievät sen toimintakykyä.

Modernia rahateoriaa on kritisoitu sen kyvyttömyydestä selittää ja estää inflaatiota. Sitä vastaan hyökätään juuri väitteillä hyperinflaatiosta, joskin usein pikemmin selkäytimellä kuin perustellusti. Wrayn (1998) jälkikeynesiläisen rahateorian mukaan inflaatio voi kuitenkin nousta ongelmalliseksi vasta, kun kansakunnan resurssit ovat täyskäytössä. Kaikki tunnetut hyperinflaatiot ovat seuranneet tilanteesta, jossa kansakunnan tuotantoresurssit ovat romahtaneet

sodan tai kehnon hallinnon vuoksi. Inflaation hallinta vapaan rahapainon kanssa vaatii silti tarkkuutta – parhaiten sitä hillitään huolehtimalla markkinoiden toimivuudesta, erityisesti sallimalla uusien tuottajien tulo markkinoille.

Inflaation pelosta ja monesta muustakin syystä euron hallinto järjestettiin kilpailevan Mengerin (1892) rahanäkemyksen pohjalta. Siinä rahan arvo määräytyy kaupankäynnin pohjalta ilman valtiota (Goodhart 1998). Se ei ole kovin viisaaksi osoittautunut. Emme kuitenkaan voi tietää, kuinka hyvin chartalistinen euro olisi toiminut.

3.9 *Inflaatio*

Rahan lisääntyminen velkaantumisen, uusien rahainstrumenttien keksimisen tai rahan painamisen vuoksi tuottaa inflaatiota (ainakin perinteisen määritelmän mukaan – taloustieteilijöillä ja -poliitikoilla on muitakin määritelmiä). Inflaatiota hillitsee, jos yksityinen sektori pystyy nopeasti lisäämään tuotantopanoksia niin, että lisääntyvä tarjonta tyydyttää kysynnän.

Uusklassinen talousteoria nojaa rahan neutraliteettiin, eli rahan määrän lisäys tai vähennys ei vaikuta pitkäaikaisesti talouteen tai kansantuotteeseen, kunhan skaalaa mittaria. Monetaristinen malli (Friedman 1968) korosti rahan kvantiteetti-teorian kautta rahapolitiikan merkitystä yli finanssipolitiikan. (Mutta monetaristit keskittyivät liiaksi rahan määrään kiinnittämättä tarpeeksi huomiota rahan nopeuteen, Andresen 2013).

Inflaatio (tai kvasi-inflaatio, jos halutaan saivarrella) voi syntyä myös ilman lisärahaa keinotekoisesti, jos hyödykkeiden hintoja nostetaan väkisin markkinahintoja korkeammaksi. Kartellit taikka tuotantoa rajoittavat säätelytoimet nostattavat inflaatiota. Pahiten keinotekoista palkkainflaatiota ruokkivat ammattiliittojen vaatimat palkankorotukset, jotka ylittävät työn tuottavuuden kasvun. Palkkainflaatio ei kuitenkaan välttämättä johda kaikkien tuotteiden hintainflaatioon, jos se aiheuttaa työttömyyttä, joka laskee kokonaiskysyntää. Ulkoisesti tuotettu hintojen nousu voi johtaa pahaan taantumaa, stagflaatioon.

Voidaan kyseenalaistaa, voidaanko yhden yhteisvaluutta-alueeseen kuuluvan maan sisäistä hintojen nousua edes kutsua inflaatioksi, koska ainakin uusklassisen teorian mukaan termillä pitäisi kuvata kyseisen rahan arvon globaalia muutosta

(ks. esim. Wahlroos 2015). Käytän kuitenkin vakiintuneita termejä, koska en tunne parempia enkä viitsi itse keksiä uusia nimityksiä, jotka todennäköisesti sekoittaisivat lukijaa enemmän kuin selkeyttäisivät sanomaa.

Paikallisen inflaation kaava menee: halpa luotto → kasvu → yksikköpalkka-inflaatio → hintainflaatio → kilpailuhaitta → alijäämä → velkakriisi & joukkotyöttömyys. Joustava talous korjaisi haitat nopeasti, mutta harva reaalityous joustaa alaspäin.

Kelluvan valuutan maissa inflaatio johtaa valuutan arvon laskuun lähes ”automaattisesti” (valuuttoja vaihtavien ihmisten rationaalisen toiminnan kautta). Tällöin inflaatio ei aiheuta merkittävää taloudellista riskiä, mutta tuottaa vaivaa ihmisille. Vanhat tiedot hinnoista eivät päde kovin kauan, vaan käsitys hintatasosta pitää tasauttaa jatkuvasti uudelleen. Yrityksille voi koitua ”menukustannuksia”, kun hinnastot pitää painaa uudelleen. Sellainen ei paljon merkitse, jos hinnat tai tuotteet joka tapauksessa vaihtelevat kausittaisen tarjonnan muutosten tai teknologian kehityksen vuoksi. Kaikesta inflaatiosta kärsivät konkreettisemmin ne, joilla on paljon käteistä rahaa. Nykyisin suuret käteissummat lienevät kuitenkin pääosin mustaa tai harmaata rahaa, joten niistä ei tarvitse paljon välittää.

Ennustamaton inflaatio tai inflaatoriski tuottaa epävarmuuskustannuksia. Erityisesti lainan korkoon voidaan lisätä riskiprovisio. Ilman varauksia nopeasti nouseva inflaatio voi tuottaa korkotappiota ja jopa konkurssia erityisesti rahoituslalle, mikä voisi jopa vaarantaa pankkisektorin toimivuuden. Velkaantuvalla valtiolla hallitsematon inflaatio voi siten tuottaa siten korkoriskejä ja jopa uhan pankkiromahduksesta.

Toteutunutta inflaatiota enemmän talouteen vaikuttavat inflaatio-odotukset. Ne eivät aina ole kovin rationaalisia, mutta silti usein itseään toteuttavia ennusteita. Inflaatio-odotukset voivat johtaa yhtäältä haluun kuluttaa nopeasti säästöt, toisaalta korotettuihin hintapyyntöihin pitkäaikaisissa sopimuksissa. Jotkut yrittävät vakuuttaa menoja sitomalla hinnat tai palkat johonkin indeksiin, mikä voi tuottaa inflaatiota kiihdyttävän automaatin.

Inflaatio voi tuottaa illuusion rikastumisesta. Jatkuvat palkankorotukset siten tuottavat onnen pisaroita ja tyytyväisyyttä työhön ja itseensä, minkä vastapainoksi

hintojen korotukset voivat aiheuttaa ärtymystä. Tätä jatkuu niin kauan, kunnes ihmiset turtuvat inflaatioon ja alkavat pitää tulevia korotuksia saavutettuna etuna. Sellaisesta päästään progressiivisella inflaatiolla, mutta sitten pääseeikin jo pirti. Rahailluusio (Fisher 1928) on todettu lukuisissa empiirisissä tutkimuksissa (Wilkinson & Klaes 2012, Shafir, Diamond & Tversky 1997, Fehr & Tyran 2001, 2014, Weber, Rangel, Wibrál & Falk 2009, viit. Vihanto 2016).

Kiinteän kurssin tai yhteisvaluutta-alueen maissa paikallinen palkkainflaatio johtaa kilpailukyvyn laskemiseen, jopa romahtamiseen. Ammattiyhdistykset toimivat yleensä hyvin konservatiivisesti ja suurella viipeellä, joten ne elävät nousukauden mallin mukaan vielä laman alettua. Suomessa kunkin viimeisen laman alla suhdanteiden jo kääntynyt jyrkkään laskuun monet liitot edelleen vaativat lisää palkkoja lakkouhkausten kera. Itse asiassa vihjeet tulevasta suhdannekäännöksestä vain ruokkivat liittojen aggressiivisuutta, koska liitot näkevät tilanteen viimeisenä mahdollisuutena saada itselleen vielä jotain ennen pitkää lamaa peläten, että myöhäiset jäävät ilman. Vuoden 2008 jälkeen Suomen palkkataso onkin noussut yli 20 %. Viimeisten kymmenen vuoden aikana Suomen keskipalkat ovat nousseet 15-20 % enemmän kuin työn keskimääräinen tuottavuus (Borg & Vartiainen 2015), joskin aiemmin ne kehittyivät päinvastoin (Sauramo 2015).

Varsin perinteisen näkemyksen mukaan inflaatio korreloi työllisyyden kanssa. Sitä kuvataan Phillipsin (1958) käyrällä. Naivisti Phillipsin käyrää kertoo, että voisimme valita korkean inflaation ja matalan työttömyyden taikka alhaisen inflaation ja korkean työttömyyden. Korrelaatio ei kuitenkaan aina tarkoita kausaatiota, eikä inflaation tarkoituksellinen lisääminen välttämättä paranna työllisyyttä (Lucas 1976). Työllisyyttä parantavat keinot kuitenkin tyypillisesti ruokkivat inflaatiota ja korkea työllisyysaste johtaa korkeampiin palkka-vaatimuksiin ja sitä myötä myös hintojen nousuun.

Chicagolaisen rahateorian mukaan pitkällä aikavälillä korot ja korotukset ajautuvat reaaliarvoihin, kun ihmiset sopeutuvat odottamaan inflaatiota (Friedman 1968, Phelps 1968). Siten ekspansiivisen inflaation politiikka johtaisi ennen pitkää vain korkeampaan inflaatioon ja työttömyys jäisi ”luonnollisen työttömyyden” tasolle. Tämän teorian pohjalta monen valtion ja valuutta-alueen

keskuspankit on eristetty päivänpolitiikasta ja niille on annettu selkeä mandaatti pitää inflaatio kurissa muista seurauksista välittämättä.

Negatiivinen inflaatio eli deflaatio tuottaa pelkkää tuhoa ja kurjuutta kaikille¹² melkein kaikkien koulukuntien oppien mukaan (Keynes 1951, Friedman 1953, j.n.e.). Silloin kukaan ei halua kuluttaa enemmän kuin pakko, koska kaikki odottavat, että rahalla saa tulevaisuudessa enemmän. Sellainen hyydyttää talouden nopeasti ja perusteellisesti. Deflaatio saattaa tapahtua romahdusmaisesti, usein kuplan puhkeamisen yhteydessä (vrt. Minsky 1986). Koska kaikki hinnat ja kustannukset eivät voi laskea kyllin joustavasti, deflaatiosta seuraa kaikenlaisia vääristymiä.

Deflaatio ei kuitenkaan ole yksikäsitteinen asia edes valtion sisällä (kuten ei inflaatiokaan, tosin tarkasti ottaen vain valuutta-alueenlaajuinen hintojen lasku on deflaatiota). Eri sektorien hinnat voivat kulkea eri tahtiin ja niillä voi olla erilaisia seurauksia. Kotitalouksien päivittäistavaroiden hintaodotukset eivät vaikuta paljonkaan kulutustottumuksiin: jokainen kuluttaa suunnilleen saman verran ruokaa, sähköä ja vessapaperia riippumatta siitä, paljonko uskoo niiden hinnan olevan ensi vuonna. Teknologiadeflaatioon on jo totuttu: kaikki tietävät, että uusi tietokone, televisio tai kännykkä vanhentuu muutamassa vuodessa ja viime vuoden huippulaite maksaa tänään vain puolet alkuperäisestä hinnastaan. Silti jotkut haluavat ostaa viimeistä huutoa olevia laitteita. Sen sijaan investointikohteiden hintaodotukset vaikuttavat ratkaisevasti, sitä enemmän mitä suuremmasta ja pitkäaikaisemmasta investoinnista on kyse. Kuluttajasektorilla tämä näkyy asuntomarkkinoilla, jotka heilahtelevat suuntaan tai toiseen suhdanneodotusten mukaan. Eniten kansantalouteen vaikuttavat yritysten investoinnit, jotka saattavat jäätyä kerralla. Niihin toisaalta vaikuttavat muut talouden odotukset enemmän kuin globaali tai lokaali hintojen nousu, mutta deflaatio voi vaikuttaa juuri näihin odotuksiin irrationaalisestikin.

3.10 Rahapolitiikka

Rahapolitiikalla tarkoitetaan talouden säätelyä ja inflaation ohjaamista rahan määrää tai hintaa säätelämällä. Keskuspankit voivat säädellä inflaatiota muuttamalla korkotasoa tai lisäämällä kierrossa olevaa rahaa. Rahan määrää voi

¹² Ehkä jotkut hämäämiehet voivat siitä hyötyä, jos heillä on paljon käteistä ties mistä lähteestä.

säädellä joko antamalla pankeille keskuspankkilainaa taikka jakamalla rahan valtion budjetin kautta ”setelirahoituksena”. Laukkaavaa inflaatiota hillitään nostamalla korkoja ja liian matalaa inflaatiota taikka deflaatiota torjutaan laskemalla korkoja. Keskuspankin ohjauskoron arvo säätää tehokkaasti liikkeellä olevan rahan määrää, vaikka keskuspankilla olisi rajaton rahareservi.

Korkoja ei kuitenkaan voi käytännön olosuhteissa laskea negatiiviseksi. Silloin ihmiset ja yritykset säilöisivät rahojaan omiin sukanvarsiin ja kassa-kaappeihin, mikä veisi rahaa pois kierrosta, kiihdyttäen deflaatiota entisestään. Negatiiviset korot toimisivat vasta, kun rahankierto muuttuu kokonaan sähköiseksi. Emme ole siitä kovinkaan kaukana, mutta tähän kriisiin negatiivisista koroista ei vielä ole apua. Toki setelirahalle voi myös asettaa negatiivisen koron siten, että keskuspankki ilmoittaa lunastavansa suuria seteleitä takaisin jatkuvasti alenevalla summalla, samalla kun ne julistetaan pätemättömäksi laillisina maksuvälineinä. Itävallassa kokeiltiin joskus sotien välillä paikallisrahaa, johon piti ostaa säännöllisin väliajoin leimamerkkejä, mikä vastasi rahaveroa ja saikin paikallisen rahan liikkumaan monta kertaa nopeammin kuin virallisen rahan, ennen kuin se kiellettiin.

Jo ihan yleisen rehellisyyden nimissä EKP voisi lakkauttaa välittömällä yllätyspäätöksellä 500 euron setelien käytön laillisina maksuvälineinä. Pankit voisivat sitten lunastaa niitä ihmisiltä, jotka pystyvät todistamaan henkilöllisyytensä ja selvittämään, mistä ovat rahan saaneet. Lunastukseen voisi lisätä negatiivisen koron eli käsittelymaksun.

Deflaatiota vastaan voi taistella tehokkaasti painamalla lisää rahaa. Rahan painaminen tarkoittaa yleensä hallituksen käyttöön annettua ilmaista rahaa. Se liittyy erityisesti monetaristiseen koulukuntaan ja rahan kvantiteettiteoriaan (Friedmanin (1969) ”keksimä” ja sittemmin Bernanken (2002) tukema ”helikopteriraha”, ks. myös Buiter (2015)), joskin melkein kaikki tunnetut koulukunnat pitävät deflaatiota niin pahana, että sitä vastaan voidaan taistella jopa rahaa painamalla. Toki kovimmat libertarionistit kuten von Hayek eivät olisi sellaista valtion puuttumista hyväksyneet (Rehn 2012, 247). Moderni rahateoria ei kiellä rahantekoa lainkaan. Vaikka helikopteriraha on valtiolle ilmaista, se tuntuu kansalle rahaverona. Helikopteriraha on todettu erittäin tehokkaaksi keinoksi nostaa kysyntää, torjua deflaatiota ja elvyttää lamaantunutta taloutta (Adair 2015).

Teknisesti rahan painaminen toteutetaan suorina tai epäsuorina siirtoina keskuspankin ja hallituksen välillä. Yleensä se näkyy kirjanpidollisesti valtion korollisena velkana keskuspankille. Euroalueella ei kuitenkaan voi painaa helikopterirahaa, koska yksittäisellä euromaalla ei saa olla omaa rahapolitiikkaa, EKP ei saa jakaa rahaa eikä Euroopalla ole sellaista toimielintä, jolla olisi oikeutta harjoittaa toimivaa rahapolitiikkaa demokraattisessa ohjauksessa. Yhdysvalloissa dollarien painaminen (*printing press*, hämäyskielellä *quantitative easing*) on juridisesti helpompaa, sopivan kiertotien kautta. Kiinteän kurssin maissa tai yhteisvaluutta-alueen sisällä yksittäinen valtio ei tietenkään voi painaa rahaa omin päätöksin murtamatta aiempia sitoumuksia.

Optimaalisesta tai siedettävästä inflaatiosta vallitsee hieman poikkeavia käsityksiä. Nollainflaatio toimisi ideaalisesti vain muuttumattomassa ja täydellisestä taloudessa. Todellisessa muuttuvassa maailmassa liian alhainen inflaatio jäykistää taloutta, koska monet hinnat eivät jousta alaspäin eivätkä varsinkaan palkat (Akerlof 2002). Monetaristinen koulukunta kannattaa vakaampaa rahaa kuin keynesiläiset, jotka suvaitsevat kovempaa inflaatiota, kutsuen sitä joskus jopa humaniksi (Yellen). Blancard, Dell'Aricea ja Mauro (2010) pitävät yli 2 % inflaatiota optimaalisena ja Ball (2013) kannattaa 4 % inflaatiota.

Ilmeisesti ainakin 5 % vuosittainen inflaatio voidaan vielä sietää ongelmitta, mutta tätä suurempi johtaa varautumistoiimiin (Quiggin 2014). Kansa kestänee hetkellisesti jopa 10 % inflaation, jos se mielletään tilapäiseksi, mutta pysyvänä se tuottaa jo pelkoa hyperinflaatiosta. Korkean inflaation reaalihintaa kansakunnalle ei ole pystytty arvioimaan, mutta suurikin inflaatio lienee pienempi paha kuin työttömyys. Vaaraksi tulee hyperinflaatio, joka vie rahalta uskottavuuden vaihdon välineenä. Hyperinflaatioon ajaututaan vain, jos valtio lankeaa kokonaan setelirahoituksen varaan eikä yksityinen sektori pysty lisäämään tuotantoaan jonkun tuotantotulpan tai rajoituksen vuoksi. Nykyaikaisissa sivistysmaissa (vakaissa, rauhanomaisissa ja demokraattisissa oikeusvaltioissa) ei ole koskaan esiintynyt hyperinflaatiota ja hieman vähemmän sivistyneissäkin viimeksi nelisenkymmentä vuotta sitten (Stiglitz 2012). Yleensä hyperinflaatio on liittynyt sotaan, sota-velkoihin, vallankumouksiin tai luonnonmullistuksiin sekä toimimattomaan hallintoon, joka ei pysty keräämään laillisia veroja tehokkaasti.

Rahapolitiikka helpottuisi merkittävästi luopumalla setelirahasta kokonaan ja siirtymällä yksinomaan elektronisen rahaan. Tällä ovat spekuloineet niin Stiglitz (2016) kuin Wahlroos (2015), mutta parhaan näkökulman antaa Andresen (2013). Elektroninen raha sinällään tulisi erityisen halvaksi – useimmilla on jo kotonaan ja taskussaan välineet sen käyttämiseksi. Elektroninen tili ei tarvitse pankkeja – kaikilla voi olla tili keskuspankissa – jolloin pankit keskittyisivät lainanantoon ja yritysrahoitukseen. Pankeilla itsellään olisi omat tilinsä keskuspankissa ja ne saisivat keskuspankkiluottoja siten kuin niistä säädetään.

Valtio voi helposti asettaa tilirahalle koron – myös negatiivisen. Valtio voi periä veroa kaikista transaktioista tai jopa maksaa niistä, mikä tietenkin on vain periaatteellista, koska se mahdollistaisi keinottelun. Koroilla ja siirtomaksuilla voi erittäin tehokkaasti säädellä taloutta niin matala- kuin korkeasuhdanteissa ja hillitä ylikuumenemista. (Andresen 2013)

Elektroninen keskuspankkiraha tuottaa muitakin etuja (Andresen 2013). Pankkipakoa ei esiintyisi eivätkä pankit voisi kaatua paniikkiin. Rahaa ei voisi ryöstää eikä väärentää. Harmaa talous vaikeutuisi merkittävästi eikä rahaa voisi helposti viedä mukanaan ulkomaille. Maksamattomat verot, sakot ja muut lailliset saatavat voitaisiin periä helposti. Toki samalla rahan käytön anonymiteetti vaarantuisi, mikä vaikeuttaisi muun muassa seksiin liittyvää laillistakin kauppaa. Luultavasti harmaa ja nolo talous dollarisoituisi, mikä voi toki tuottaa muitakin lievevaikutuksia, mitkä kannattaa selvittää etukäteen.

Tällainen elektroninen rahamalli sopii erinomaisesti yhteen modernin rahan teorian kanssa, mutta sen sovittaminen yhteen itävaltalaisen koulukunnan kultakantaisen rahakäsityksen kanssa vaatii rahanluonnin siirtämistä yksityisille pankeille, jolloin ”raha” olisi tietty osuus pankin kultavarannosta.

Lehtitietojen mukaan Ruotsissa pohditaan siirtymistä digirahaan. Ilmeisesti sitä pohditaan vielä aika pitkään.

3.11 Rahoitusmarkkinat

Ihmiset ja instituutiot sijoittavat rahojaan suoraan reaaliomaisuuteen taikka rahalaitosten ja pörssien välityksellä yksinkertaisiin ja monimutkaisiin velka tai toimintasitoumista määritteleviin arvopapereihin. Yritykset saavat sitä kautta

pörsseistä ja pankeista rahoitusta omille investoinneilleen. Klassisen talousteorian (Smith 1776) mukaan yksityishenkilöiden säästöt muuttuvat väistämättä rahoituslaitosten kautta yritysten investoinneiksi. Toisaalta Minsky (1977) väitti, että investointihalukkuus riippuu paljon enemmän odotetusta kysynnästä kuin käytettävissä olevista rahoista.

Rahasta ja rahoituksesta käydään kauppaa rahamarkkinoilla. Niillä markkinoilla hinnoitellaan riskiä. Merkittävä ydinosa rahoitusmarkkinoiden arvopapereista liittyy vakuutuksiin, jolla pyritään turvaamaan omaisuuden arvo.

Suuri osa pörssissä ja pörssin ulkopuolella tehdyistä arvopaperikaupoista liittyy lähinnä spekulointiin. Pörsseissä liikkuu käsittämättömiä määriä rahaa. Pörssien kokonaisvaihto on 64 T\$ primaaristen arvopapereiden osalta, mutta johdannaiskauppoja käydään yli 700 T\$ arvosta ja spekulatiivinen valuuttakauppa on vieläkin suurempi, yli 1000 T\$ (Seppänen 2012). Rahoitusmarkkinoilla tehdään joskus satumaisia voittoja: ennen finanssikriisiä Yhdysvalloissa rahoitusala ansaitsi 40 % koko valtakunnan kokonaisvoitoista (Alaja & Suominen 2013).

Johdannaismarkkinoilla pyörii paljon enemmän rahaa kuin osakemarkkinoilla. Periaatteessa johdannaistalous auttaa arvioimaan riskejä ja siirtämään niitä sille, kenellä on parhaat edellytykset niitä kantaa (ks. Wahlroos 2012, 2015). Tähän riittäisi paljon pienempikin koneisto – suurin osa riskeistä liittyy odottamattomiin tapauksiin, joita keinottelijat eivät osaa mallintaa. Finanssitalous kuitenkin ei tuota kansoille juurikaan reaalista hyötyä, mutta rikastuttaa keinottelijoita ja tuottaa epävakauksia kansantalouksille, koska johdannaispörssit ovat erityisen alttiita kasinokuplien muodostumiselle, kun kasinopaperien arvot määräytyvät lähinnä odotuksista, kuinka paljon joku itseä hölmömpi on niistä vielä valmis maksamaan. Epäsuoria kustannuksia koituu siitä, että satumaiset palkat houkuttelevat kyvykkäimpiä ihmisiä pois oikeasti tuottavammista töistä (Stiglitz 2012.). Sinänsä reaalitalous voi hyötyäkin, jos epäeettisimmät johtajat siirtyvät toisaalle, jossa heidän otsiinsa voidaan laittaa sellaiset leimat, ettei heitä oikeasti vastuullisiin töihin ikinä huolita.

Markkinaliberalismiin kuuluu oletus vapaiden rahoitus- ja jälleenrahoitusmarkkinoiden tehokkuudesta ja hyödyllisyydestä (esim. Fama 1970). Oletuksen mukaan vapaasti toimivat havittelijat ja keinottelijat tekevät hyvää asettaessaan yhdessä luotettavat markkinaperustaiset hinnat rahoitushyödykkeille, mitatessaan

riskit investoinneille, lainoille, vakuutuksille ja muille rahoitusinstrumenteille sekä siirtäessään riskit niille, joilla on parhaimmat valmiudet kantaa ne (ks. esim. Wahlroos 2010). Jossain määrin tämä pitääkin paikkansa. Vaikeaselkoiset vipu-rahastot tai monimutkaiset johdannaiset eli jonkun hyödykkeen hintakehityksestä matemaattisella kaavalla riippuvat arvopaperit johtavat kuitenkin helposti tehotto- maan vedonlyöntiin, joka voi vääristää markkinoita ja tuottaa kuplia (Minsky 1986). Sellaiset myös helpottavat rahalaitoksen moraalittomien ja rikollisten toimien piilottamista, kenties samalla mahdollistaen asiakkaiden rahanpesua.

Tehokkaiden markkinoiden hypoteesiä on kritisoitu (Mill 1848, Keynes 1951, Minsky 1986, Roubini & Mihm 2010, Akerlof & Shiller 2011, Quiggin 2014, Stiglitz 2012, Krugman 2010, Cooper 2008), muun muassa sillä perusteella, että todellisessa elämässä havittelijat toimivat eläimellisten vaistojen varassa vajaille tiedoilla ja puutteellisella logiikalla. Havitteluun liittyy myös moraalikatoisia piirteitä, jotka saavat havittelijat ottamaan kohtuuttomia riskejä. Keynes (1951) vertasi rahoitusmarkkinoita kasinoon – Suomessa puhuttiin kasinotaloudesta 80-luvun hulluina vuosina ennen romahdusta. Keinottelu yhdessä irrationaalisen käyttäytymisen kanssa johtaa kuplaan, minkä purkautuminen laukaisee paniikin (Mill 1848, Minsky 1986, Roubini & Mihm 2010). Kupliin kannustaa, jos osapuolet uskovat jonkun toisen, tyypillisesti valtion, kantavan riskit. Esimerkiksi pankkisektorilla valtio takaa talletukset ja yleensä muutenkin vastaa, että pankkisektori pysyy toimintakunnossa. Valtiot eivät kuitenkaan aina valvo omaa vastuutaan kuten kuuluisi vastata omasta omaisuudestaan. Erityisesti Yhdysvaltain hallitus on perinteisesti laistanut valvontavastuustaan, vastoin kapitalismin teoriaa, joidenkin poliitikkojen vääristyneiden periaatteiden vuoksi.

Hyman Minsky (1977, 1986) laati maailmankuulun teorian rahoitusalan kuplista ja romahduksista. Pitkäaikainen vakaus johtaa liialliseen luottavuuteen, katteettomaan optimismiin ja hallitsemattomaan riskinottoon, jota tukee ihmisten sopulimainen tukeutuminen toisten samanlaiseen käyttäytymiseen. Reaali- tai finanssihyödykkeen rahallinen arvo nousee sen todellisen arvon yläpuolelle, kun ihmiset odottavat nousun jatkuvan ikuisesti ja jostain löytyvän sen hölmön, joka maksaa vieläkin enemmän. Jossain vaiheessa nousu taittuu, ihmiset hoksaavat hinnan järjettömyyden ja kupla puhkeaa, kun kaikki haluavat myydä yhtä aikaa. Samalla odotukset muuttuvat pessimistisiksi ja kaikki varautuvat entistä

pahempiin aikoihin, mikä kiihdyttää laskua ja johtaa pitkään taantumaan. Romahduspistettä kutsutaan nykyisin Minskyn hetkeksi. Minsky (1986) muotoili epävakaisuushypoteesin, jonka mukaan markkinamekanismi ei voi itsestään johtaa jatkuvaan, hintavakauden ja täystyöllisyyden luonnehtimaan tasapainoon.

Viimeisin finanssikriisi sitten romutti säätelemättömän markkinaliberalismin ja laissez-faire kapitalismin perustan. Se kumosi oletuksen jatkuvasta vakaudesta (kuten Ben Bernanken ”*The Great Moderation*” -oletuksen) ja osoitti markkinoiden valtiollisen ja ylivaltiollisen säätelyn ja sääntelyn tarpeellisuuden. Ahneustalouteen perustuvilla elinkeinoilla ei ole riittäviä kannustimia itse-säätelyyn, sosiaalisen dilemman vuoksi, eikä näiden omilla organisaatiolla ole riittävä auctoriteettia sitoviin määräyksiin saati rangaistuksiin. Käytännössä vain legitiimi valtio voi laatia sitovia sääntöjä (lakeja) ja valvoa niiden noudattamista (poliisi) sekä sanktioida rikkojia (oikeuslaitos). Ilman vahvaa valtion säätelyä erityisesti yksityinen rahoitussektori ajautuu väistämättä kestävämmän epävakaiseen tilaan. Ilman vahvaa säätelyä vahvat syövät heikkojen eväät, turmelemalla ympäristön ja käyttämällä loppuun luonnonvarat. Ilman säätelyä yhteiskunta ajautuu keistolamaan, joka tuhoaa sukupolvet.

3.12 Kansainvälinen kauppa ja globalisaatio

Edellä jo totesimme chydeniaanisen opin kansainvälisestä työnjaosta, joka tosin yleensä liitetään Ricardon nimiin. Kunkin kansakunnan kannattaa keskittää voimansa tekemään sitä, mistä se voi saada suurimman lisäarvon sille edullisten tuotantotekijöiden vuoksi (Chydenius 1765). Muut hyödykkeet kannattaa ostaa toisista maista, vaikka sen tekeminen olisi kotimaassa edullisempaa. Tuotantotekijöiltään osattomimman maan kohtaloksi jää kilpailla halvimmilla työvoimakustannuksilla. Siten mahdollisimman vapaa ja avoin kansainvälinen kauppa tuottaa suurinta vaurautta itse kullekin kansakunnalle.

Reaalitalouden kannalta tuonti luo hyvinvointia, mutta vienti vie sitä pois. Siinä mielessä alijäämäinen kansantalous lisää vaurautta, mutta ylijäämäinen sitä laskee. Ellei toista valtiota sellaiseen sotavoimin pakoteta, niin alijäämästä jää velkaa ulkomaille, joka tulee joskus maksuun. Pitemmällä aikavälillä kansain-

välisen kaupan siten tulee aina tasapainottua. Pitkä velkaantuminen voi johtaa vain siihen, että ennen pitkää velkoja menettää saatavansa.

Käytännössä monet valtiot suojelevat teollisuuttaan protektionistisesti. Sellaisella nimenomaan suojellaan kyseisen teollisuuden (omistajien ja osin työläistenkin) etuja vastoin kansan kokonaisetuja. Protektionismi on siten kaikkien talousoppien mukaan pahasta. Joissain tapauksissa kansakunnilla voi kuitenkin olla strategisia syitä suojella tuotantoaan: kullakin kansalla ja alueella tulisi säilyä mahdollisuudet säilyä hengissä, vaikka ulkomaankauppa katkeaisi jonkun kriisin vuoksi. Siten voidaan hyväksyä, että kukin valtio pyrkii turvaamaan kotimaisen elintarviketuotannon sekä riittävän omavaraisuuden välttämättömmässä energiassa ja joissain muissa välttämättömyshyödykkeissä.

Kansainvälinen kauppa toimii pääosin hyvin markkinaehtoisesti. Mikään ylivaltiollinen elin ei merkittävästi säätele markkinoita, vaikka joidenkin organisaatioiden kautta asetetaankin standardeja ja muita sääntöjä. Käytännössä valtion rajojen ylittävän kaupan valvonta kuuluu kullekin valtiolle itsenäisesti, joissain tapauksessa keskinäisesti bilateraaliosopimuksin. Valtioiden sekä yhtiöiden erisuuruinen neuvotteluvoima sekä ylikansalliset ulkoisvaikutukset kuitenkin aiheuttavat vakavia vääristymiä, joita ei voi helposti oman maan lainsäädännöllä paikata. Ei-markkinaehtoista kauppaa tapahtuu kehitysapuun liittyen. Sellaisen merkitys jää marginaaliseksi.

Viime aikojen globalisaatiokehitykseen kuuluu tavaran liikkuvuuden lisäksi ihmisten ja pääomien liikkuvuus. Ihmiset voivat hakeutua sinne, mistä he saavat työtä taikka paremman korvauksen työpanoksestaan. Suurempia kansainvaelluksia syntyy kuitenkin lähinnä vain vainojen ja sotien taikka ympäristökatastrofien vuoksi. Euroopassa kansalliseen ja alueelliseen identiteettiin ja kieleen liittyvät syyt sitovat ihmisiä kotimaihinsa varsin vahvasti. Euroopan Unioni ei siten voi pelkillä hallinnollisilla päätöksillä muodostaa yhtä tiivistä talousaluetta kuin Yhdysvallat, mikä osaltaan heikentää edellytyksiä yhteisvaluutalle.

Pääoman liikkuvuuteen liittyy kuitenkin vakavia riskejä ja sivuvaikutuksia. Koska monet suuryhtiöt ovat jopa suurempia kuin pienet valtiot, ne voivat kiristää valtioita. Yhtiöt pyrkivät siirtämään tuotantoansa sinne, missä se on edullisinta, mutta edullisuutta voidaan saada löperömmillä säännöillä sekä alemmalla verotuksella. Tämä aiheuttaa kilvan pohjalle (*race to bottom*), joka pakottaa

valtiot alentamaan monikansallisten yhtiöiden verot minimiin. Ilmiö on tunnettu jo vuosikymmeniä, mutta kansainvälisen yksimielisyyden puutteesta siihen ei ole pystytty kunnolla pureutumaan. Ilmeisesti pahimmat verokiertolaiset pystyvät lobbaamaan maidensa hallituksia niin rankasti, että hallitukset myöntyvät yhtiöiden toiveisiin. Tätä tapahtuu erityisesti kehitysmaissa (Klein 2007), mutta se tunnetaan myös Yhdysvalloissa (Stiglitz 2012).

Ulkomaankauppa altistaa avoimen kansantalouden maailman kriiseille. Suomi onkin joutunut niin usein ulkoperäisen laskusuhdanteen uhriksi, että olisi luullut Suomen jo oppineen sopeutumaan niihin. Niin ei ole käynyt, vaan Suomi päinvastoin heiluttaa itseään kriisien mukana.

Globalisaation hyödyt eivät jakaudu tasaisesti kansalle. Tyypillisesti korkeasti koulutettu väestönosa hyötyy enemmän kuin matalasti koulutettu ja ammattitaidoton työväestö lähinnä kärsii siitä, koska heidän työnsä voidaan siirtää halvemman työvoiman maahan, heidän tehtävänsä voidaan korvata roboteilla ja ulkomailta tulvii lisää kouluttamatonta työvoimaa kilpailemaan matalimmistakin palkoista. Kaiken maailman populistit ovatkin rynnänneet vastustamaan kaiken maailman vapaakauppaa – yleensä hyvin löyhin perustein. Maailman pahuus ja riisto ei johdu vapaakaupasta vaan väkivallasta ja sorrosta, olipa se paikallista tai maailmanlaajuisia.

Turha protektionismi aiheuttaa hallaa omalle taloudelle. Kansa menettää mahdollisuutensa saada paremman kansainvälisen työnjaon tuottamaa hyvinvointia. Erityisesti protektionismi sementoi tuotantoa ja jättää kansakunnan kehityksen jälkijunaan. Yksipuolisen vapaa valtio sen sijaan nousee pakostakin innovoinnin kärkeen, millä se kehittyy muita nopeammin ja terävämmin.

3.13 Uusliberalismi

Uuteen klassiseen teoriaan perustuvia usein oikeistolaisävytteisiä oppeja kutsutaan usein uusliberalismiksi. Nimitys on vahvasti politisoitunut, eivätkä sellaiseksi luokiteltavat yleensä itse kyseistä nimitystä käytä. Esimerkiksi Bagus (2011) puhuu klassisesta liberalismista. Quiggin (2014) käyttää sellaisesta termiä markkinaliberalismi ja keynesiläinen liberaali Krugman (2012) käyttää nimitystä

likvidationalismi. Ideologisesti markkinaliberalismiin sisältyy muutakin kuin uusi klassinen talousteoria ja keynesiläisyyden vastustus.

Käytännössä uus- tai markkinaliberalistinen politiikka määrittäytyy selkeimmin seuraavien vaatimusten kautta:

- kaiken protektionistisen säätelyn purkaminen,
- valtion ja kuntien toimintojen yksityistäminen ja
- työmarkkinoiden vapauttaminen

(Friedman & Friedman 1982, von Hayek 1998). Kuitenkin useimmat nykyajan liberaalit ja libertarionistit hyväksyvät valtion roolin lakien säätäjänä, oikeuden jakajana ja tiettyjen julkispalvelujen tarjoajana. Verotuskin hyväksytään välttämättömänä pahana. Kuuluisimmista libertaareista von Hayek edustaa selvästi äärimmäisempää linjaa: hän pitää Milton Friedmania itseensä verrattuna lähes keynesiläisenä (Rehn 2012, 247).

Uusliberalismia vastustetaan ankarasti Suomessa (Patomäki 2012, Sipola 2015) ja maailmalla (Klein 2008). Uusliberalismin käsite onkin osin sen vastustajien luoma viholliskuva. Vastaavasti Smith määritteli vastustamansa merkantilismin ja Marx kapitalismin (tosin Marx ei juurikaan käyttänyt termiä kapitalismi, Engels hieman useammin, ja ilmeisesti vasta Sombart (1902) vakiinnutti termin), ja oikeistolaisetkin ovat rakentaneen niin paljon sosialismin olkiukkoja, että menköön perinteen piikkiin. Toisaalta liberaalitkin osaavat olkiukkojen rakentamisen, esimerkiksi Kannianen (2008) julistaa useimpien taloustieteilijöiden olevan liberaaleja ja pitää liberalismia vastustajia totalitaristeina, sitä sen enempää määrittelemättä. Samaa harrasti aikoinaan myös Hayek (1995). Euroopan ennätyksen tekee Bagus (2011), joka näkee sosialismin mörköjä niin Euroopassa kuin kauhean keynesiläisissä Yhdysvalloissa.

Reaalisekatalous ei ole lähelläkään sellaista vapaata markkinataloutta, jota klassiset teoriat käsittelevät. Se sisältää rakenteellisia jäykkyyksiä, häiriölähteitä ja kartelleja, joista merkittävimpiä ovat työmarkkinajärjestöt. Siten klassinen liberaalin markkinatalouden teoria ei riitä sitä kuvaamaan, vaan käyttökelpoinen teoria vaatii runsaasti tarkennuksia. Käytännössä monet uusliberalistit katsovat taloutta pankkien ja rahaeliitin näkökulmasta (esim. Wahlroos 2015). Tähän voi

jopa liittyä käsitys ihmisistä vain välineinä eikä päämäärinä itsessään, esimerkiksi työttömien odotetaan patistavan valtiota muuttamaan lakejaan ja pakottavan ammattiliittoja hyväksymään alhaisemmat palkankorotukset.

Monet markkinaliberalistit osoittavat hämmästyttävää naiiviutta uskoessaan (Smithin ja Chydeniuksen tavoin) vapaiden markkinoiden tuottavan lähes kaiken hyvän ilman valtion puuttumista muuhun kuin sisäiseen ja ulkoiseen turvallisuuteen ja oikeuden käyttöön sekä hyvin rajoitettujen julkis palvelujen tuotantoon (Friedman & Friedman 1982, von Hayek 1998). Uusliberalismiin liittyikin vahva epäluulo demokraattista päätöksentekoa ja valtion virkakoneistoa kohtaan, ikään kuin hallitus ja virkamiehet patologisesti pyrkisivät vain omaan eikä yhteiskunnan etuun (mikä voi monin paikoin olla perusteltukin) mutta vapaat yksilöt toimisivat aina lain ja moraalien mukaan (mikä ei yleensä ole kovin perusteltu). Kuisman (2016) mukaan historia ei tunne ainuttakaan menestynyttä yhteiskuntaa, jossa valtio olisi pieni, heikko ja talouselämään puuttumaton. Käytännössä toimiva markkinatalous edellyttää valtiota, joka puuttuu markkinoiden epäonnistumisiin, suojelee heikkoja ja korjaa ulkoisvaikutuksia (Korkman 2015, 42; Stiglitz 2000).

Sinänsä uusliberaali markkinatalous toimii talouden kannalta paljon paremmin kuin korruptoitunut valtiojohtoinen komentotalous. Kumpaankin voi liittyä muita ihmisoikeusongelmia, joita en tässä käsittele. Esimerkiksi latinalaisessa Amerikassa on tehty tuhoa niin suunnitelmatalouden (Hayek 1998) kuin chicagolaisen opin nimissä (Klein 2007). Toisaalta Thatcher toteutti uusliberalismin opein valtaisan rakennemuutoksen Britanniassa, joka oli juuttunut menneeseen ja jäänyt taantuneiden elinkeinojen ja ammattiliittojen vallan alle. Rakennemuutos onnistui, mutta hirveällä hinnalla suurtyöttömyyden ja ratkaisemattomien sosiaalisten ongelmien kautta. Hayek (1998) perustelee uusliberaalia markkinataloutta useilla muilla historiallisilla esimerkeillä, mutta useimmat liittyvät esidemokraattiseen aikaan, mikä ei suoraan yleisty nykyaikaiseen kansalaisyhteiskuntaan.

Miten liberalismi liittyy totalitarismiin? Ihan määritelmästä riippuu, ovatko ne vastakohtia vai synonyymejä. Totalitarismia voi harjoittaa sosialistisesti kuten Itä-Euroopassa, fasistisesti kuten Italiassa tai uusliberalistisesti kuten Etelä-Amerikassa. En tiedä, kuinka käytännössä toimisi liberaalikomunismi, mutta käsitteellisesti se ei olisi mahdotonta. Äärimmäiset klassiset liberaalit (Bagus

2011) leimaavat jopa Euroopan Unionin ja EKP:n sosialistisen imperialismin edustajiksi.

3.14 *Suunnitelmatalous*

Kommunismi oli maailman ensimmäinen talousjärjestelmä ja se on vieläkin yleisin järjestelmä mikrotasolla. Miljardi perhettä soveltaa kommunismia kukin omalla tavallaan. Suurperhettä suuremmalle tasolle kommunismi ei ole juuri koskaan kotoutunut. Kotikommunismi perustuu henkilötason luottamukselle sekä emotionaaliselle valmiudelle uhrata oma etunsa läheisensä hyväksi, mitä kansan-omaisesti ja tieteellisestikin kutsutaan rakkaudeksi. Sellainen ei kestävästi ulotu anonyymiin yhteisöön kuten valtioon. Rajoitettu kommunismi saattaa toimia yhteisössä, jonka jäsenet identifioituvat yhteen erittäin vahvasti uskonnon tai muun kutsumuksen ja panostuksen kautta ja jossa yksilön arvo tai asema riippuu hänen maineestaan.

Sosialismin teoriaa kehitettiin jo ennen Marxia. Marx ja Engels kunnostautuivat ennen kaikkea rakentuvan kapitalistisen yhteiskunnan kuvaajina ja kriitikkoina. Marxilais-leninistinen valtionäkemys perustui keskusjohtoiseen suunnitelmatalouteen, jota usein myös komentotaloudeksi nimitetään. Siinä poliittisella mandaatilla toimiva keskusjohto määrittelee tuotannon määrät ilman markkinoiden ohjausta. Toimiakseen se tarvitsee riittävän suuren suunnittelukoneiston, jolla on riittävästi tietoa ihmisten tarpeista sekä tuotannon edellytyksistä.

Sittemmin toiset teoretikot (von Mises 1922, von Hayek 1995, 1998) osoittivat toimivan suunnitelmatalouden mahdottomaksi. Suunnitelmatalous vaatii valtaisan erillisen palautemekanismin. Ilman massiivista suunnittelukoneistoa päätöksenteko jää herkästi vaistojen ja keskinäisten kähmintöjen tasolle. Poliittisesti ohjattu päätöksenteko altistuu helposti korruptiolle. Sen sijaan markkinatalous ei tarvitse keskitettyä koneistoa, koska palautekoneisto on rakennettu sisään kysynnän ja tarjonnan lakiin – tuotteen markkinahinta sisältää oleellista tietoa, jolla tuotantoa voidaan suunnitella. Korruptiosta markkinat eivät tietenkään vapauta.

Suunnitelmatalous voi onnistua vain vakaassa yhteiskunnassa, jonka teknologinen kehitys on pysähtynyt ja jossa ihmisten halut ovat riittävän samankaltaisia ja muuttumattomia. Epäonnistuneista suunnitelmatalouksista löytyy esimerkkejä myös sosialistisen blokin ulkopuolelta: monet kartellidiktatuurit muistuttavat suunnitelmataloutta.

Suunnitelmatalous voi kuitenkin toimia onnistuneesti sekataloudessa markkinatalouden rinnalla. Missä markkinat epäonnistuvat – osapuolten epäsymmetrian tai muun syyn takia – on pakkokin käyttää keskitettyä suunnittelua. Tyypillisesti suunnitelmataloutta käytetään sektorilla, missä palvelun kohteena olevan yksilön henkilökohtaisilla toiveilla ja mieltymyksillä ei ole niin suurta merkitystä tai tuotantoon liittyy vahva moraalikadon vaara, joka estää toimien kattavan toteuttamisen markkinavetoisesti. Sellaisista käy esimerkiksi turvallisuus, opetus, sosiaalivakuutus ja terveydenhuolto (tätä tukivat jo Smith, Mill). Ne kuuluvatkin nykyisissä sivistysvaltioissa julkisen sektorin vastuulle. Myös asunto- tuotantoa ja -välitystä hoidetaan usein julkisena palveluna, vaikka sitä ei aina voi perustellusti perustella.

Useimmat nykyajan taloustieteilijät pitävät yleisesti pohjoismaiden tyyppistä sekataloutta kestävimpanä järjestelmänä (Stiglitz 2000, 2012, Quiggin 2013, Tuomala 2009, Korkman 2012, Borg & Vartiainen 2015, Rehn 2012). Rinnakkaisten suunnitelma- ja markkinatalouksien optimaalista suhdetta ei kuitenkaan ole vielä täysin yksimielisesti määritetty – osin siitä syystä, että optimin määrittäminen edellyttää arvovalintaa.

Esimerkiksi Yhdysvaltain yksityinen terveystakuutusjärjestelmä on todettu paljon julkista tehottomammaksi (Stiglitz 2012). Vain kaikkein kovimmat oikeistoliberaalit (Friedman & Friedman 1982, Wahlroos 2012) kannattavat markkinaohjauksen tuomista koululaitokseen.

Julkinen sosiaalivakuutus saattaa pelkällä olemassaolollaan piristää taloutta. Ilman luotettavaa vakuutusturvaa yksilöt ja perheet säästävät kohtuuttoman paljon rahaa pahan päivän varalle. Kun jokainen säästää pahan päivän varalle, kukaan ei oikeastaan säästä, koska yhteisen pahan päivän aikana ei säästöjä voi lunastaa. Eräiden Aasian maiden suuret budjettialijäämät ja valtionvelat johtuvat yksityisten kovasta säästämisinnosta, mitä paikallinen puritanistinen kulttuuri saattaa tukea.

3.15 Makrotalous ja Keynesin teoria

Edellä esitetyt markkinatalouden teoriat pohjautuvat mikrotalouteen. Mikrotalous tarkastelee taloutta talousyksiköistä käsin. Uusklassisen teorian pohjalta kansantaloutta pidetään lähinnä talousyksiköiden summana, jossa valtion rooliksi jää sääntöjen asettaminen ja valvonta. Makrotaloudessa tarkastellaan koko kansantaloutta, ottaen huomioon valtion roolin ja aktiivisen puuttumisen talouteen.

Vaikka taloustiede on pääosin empiiristä käyttäytymistiedettä, siinä vallitsee muutama tautologinen totuus. Näistä tärkeimmät ovat:

1. Yhden velka on toisen saatava.¹³
2. Kaikki eivät voi yhtä aikaa säästää rahaa pankkiin (tallettaa käteistä tilille) vaan toisten tulee ottaa yhtä paljon velkaa (vaikka pankin tai valtion). (Ks. Krugman 2010)
3. Kaikki eivät voi myöskään velkaantua yhtä aikaa. (Velalla tarkoitan nettovelkaa – keskinäiset sitoumukset voivat aiheuttaa suurtakin yhtäaikaista bruttovelkaa kummallekin. Maailman tämänhetkinen bruttovelka (155 T€, valtioilla 41 T€) ylittää selvästi maailmantulon (70 T€) (Seppänen 2012).)
4. Kaikki maat eivät voi olla yhtä aikaa yli- tai alijäämäisiä, vaan yhden maan ylijäämä on toisen alijäämä, kokonaissumman ollessa aina nolla. (Huom: maa = koko kansantalous, ei vain valtio)
5. Mikään kansantalous ei voi olla kestävästi yli- tai alijäämäinen, vaan pitkällä ajalla vaihtotaseen tulee tasapainottua. Käytännössä jatkuvaa ylijäämää ylläpitävät maat lahjoittavat tuotantoaan ulkomaille, koska ennen pitkää ne menettävät saatavansa alijäämäisten maiden tai näissä olevien yhtiöiden ajautuessa maksukyvyttömyyteen.
6. Raha ei ole reaaliomaisuutta vaan julkinen velkasuhde.

Jokainen voi toki säästää rahojaan sukanvarteen muista riippumatta. Myös pankit voivat säilöä rahaa holveihinsa, jopa valtiot, riippuen rahan laadusta ja

¹³ Tätä äärimmäisen yksinkertaista asiaa eivät tunnu täydellisesti ymmärtävän edes kaikki pankkiirit (esim. Wahlroos 2015).

määritelmistä. Kun kaikki niin tekevät, siitä seuraa yhtä ja toista, mitä jäljempänä käsittelen.

Viime vuosisadan merkittävin taloustieteilijä, makrotaloustieteen perustaja, englantilainen John Maynard Keynes (1883-1946) pureutui yhtäaikaisen säästämisen dilemmaan merkittävimmissä työssään *Työllisyys, korko ja raha* (suom. 1951, alkup. 1936). Klassisesti tulon ja kulutuksen ero tarkoittaa säästämistä, joka on yhtä kuin sijoittaminen. Tämä riippuu tietenkin sijoittamisen määritelmästä. Säästää voi yhtäältä laittamalla rahaa (tai kultaa) sukanvarteen tai pankkiholviin tai toisaalta investoimalla tuotantovälineisiin. Sukanvarressa raha jää nukkumaan eikä tuota kiertoa kansantalouteen. Sinänsä nukkuva raha vain vähentää kulloinkin kierrossa olevan rahan määrä, nostaa samalla kierrossa olevan rahan arvoa. Sellainen kuitenkin johtaa deflatoriseen kehitykseen, joka ei haittaa, jos raha lisääntyy muista syistä, mutta muuten deflaatio voi johtaa vaaralliseen taantumiseen, koska talous joustaa alaspäin hyvin hitaasti.

Keynesin oppien mukaan julkisen sektorin tulee kuluttaa, kun yksityisellä sektorilla säästetään. Valtio voi kuluttaa suoraan investoimalla reaaliomaisuuteen tai epäsuoraan jakamalla rahaa (tai peräti materiaalista apua) ihmisille, jotka sen kuluttavat, sitä nopeammin ja varmemmin, mitä köyhempiä he ovat. Rahaa voi jakaa vastikkeetta sosiaalitukena tai vastikkeellisesti työpalkkana virkamiehille, mikä myös nostaa kansantuotetta virkamiesten työpanoksen verran. Vastaavasti Keynesin teorian mukaan valtion tulee vähentää kulutusta – ja kovasti – kun yksityinen sektori kulkee. Tällöin valtio vapauttaa resursseja yksityiselle sektorille. Tämä unohdetaan aivan liian usein: politiikassa keynesiläisyydestä on tullut pitkälti vain laman taloustiedettä, vaikka kovinta keynesiläisyyttä tarvittaisiin juuri vahvan suhdanteen aikana.¹⁴

Keynes haastoi omana aikanaan vaikuttaneet uusklassiset, itävaltalaiset ja marxilaiset koulukunnat. Mengerin (1892), Schumpeterin (1942, 2009) ja Hayekin (1995) edustaman itävaltalaisen koulukunnan mukaan valtio ei saa puuttua lamaan, vaan haitallisten rakenteiden tulee kaatua ja tappiollisten yritysten sortua. Schumpeter puhui luovasta tuhosta, Hayek likvidoinnista. Ennen pitkää

14 En tiedä, onko Keynesin kuvaa koskaan painettu kolikkoon. Jos sellainen kolikko lyödään, Keynesin kuva pitäisi ehdottomasti lyödä kolikon kummallekin puolelle, symbolisoimaan Keynesin teorian vaatimuksia hyville ajoille, jotka usein unohdetaan.

sellainen todennäköisesti johtaakin suurempaan vaurauteen, mutta voidaan kysyä, oikeuttaako se uhraamaan satunnaisten ihmisten elämät.

Sittemmin (erityisen vahvasti vuoden 1975 jälkeen, Krugman 2010) uusi klassinen¹⁵, monetaristinen ja chicagolainen (uusklassinen puritanismi) koulukunta ovat haastaneet keynesiläisyyttä (näiden eroista ja määritelmistä ks. esim. Korkman 2015). Uusi klassinen (new classical) teoria on makrotalouden oppi, joka rakentuu mikrotalouden uusklassisen (neoklassisen) teorian päälle. Se tyypillisesti lähtee mikrotalouden oletuksesta, että erilaiset ihmiset toimivat rationaalisesti ja pyrkivät maksimoimaan taloudellisen etunsa. Tämä johtaa makrotalouden hypoteesiin, että markkinat toimivat tehokkaasti ja määräävät oikean hinnan kaikille hyödykkeille. Tämä koskee erityisesti markkinatalouden fundamentaalisinta hyödykettä, ihmisen työtä. Markkinatehokkuuden oletetaan pätevän myös arvopapereille, virtuaalisille vaihtokursseille ja futuureille. Monien empiiristen tutkimusten mukaan arvopaperimarkkinat todella seuraavat tarkasti saatavilla oleva julkista tietoa, joskus ei-julkistakin, mikä viittaa sisäpiiritiedon vilpilliseen käyttöön (Wahlroos 2012). Mitään odottamatonta markkinat eivät tietenkään ennusta eivätkä tehokkaimmalkaan markkinat ole olleet suojassa kuplille ja joukkoilmiöille (Quiggin 2014, Krugman 2009, Roubini & Mihm 2010, Cooper 2008, Minsky 1975).

Koulukunnat eroavat merkittävästi kysynnän ja tarjonnan lain kausaliteettisuhteista. Klassisen Sayn lain mukaan tarjonta luo kysynnän (Smith 1776), mutta Keynesin (1951) mukaan kysyntä tulee ennen tarjontaa. Tuottajan näkökulmasta kysyntä tulee pääsääntöisesti ennen tarjontaa, mutta tuoteinnovointi lähtee siitä, että luodaan tarjontaa ennen kysyntää. Keynesiläisyys korostaa rahaa luottona (rahan tarjonta määräytyy endogeenisesti) ja etäännyttää rahan neutraliteetista. Toinen ero tulee oletuksista ihmisluonnosta. Uusi klassinen teoria korostaa yksilöiden rationaalisuutta ja rahajohteisuutta, kun taas Keynes (1951) puhui irrationaalisuudesta ja eläimellisistä vaistoista (ks. myös Akerlof & Shiller 2009). Keynes tunnusti palkkajäykkyyden, kun uusi klassinen teoria olettaa hintojen ja palkkojen säätävän vapaasti joka suuntaan. (Korkman 2015)

Keynesiläisyydestä tai sen varianteista muodostui akateemisen taloustieteen vallitsevin koulukunta Britanniassa, osassa Manner-Eurooppaa ja Yhdysvaltain

15 .

rannikoita, toki ajallisesti vaihdellen. Keskisessä Yhdysvalloissa sekä Saksassa Keynes on kuitenkin jäänyt marginaaliin (Krugman 2010, Wren-Lewis 2016). Keynesin ajatuksiin pohjautuvat teoriat ovat kehittyneet merkittävästi sitten Keynesin päivien, koska Keynes itse tarkasteli varsin suljettua ja suvereenia valtiota omalla valuutalla, millaisia ei enää juurikaan ole. Keynes itse korosti, että teorioita tulee jatkuvasti uudistaa uuden tiedon pohjalta. Teorioiden jatkuva uudistaminen uuden tiedon pohjalta edustaa siten kaikkein vahvinta keynesiläisyyttä. Erityisesti keynesiläistä kansantaloustiedettä haastaa, ettei globalisoituneessa maailmassa toimivassa avoimessa yhteisvaluuttaa käyttävässä kansantaloudessa edes ole niin selvää, mikä ylipäätään on valtio ja mikä on kansa, saati kuka mistäkin saa päättää.

Keynesiläisyydestä on kehittynyt erilaisia suuntia, joista nykyisin tärkeimmät ovat jälki- ja uuskeynesiläisyys. Näitä edelsi usklassinen keynesiläisyys, joka ajautui kriisiin 1970-luvulla teorian sisäisten epäjohtonmukaisuuksien vuoksi. Jälkikeynesiläisyys (ks. esim. Ahonen & Holappa 2014) nojautuu vahvemmin Keynesin alkuperäisiin ideoihin ilman turhia kompromisseja usklassisen teorian kanssa ja korostaa epävarmuuksia, irrationaalisuutta, kuplien muodostumista ja kysynnän tehokkuutta ja painottaa vahvaa elvytystä jopa setelipainon kautta. Sen rahanäkemys tukeutuu chartalismiin hyläten Hicksin (1937) (IS-LM) rahateorian, jota uuskeynesiläiset kannattavat¹⁶. Uuskeynesiläisyys liukuu lähemmäksi uutta klassista makroteoriaa korostamalla enemmän talousatomien rationaalista käyttäytymistä, mutta tunnustamalla markkinoiden epätäydellisyyden ja jäykkyyden. Nykyisin uuskeynesiläisyyttä pidetään kai valtavirtaisempänä – jälkikeynesiläisille ei ole myönnetty yhtäkään Nobelin muistopalkintoa. (Korkman 2010, Krugman 2010, Alaja & Suominen 2013)

Kaikki mainitut koulukunnat toimivat pääosin saman (positivistisen) suurparadigman sisällä, joten ne pystyvät keskustelemaan keskenään ainakin periaatteessa – mahdollinen keskustelemattomuus johtuu tutkijoiden henkilösuhteista ja

16 Keynesiläiset yleensä ja jälkikeynesiläiset erityisesti eivät tunnu juurikaan välittävän mikrotaloustieteistä, vaikka eritoten jälkikeynesiläisyys pyrki luomaan makroteorialle usklassista teoriaa pitävämmän mikrotaloustieteellisen perustan. Tämä on sinänsä ymmärrettävää, kun kyse on makrotaloudellisesta koulukunnasta. Kuitenkin jotkut jälkikeynesiläiset vaikuttavat yksinkertaistavan ja oikovan liiketalouden peruslakeja turhan paljon erityisesti kansainvälisen kilpailun osalta, mikä voi toki johtua siitä, että populaarisimpiin kirjoituksiin pakosta pitää yksinkertaistaa.

poliittisista vakaumuksistakin. Teoreettinen ristiriita oli vahvimmillaan 1985-2007 (Krugman 2010).

Koulukunnat eroavat merkittävimmin lamasta toipumisen keinoista. Uusiklassiset taloustieteilijät olettavat – ilmeisen perustellusti – että ennen pitkää yhteiskunta toipuu kriiseistä ja matalasuhdanteista itsestään ilman valtion puuttumista, kun ihmiset järkiintyvät, nöyrytyvät tosiasioiden edessä ja alkavat toimia uuden tilanteen mukaisella rationaalisella tavalla. Monetaristit kannattavat neutraalia rahaa – kenties hieman ylirationaalisesti – jolloin rahapolitiikan ainoaksi tavoitteeksi jää inflaation hillitseminen. Myös uuskeynesiläiset uskovat, että toimiva rahapolitiikka riittää estämään laman, jolloin valtiollista elvytystä ei tarvita. Jälkikeynesiläiset olettavat – ilmeisen perustellusti – että ihmiset ovat liian irrationaalisia ja uppiniskaisia pystyäkseen sopeutumaan lasku- tai matalasuhdanteeseen saati noususuhdanteeseen riittävän nopeasti, joten valtion kannattaa nopeuttaa sopeuttamista puuttamalla asioihin sopivalla tavalla. Monetaristit hyväksyvät, että lamassa keskuspankki lainaa rahaa pelastaakseen pankit, mutta myös useimmat keynesiläiset hyväksyvät keskuspankkirahoituksen elvytyksenä. Itävaltalainen koulukunta ei hyväksy minkäänlaista valtion puuttumista ja sitoisi rahankin kultakantaan (Bagus 2011).

Euroalueen, Yhdistyneen Kuningaskunnan sekä Yhdysvaltain talouskehitys verrattuna Kanadaan ja Japaniin vuoden 2010 jälkeen osoitti, että leikkaukset tuhosivat taloutta, mutta niiden lykkääminen ei tuottanut merkittävää vahinkoa (Wren-Lewis 2016). Stiglitz (2014) väittää, että leikkauspolitiikka voi auttaa vain pienelle valtiolle, jonka valuuttakurssit kelluvat. Yksittäisille euromaille ja koko euroalueelle sellainen tuottaa turmiota, mikä on nähty. Kuitenkin Alesina ja kumppanit (2015) edelleen väittävät, että leikkausten ajankohdalla ei ole suurta väliä valtion talouden tasapainottamiseksi, jos inhimillisiä tekijöitä ei tarkastella.

Koulukuntien väliset erot ilmenevät paljon ilmeisimmin näiden soveltamisessa käytäntöön, yleensä enemmän kunkin arvojen ja intressien kuin tieteellisten näkemysten pohjalta. Tyypillisesti oikeisto (am. republikaanit¹⁷, eur. konservatiivit, uusliberaalit) kannattaa uusklassisia (antikeynesiläisiä) oppeja,

17 Trump näyttää julistavan omaperäistä kompromissia, johon kuuluu keskuspankin alistaminen hallitukselle, investointielvytys sekä verojen alennus. Jotkut pitävät häntä keynesiläisenä, mutta en tiedä, kuuluuko elvytys enää tähän suhdannetilanteeseen.

keskusta (myös sosiaalidemokraatit¹⁸, am. demokraatit) keynesiläisiä näkemyksiä ja vasemmisto marxilaisia teorioita, jotka ovat pitkälti kadonneet länsimaisen taloustieteen opetuksesta ja tutkimuksesta, mutta vaikuttavat vahvoina muissa yhteiskuntatieteissä. Oikeistot ajavat Keynesin vastaista lamaan aikaista austeriteettipolitiikkaa ilmeisesti siksi, että lama tarjoaa parhaan tekosyyntä vähentää veroja ja pienentää julkista sektoria (Wren-Lewis 2016). Sinänsä tieteelliset koulukunnat eivät liity esimerkiksi tulonjakokysymyksiin, vaan näkemykset oikeudenmukaisesta tulonjaosta, yksilöiden vapauksien rajoista taikka maailmansuhteista muodostavat omat ulottuvuutensa. Poliitikot sekä eturyhmien etuja ajavat ekonomistit kuitenkin mielellään ottavat opeista itselleen sopivimmat puolet, kärjistäen eroja enemmän kuin taloustieteilijät tahtoisivat.

Useimmat länsimaat toteuttivat vuosien 1945-1975 aikana melko keynesiläistä talouspolitiikkaa, mikä johti pitkään nousuun ja vakauteen. Sen jälkeen keynesiläisyys jäi unhoon, kun taas chicagolaisia oppeja on yritetty soveltaa siellä sun täällä, erityisesti Reaganin ja Thatcherin hallintojen innostamana. Viimeisen vuosikymmenen vaihteilla Yhdysvalloissa ja Euroopassa koettiin pieni keynesiläisyyden buumi, joka vaihtui Euroopassa yhtä nopeasti antikeynesiläiseen kiristyspolitiikkaan. Suomessa keynesiläisyyttä on aina kartettu lähes vaistonvaraisesti – erityisesti velkaantumista on pelätty ja laman aikana on mieluummin langettu talonpoikais-luterilaiseen itseruoskintaan kuin elvytetty velaksi (Pekkarinen & Vartiainen 1993). Nyky-Suomi lienee chicagolaisempi kuin Chicago itse ja Yhdysvallat saattaa olla maapallon keynesiläinen maa. Euroopassa Keynesiä kunnioitetaan kotimaassaan, mutta Saksassa¹⁹ ja EKP:ssä toimitaan täysin epäkeynesiläisittäin (Wren-Lewis 2016).

Tieteissä oppiriitojen taustalla voi olla henkilökohtaisiakin seikkoja. Usein vastustettava oppiala nimetään valtavirtadoktriiniksi, vaikka se olisi ajoja sitten jäänyt marginaaliin. Tätä esiintyy muissakin yhteiskuntatieteissä: Esimerkiksi jotkut johtamistutkijat pitävät taylorismia ”valtavirta-alana”, vaikka se katosi

18 Taloustieteissä sosiaalidemokratialla tarkoitetaan sosiaaliliberaalia kansanvaltaa, joka eroaa käsitteellisesti sosialidemokratiasta eli sosialistisesta demokratiasta, joka on Suomen Sosialidemokraattisen puolueen pitkälti unohdettu perusaate. Toki jotkut suomalaiset sosialidemokraatit (Alaja & Suominen 2013) pyrkivät omimaan jälkikeynesiläisyyttä, mutta puolueen ohjelmiin sellainen ei tietääkseni ole tietään löytänyt.

19 Yleensä kirjallisuudessa vaietaan, että kansallissosialistinen Saksa nousi lamasta hurjaan taloudelliseen nousuun varsin keynesiläisillä keinoilla. Tämä ei tietenkään ollut Keynesin syytä, mutta saattaa osaltaan vaikuttaa siihen, miksi Keynesiä edelleen kavahdetaan Saksassa.

tutkimuksesta ja opetuksesta kymmeniä vuosia sitten. Sosiologiassa ja organisaatiotutkimuksessa vainotaan positivismia muka valtavirta-ajatteluna, vaikka kunnan positivistit ovat uhanalainen laji sosiaalisten konstruktionistien ja post-modernistien hallitsemissa laitoksissa. Taloustieteissäkin Krugman (2012) ja Patomäki (2012) nostavat uusklassisen tai uusliberaalisen koulukunnan valtavirtatieteiksi Yhdysvalloissa ja Suomessa, vaikka ainakin minun lukemistani taloustieteen kurssikirjoista, artikkeleista ja monografeista suurempi osa kallistuu keynesiläisyyden suuntaan (modernisti, juuttumatta 80-vuotta vanhaan kirjaan). Jälkikeynesiläiset (kuten Alaja ja Suominen 2013) niputtavat uuskeynesiläiset ja uusklassikot samaan valtavirtaan. Uusliberaaleja teoksia saa hakea, mutta toki niitä hakemalla löytyykin. Viime aikaisista kirjoituksista selkeää chicagolaista oppia tunnustaa eritoten Wahlroos (2012, 2015). Myös Rajan (2010), Kanninen ja kumppanit (2014), Penttilä ja Rehn (2012) sekä Borg ja Vartiainen (2015) ovat uusliberaaliin suuntaan kallellaan. Suomenkielisistä kirjoista äärimmäistä itävaltalaisista suuntaa edustaa Bagus (2011), olkoonkin käännetty. Kuriositeettina mainittakoon, että myös Wahlroos (2015) pitää vastustamaansa aatetta, tässä tapauksessa keynesiläisyyttä tai sen olkiukkoa valtavirtana, ja hän jopa näyttää panevan useimmat talouspolitiikan virheet Keynesin tai tämän seuraajien syyksi, vaikka ilmeisestikään monista tuhoisista päätöksistä vastuulliset poliitikot eivät ikinä ole yrittäneetkään tutustua Keynesiin. Kenties uutta neoklassista synteisiä (Woodford 2009) voidaan pitää lähimpänä eilispäivän valtavirta-ajattelua.

Sekakeyenesiläinen²⁰ Krugman (2010) väittää, että uuskeynesiläinen teoria epäonnistui selittämään vuoden 2008 romahduksen, kuten myös uusi klassinen teoria. Siten vuodesta 1985 vallinnut teoreettinen ristiriita oleellisesti päättyi jälkikeynesiläisyyden voittoon 2007.

Toisaalta Wahlroos²¹ (2015) julistaa keynesiläisyyden talouden suurimmaksi virheeksi ja syvintä chicagolaisuutta edustava Cochrane (2014) julkeaa tehdä sille ”ruumiinavauksen”. Kumpikaan kirjoitus ei osoita syvällistä ymmärrystä keynesiläisestä teoriasta tai politiikasta vaan ne sortuvat olkiukkojen rakentamiseen.

20 Wikipediassa Krugman luokitellaan uuskeynesiläiseksi, mutta minusta hän asettuu selkeästi jälkikeynesiläiseen koulukuntaan. Saattaa olla, että minä en ole ymmärtänyt varianttien eroja, määritelmät ovat muuttuneet tai Krugman muuttanut käsityksiään uuden ymmärryksen myötä.

21 Minua viisaammat ovat todenneet, että Wahlroos hyökkää löysin aseineen Keynesistä ja keynesiläisyyttä kohtaan käyttäen valikoitua dataa ja esittäen itselle sopivia johtopäätöksiä (Kiander 2015).

Cochrane (2014) myös julistaa chicagolaisuuden näkemystä, että jos ihmiset eivät käyttäydykään teorian ennustamalla tavalla, vika on ihmisissä eikä teoriassa.

Minä uskallan väittää, että empiiriset havainnot kumoavat perusteellisesti uuden klassisen teorian. Se ei edes ole perusoletuksiltaan johdonmukainen, joten teoreettisesti sen ei siten voisiakaan odottaa toimivan. Teoriaa voidaan toki täydentää ja korjata, mutta vaadittavien korjausten jälkeen sitä ei enää voi kutsua miksikään klassiseksi teoriaksi, vaan se väistämättä lähestyy Keynesin ajatuksia enemmän kuin koulukunnan edustajat saattavat tunnustaa.

3.16 Yhteenveto

Tiivistän luvun siten, että keynesiläisyys perustuu vastasykliseen talouspolitiikkaan, mutta antikeynesiläinen (kameralistinen, chicagolainen, uusi klassinen, markkinaliberaali, monetaristinen tai talonpoikais-luterilainen) näkemys myötäsykliseen politiikkaan. (Äärimmäisemmät libertaarinen ja itävaltalainen koulukunta eivät salli valtiolle talouspolitiikkaa laisinkaan.) Vastasyklinen tarkoittaa, että valtio lisää menojaan laskukaudella lainaa ottamalla ja vähentää menoja nousukaudella lainoja maksamalla tai rahaa säästämällä, myötäsyklinen että valtio skaalaa menonsa tuloihinsa jokaisessa suhdannevaiheessa ja odottaa talouden järjestyvän itseksensä uuteen tilanteeseen.

Moderni (jälki)keynesiläinen näkemys on osoittautunut empiirisesti ja teoreettisesti kestävimmäksi. Klassinen teoria kaikkine uusvariantteineen ei kestä syvällistä teoreettista tarkastelua, koska se perustuu parhaimmillaan päättömille mikrotason oletuksille ihmisten rationaalisesta ja yksilöllisestä käyttäytymisestä ja pahimmillaan täysin perustelemattomille instrumentalistisille makrotason oletuksille, joita empiria ei tue. Taloustieteissä on lähdettävä realistisesti yksilöiden irrationaalisesta ja toisista riippuvasta käyttäytymisestä sekä epävarmuuksista, jotka johtavat jäykkyyksiin ja pöljyyksiin. Teorian tulee mukautua ihmisiin eikä ihmisten teoriaan.

Toki usealla vallitsevalla teorialla on aikansa ja paikkansa. Uusi klassinen teoria kuvaa vakaata tasapainotilaa ja sitä voi soveltaa joustavaan talouteen täys-työllisyystilanteessa. Lamasta nousemiseen ja ylikuumenemisen hillitsemiseen tarvitaan kuitenkin Keynestä. Jälkikeynesiläinen moderni rahateoria toimii vain

rahasuvereenille valtiolle, joita Suomi ja EU eivät ole, kun taas itävaltalainen rahanäkemys toimii lähinnä kultakannassa tai käytettäessä siihen verrattavaa vierasta valuuttaa, mitä euro käytännössä Suomelle edustaa.

Raha itsessään on neutraalia – rahan arvon muutokset eivät. Koska jäykkä sopimustalous ei jousta alaspäin, talous toimii tehokkaimmin kevyessä inflaatiossa. Keskuspankki ylläpitää tätä laskemalla liikkeelle rahaa sopivasti. Raha ei voi olla valtiolle päämäärä itsessään vaan väline jalompien päämäärien saavuttamiseksi. Nykyaikainen raha on pohjimmiltaan velkaa – standardi lykätyn maksun suorittamiseksi – jonka arvon määrää rahavaltio.

Maksimoidakseen kansantuotteen ja saavuttaakseen täystyöllisyyden valtion tulee siis säännellä ja säädellä taloutta. Säätelystä tarvitaan myös muiden arvojen kuten oikeudenmukaisuuden edistämiseksi. Yksityinen sektori sopeutuu muutoksiin niin hitaasti, ettei elpymistä voi sen varaan jättää. Henkinen hystereesi hidastaa muutoksia ja vahvistaa suhdannevaihteluita ja kansallinen ryhmäajattelu johtaa kestävämpiin kupliin, jotka varmasti puhkeavat ennen pitkää. Valtio voi estää ylisuhdanteita pro- ja reaktiivisella toiminnalla.

4 Rahan voimalla ylös

4.1 Suomi nousuun

Ryhdyn tarkastelemaan konkreettisia keinoja nostaa Suomi ylös talouskriisistä. Siinä sivussa pohdiskelen mahdollisuuksia pelastaa samalla euro ja nostaa muuta Eurooppaa. Tässä luvussa keskityn välittömiin raha- ja finanssi-politiittisiin toimiin. Seuraavassa luvussa käsittelen eräitä muita toimia. Yksi temppu ei varmasti riitä, vaan Suomen pelastaminen vaatii hyvin monipuolista keinovalikoimaa.

Suomi joutui muiden mukana kansainväliseen kriisiin ja jäi itsestään kriisitilaan. Talouden kääntäminen nousuun vaatii kovia ja kivuliaita päätöksiä. Ne varmasti sattuvat moniin vaikutusvaltaisiin ihmisiin. Toki toiset, tunnetuimpana Yhdysvaltain talousopporunisti Paul Krugman (2012), väittävät, että lamasta toivutaan hyvinkin helposti, kun vain tehdään oikeaa, elvyttävää politiikkaa. Suomessa vaaditaan kuitenkin hieman erilaisia otteita kuin Yhdysvalloissa,

yhtäältä koska kansantaloutemme on jäykempi ja ihmiset ovat jääräpäisempiä, toisaalta koska Suomi on yksi avoimimmista ja ulkomaankaupasta riippuvaisimmista kansantalouksista, kolmanneksi yhteisvaluutan vaikeasti korjattavien häiriöiden vuoksi.

Suomessa on ilmestynyt useita ohjelmia lamasta poispääsemiseksi. Borg ja Vartiainen (2015) esittelivät pääministeri Stubbin tilauksesta ”Strategian Suomelle”. Samaa linjaa valtiovarainministeriön virkamiesten raportti (2015), joka perustuu samaan lähdeaineistoon ja teoreettiseen viitekehykseen. Borg ja Vartiainen (2015) esittävät sinänsä ansiokkaassa kirjoituksessaan kilpailukyvyn nostamista uuden palkkaneuvottelurakenteen kautta, työn tarjonnan lisäämistä sekä harkittua finanssipolitiikkaa varoittaen katteettomasta velkaelvytyksestä. Mielestäni he antavat liian pessimistisen kuvan Suomen nousupotentiaalista, liian optimistisen kuvan työmarkkinoista sekä epätoivoisen kuvan päättäjien vaikutusmahdollisuuksista. Suomi ei nouse ilman hevoskuuria, mutta kunnan lääkkeillä Suomi voi nousta paljon vahvemmin kuin kukaan asiantuntija uskoo. Kaikki riippuu ennen kaikkea kotimaisesta päätöksentekokyvystä.

Valtioneuvosto on nimennyt pääosin kotimaisista tutkijoista koostuvan talouspolitiikan arviointineuvoston. Vuoden 2015 raportissaan (Uusitalo et al 2016) se ruoski hallituksen talouspolitiikkaa varsin ankarasti, mutta hyvin vastaanottomattomin perusteluin. Mahdollisesti siitä pahastuneena hallitus tilasi toisilta tutkijoilta (Holmström, Korkman & Vihriälä 2016) ehdotuksen talouspolitiikan suunnasta, missä sitten pikemmin hymisteltiin hallituksen politiikkaa kuin annettiin tieteellisesti perusteltuja neuvoja. Arviointineuvoston vuoden 2016 raportti (Uusitalo et al 2017) suhtautuu hallituksen politiikkaan edellistä myötelemielisemmin. Se tukee hallituksen leikkauspolitiikkaa, pelottelee julkistalouden tasapainottomuudella ja antaa lähes kokonaan periksi työttömyydelle, suhtautuen siihen lähes luonnonlain kaltaisena välttämättömyytenä.

Libera-pajan manifestissa Kanninen, Ala-Peijari, Koskenkylä, Malinen, Mellin ja Miettinen (2015) esittävät erittäin johdonmukaisen analyysin talouden dynamiikasta ja Suomen tilasta. He antavat muuten pääosin järkeenkäypiä suosituksia nousuun pääsemiseksi, pitkälti samoja kuin itsekkin jäljempänä, mutta samalla tekevät kyseenalaisia poliittisia ehdotuksia muun muassa tuki- ja veropolitiikasta enemmän oikeistolaiseen arvopohjaan kuin tieteellisiin tuloksiin

perustuen. He päättävät raporttinsa populistiseen pohdintaan eduskunnan toiminnan parantamiseksi, soveltaen Bengt Holmströmin (1979) rahamaailmaa varten väsätyä ja siihenkin kyseenalaistettavaa agentti-päämies-teoriaa julkiseen luottamustoimeen, mikä on fundamentaalisen virheellistä.

Haaparanta (2015) laskee, että velkaelvytys voi maksaa itse itsensä. Monet muut eivät usko (Borg & Vartiainen 2015). Joka tapauksessa laman pitkittäminen tuottaa hyvin paljon enemmän verta, hikeä ja kyyneliä kuin oikean politiikan harjoittaminen.

Korkman (2015) tukee varauksin keynesiläistä elvytystä. Hän osoittaa pessimismia Euroopan suhteen eikä pohdi euroeromahdollisuuksia, vaikka pitääkin euroa karkeana virheenä. Hänenkään teesinsä eivät sisällä radikaaleja toimia.

Edellä kuvattujen teesien, teorioiden, mielipiteiden, filosofioiden, vaihtoehtojen ja vaihtoehtottomien tosiasioiden pohjalta ryhdyn koostamaan keinoja talouden tervehdyttämiseksi.

Suomi kuuluu Euroopan reuna-alueisiin, jotka kärsivät liian vahvasta eurosta. Suomen joukkoon kuuluvat Kreikka, Italia, Espanja, Portugali, Irlanti ja myös Ranska (vahvoja euromaita ovat Saksa, Itävalta, Alankomaat, Belgia ja Luxemburg sekä euron liitännäismaa Tanska). Suomi ei ole sopeutunut euron nykytasoon, mutta Suomen pitää jotenkin selviytyä. Eurokriisi ei ole vielä ohi (Taimio 2015), vaikka Rehn (2012) niin uskoikin. Fiksuinta olisi korjata euroa ja harjoittaa löysempää rahapolitiikkaa, mikä vaatii vahvaa yksimielisyyttä euro maiden kesken ja mahdollisesti sääntöjen muutoksia (Stiglitz 2016).

Jos Saksa ja EKP eivät suostu toteuttamaan järkevää, riittävän inflatorista tai edes antideflatorista rahapolitiikkaa, Suomen tulee itse alentaa suhteellisia työvoimakustannuksia, mihin jää kaksi vaihtoehtoa:

1. toteutetaan sisäinen devalvaatio tai
2. erotaan eurosta ja annetaan markan devalvoitua.

Sisäinen devalvaatio tekee varmasti kipeää. Euroero lienee vieläkin raskaampi, mutta voi osoittautua välttämättömäksi, jos vaikutusvaltaiset poliittiset tahot (ammattiliitot) eivät sisäistä devalvaatiota ja pitkäaikaista palkkakuria niele.

Tarkastelen seuraavaksi näitä vaihtoehtoja tarkemmin, aloittaen euron pelastamisesta eurooppalaisin toimin.

4.2 *Ilmaista rahaa pankista*

Euroopalla olisi periaatteessa tehokkaat ja toimivat keinot deflaation torjumiseksi ja talouksien elvyttämiseksi. Tärkein temppu on hämmästyttävän yksinkertainen: pannaan rahapainot laulamaan (esim. Taimio 2016a, Buitter 2015). Se toki vaatii uusia sääntöjä tai vanhojen sääntöjen luovaa soveltamista, koska säännöt kieltävät keskuspankin rahoituksen jäsenvaltioille, olipa kyse velasta tai lahjasta. Rahan jakaminen suoraan kansalaisille helikopterirahana kiertänee kuitenkin säännöt niin hyvin, että se voidaan toteuttaa rahaliiton olemassa olevien sopimusten puitteissa (Taimio 2016b).

Riittävän korkea inflaatio sallii talouden sopeuttamisen tarvitsematta alentaa nimellispalkkoja (Keynes 1951). Tässä tilanteessa asettaisiin euroalueen tavoitteeksi keskimääräisen 5-10 % kertaluonteisen inflaation. Saksassa pitäisi toteuttaa vähintään 10 % palkankorotukset ja hinnat saisivat nousta vastaavasti. Pitkäaikaisen inflaation tavoitteeksi tulisi asettaa 2- 5 % vuodessa. Bell (2013) pitää yleisesti 4 % inflaatiota sopivimpana ja Blanchard, Dell'Araccia ja Mauro kannattavat yli 2 % inflaatiotavoitetta. Toki jollekin tuokin voi jo tarkoittaa ”hyperinflaatiota” (vrt Kanninen 2016). Yhdessäkään maassa ei saa koskaan esiintyä (investointihyödykkeiden) deflaatiota, erityisesti ei vaaraa sellaisesta.

Saksan sisäistä revalvaatiota voidaan täydentää sisäisillä devalvaatioilla heikoissa maissa. Sellainen on kuitenkin psykologisesti vaikeaa yksilöllisen palkkatason maissa ja käytännössä lähes mahdotonta kollektiivisten palkkojen maissa muuten kuin fiskaalisin toimin. Saksan sisäinen revalvaatio eli rahan lisäämisen aiheuttama inflaatio ja siitä seuraavat hinnan- ja palkankorotukset tuottaisivat saman vaikutuksen paljon pienemmin psykologisin kustannuksin. Saksalaiset ammattiliitot tekisivät suuren palveluksen koko Euroopalle vaatimalla palkankorotuksia vaikka yleislakolla uhkaamalla. Jostain syystä saksalaiset työläiset ovat tyytyneet liian alhaisiin palkankorotuksiin – ilmeisesti Saksassa työttömäksi jäämiseen liittyy niin vakavia sosiaalisia traumoja, jotta sitä vältetään vaikka alhaisilla palkoilla.

EKP onkin ryhtynyt elvytykseen tammikuussa 2015. Rahan lisääminen toteutetaan ostamalla valtioiden velkakirjoja pankeilta, koska säännöt (Lissabonin sopimuksen artikla 123.1 – sikäli jos kukaan kuolevainen sen ymmärtää) kieltävät suoran keskuspankkirahoituksen jäsenvaltioille, kaikki julkishallinnon osat mukaan lukien. Ilmeisesti velkakirjojen osto on parasta, mitä EKP voi tässä tilanteessa näillä säännöillä tehdä. Vaaraksi jää, että pankit vetävät välistä tai hyödyt jakautuvat epätasaisesti, todennäköisesti Suomen kiertäen. Ainakin Yhdysvalloissa keskuspankkielvytys valui ensisijaisesti pankkiirien taskuihin (Stiglitz 2012) eikä se Euroopassakaan kohdistu optimaalisesti (Varoufakis 2016), pitkälti typeristä sopimuksellisista rajoituksista johtuen. Euroopan pitäisikin kehittää varmempia rahaelvytyskeinoja.

Rahapainoa tulee pitää lämpimänä myöhemminkin erityisesti valtioiden akuuttien likviditeettikriisien paikkaamiseksi ja uusien kriisien estämiseksi, sen sijaan että niihin käytetään kiertotemppeja. Periaatteessa EU:n, EKP:n tai jäsenvaltioiden ei pitäisi auttaa toisia, mutta periaatteista on jo tingitty ja parempi on toimia avoimesti kuin hämäten. Valtion likviditeettikriisi seuraa kuten pankkipaniikki: tallettajat eli velkojat säikähtävät yhtä aikaa, että velallinen (valtio tai pankki) ei pysty maksamaan ja ryntäävät nostamaan rahojaan. Pienikin oikea tai väärä tieto voi aiheuttaa itse itseään vahvistavan ryöpyn, joka johtaa paniikkiin. Finanssi-itsenäinen valtio voi helposti selvitä siitä painamalla rahaa, jos velka on omassa valuutassa, mutta yhteisvaluutassa sellainen edellyttää keskuspankin toimia. Näissä tapauksissa keskuspankin pitäisi turvata likviditeettikriisi varautumalla toimittamaan kriisivaltiolle riittävästi rahaa kriittisten lainojen osittaiseen maksuun – velkojille tulee kuitenkin jättää merkittävä omavastuu, jottei ruokittaisi moraalikatoa. Myöhemmin kriisivaltion tulisi maksaa saamansa paniikkilaina korkoineen takaisin. Takaisinmaksu voidaan toteuttaa epäsuoraan painamalla lisää rahaa muille rahaliiton jäsenvaltioille heidän osuuksiaan vastaavasti, sopivan ajan kuluessa sopivin koroin. Todennäköisesti riittävän uskottava takuumekanismi estäisi kassakriisit kokonaan, joten rahapainoa tuskin todellisuudessa tarvittaisiinkaan sellaista torjumaan (Draghin puheet saattoivatkin estää Italian kassakriisin puhkeamisen, Herrmann 2015). Paras puolustusväline on sellainen, mitä ei koskaan tarvitse käyttää.

Muuten Eurooppa ei voi lisätä yhteisvastuuta enemmän kuin on pakko. Yhteisvastuuta voidaan toteuttaa vain puhtaalta pöydältä symmetristen odotusten vallitessa. Osa aiemmista ongelmista johtui juuri katteettomista oletuksista yhteisvastuusta ja pankkien tai valtioiden pelastamisesta (Hetemäki 2015). Yhteisvastuuseen kuuluisi myös yhteinen finanssipolitiikka sekä yhteiset säännöt valtioiden budjettikurille, mutta siinä ei tähänkään saakka ole onnistuttu: valtiot rikkovat sääntöjä saamatta siitä sanktioita. EU-tason kontrolli jäsenvaltioiden talouspolitiikalle joka tapauksessa haastaa valtioiden periaatteellisen itsenäisyyden.

Euroopan velkaantuneiden valtioiden velkajärjestelyiksi on esitetty ties mitä ehdotuksia (ks. esim Varoufakis 2016). Jonkun mielestä yli 60 % osuuden ylittävät velat tulisi siirtää yhteisvastuulle, jonkun mielestä sen alle jäävät osuudet. Esitetyt eurobondit eli Euroopan maiden yhteiset velkakirjat saattavat kuitenkin ruokkia moraalikatoa, vaikka ne saattavatkin olla välttämättömiä tilanteen rauhoittamiseksi. Joka tapauksessa EU:n tulee tehdä riittävän selväksi, että tästedes sijoittajat kantavat vastuunsa katteettomista sijoituksista – mitä suurempi korko lainaan liittyy, sitä pienemmällä kynnyksellä kyseinen velka voidaan järjestellä pois. Tähänkinastiset velkasijoitukset ovat perimmältään seuranneet jonkun kansantalouden häiriöllisestä ylijäämästä, joten sen turvaamiselle ei ole eettisiä perusteita.

Sinänsä Euroopan Unioni tarvitsee yhtenäistä varainpalautusmekanismia. Millä tahansa sisärajoittomalla yhteistalousalueella varallisuutta valuu aina reunoilta keskelle, mikä köyhdyttää reuna-alueita. Siksi keskisten alueiden tulee palauttaa varallisuutta reuna-alueille eksplisiittisten rahavirtojen kautta (myös Suomen sisällä). Nykyisin tätä toteutetaan rakennerahastojen avulla, jotka kuitenkin ovat varsin pieniä ja kovin byrokraattisia. Kyse ei ole hyväntekeväisyydestä, varkaudesta tai riistosta vaan ansaitsemattoman edun oikeudenmukaisesta palauttamisesta alkulähteille. Suomi kuuluu reunamaihin riippumatta siitä, mikä on sen suhteellinen kansantuote muihin jäsenmaihin verrattuna.

4.3 Suomi eroon eurosta?

Suomi voisi hylätä euron ja siirtyä omaan markkaan. Eurosopimuksissa ei esitetä mekanismeja eurosta eroamiselle, koska euroa pidettiin lopullisena. Siten

jokaista eroamista tai erottamista pitää käsitellä yksittäistapauksena, mikä mahdollisesti vaatii yksimielistä päätöstä. Epäselvää on, mitä juridisia seurauksia yksipuolisesta eroilmoituksesta tulee. Tähänkään saakka EU ei ole merkittävästi rangaissut valtioita, jotka sen sääntöjä rikkovat. Se ei välttämättä ennusta tulevaa, jos EU haluaa antaa varoittavaa esimerkkiä pitääkseen ydintään kasassa vaikka väkisin. En kuitenkaan missään tapauksessa esitä Suomen eroamista Euroopan Unionista itsestään – se olisi uhkarohkeaa jo turvallisuussyistä (ellei Suomi sitten ensiksi liity Natoon, minkä realistisuutta en ryhdy tässä pohtimaan). Sinänsä koko eurojärjestelmä voitaisiin purkaa kerralla (Stiglitz 2016).

Eurosta eroaminen ei kuitenkaan tuo oikotietä onneen. Aikoinaan Suomi meni euroon hieman toiveajattelulla: uskottiin, että euro ratkaisisi itsestään silloisia sinänsä hyvin vakavia ongelmia eikä pyrittykään luomaan mekanismeja, joilla selvittäisiin epäsymmetrisistä häiriöistä, joiden mahdollisuus tunnettiin ihan riittävän hyvin. Eräät pitivät jopa nimenomaisesti Suomea potentiaalisimpana esimerkkinä epäsymmetrisen häiriön kohdemaana. Sokkeja varten suunniteltiin joitain puskurirahastoja, jotka kuitenkin jäivät täysin symbolisiksi.

Julkisesti esitettyihin euroero vaatimukseen liittyy harvoin selvää suunnitelmaa, mitä sitten tehtäisiin. Ilman hyvää suunnitelmaa ei edes pidä harkita kansanäänestystä, ettei jouduta maailman eteen housut kintuissa, kuten kävi briteille. Ei eurosta eroaminen elvytä itsestään, vaikka devalvoituminen varmasti auttaakin, vaan sittenkin pitää tehdä oikeita ratkaisuja. Ero myös tuottaa merkittäviä siirtymiskustannuksia ja tilapäisiä häiriöitä. Kukaan ei pysty näitä kovin luotettavasti arvioimaan, mutta kyse lienee miljardeista.

Ero voidaan toteuttaa joko blitzinä eli yhden pitkän viikonlopun aikana yllätyspäätöksellä taikka huolellisesti suunniteltuna, ennalta sovittuna ja avoimesti tiedotettuna hallittuna hankkeena. Malinen, Nyberg, Koskenkylä, Berghäll, Mellin, Miettinen, Ala-Peijari ja Törnqvist (2016) pitävät salaa valmisteltua äkki-muutosta ainoana mahdollisuutena. Sellainen kuitenkin karkaa helposti hallinnasta, jos tieto vuotaa tai uudet järjestelmät eivät lähde toimimaan, aiheuttaen paniikkeja ja pikavoittoja keinottelijoille. Se voi myös aiheuttaa vakavia traumoja valtiosuhteille, ellei siitä sovita etukäteen toisten kanssa. Kaikkien osapuolten virallisen hyväksynnän saaminen salaa tuskin kuitenkaan onnistuu. Äkki-muutoksessa kaikki Suomen lainsäädännön toimivaltaan kuuluvat säästöt, saatavat

ja velat muuttuisivat saman tien markkamääräiseksi, mutta ulkomaiden lainsäädäntöihin kuuluvat sopimukset pysyisivät kyseisen maan valuutassa.

Avoimessa ja hallitussa siirtymässä siirrytään ennakkoon sovittuun ja tiedotettuun aikaan käyttämään markkaa käteisvaluuttana. Jokaiselle annettaisiin aikaa varautua muutokseen. Markan annettaisiin löytää kurssinsa valuuttamarkkinoilla kenties jo etukäteen jollain lailla toteutetun futuriluonteisen esikaupan aikana. Pankkitalletukset ja velat määritettäisiin euroina ja muutettaisiin markkoiksi nosto-, erä- tai maksupäivän kurssiin taikka tapauskohtaisella vaihtosuhteella sovittuna päivänä nostopaniikin estämiseksi. Käteisrahaa vaihdettaisiin pankeissa päivän kurssiin, sikäli jos sellaista tarvitaan: riittäisikö meille jo pelkkä tiliraha (ks Stiglitz 2016)? Ainakin se helpottaisi siirtymistä ja toisi muita merkittäviä etuja (Andresen 2013), joskin eurosetelit saattaisivat jäädä rinnakkaisvaluutaksi eräisiin tarkoituksiin. Lailla säädettäisiin, että kaikki työsopimukset, työehtosopimukset, palkka- ja palkkiosopimukset, vuokrasopimukset, lehtitilaukset, isännöintisopimukset, puhelin- ja nettisopimukset sekä eräät muut pitkäaikaiset sopimukset muutetaan markkoiksi 1:1-suhteella. Kurssimuutoksesta saatuun hyötyyn kohdistettaisiin erityinen windfall-vero.

Ainakin jälkimmäisessä tapauksessa kaikki kansainväliset sopimukset jäisivät euromääräiseksi, mukaan lukien velat ja saatavat, ellei tapauskohtaisesti toisin sovita. Myös yllätysmuutoksessa ulkomaan lainsäädäntöön kuuluvat sopimukset pysyisivät euromääräisinä – kotimaan lainsäädäntöön kuuluvista kansainvälisistä sopimuksista pitää erikseen jotain päättää. Vahva devalvoituminen voi tuottaa vakavia ongelmia yrityksille, joiden velat ovat euroissa ja saatavat markoissa. Konkurssiaaltojen estämiseksi näille pitäisi luoda joku vakuusrahoitusmekanismi.

Jotkut (Kanniainen et al 2014) todellakin pitävät hallittua euroeroa mahdollisena, toiset (Korkman 2013) eivät. Malinen ja kumppanit (2016) olettavat, että suvereeni valtio voi erota rahaliitosta omalla päätöksellään riippumatta siitä, mitä yhdessä on sovittu. Valtion yksipuolinen irtautuminen toki voi tuoda riitoja, joita käsitellään oikeuksissa pitkään, mutta rahaliitto ei voi millään lakitempulla estää itsenäistä valtiota ottamasta omaa rahayksikköään käyttöönsä. Malinen ja kumppanit (2016) suhtautuvat yllättävän optimistisesti salaisen äkkieron mahdollisuuksiin, mutta minulle heidän raporttinsa vain vahvistaa käsitystäni sellaisen mahdottomuudesta. Ero voidaan kuitenkin toteuttaa pidemmän ajan kuluessa

vaiheittain tai jatkuvasti myöhemmässä pykälässä hahmoteltujen virtuaali- ja pseudorahojen avulla.

Ilmeisesti oman valuutan käyttöönotto voisi pysyä hallinnassa vain, jos se voidaan toteuttaa aluksi 1:1 vaihtokurssilla. Sen jälkeen markka jätettäisiin kellumaan. Viime vuonna kelluvan markan kurssin kuitenkin arvioitiin heti heikkenevän 7 % euroon nähden (Nordvig 2014), mutta nykyisin se voisi heiketä enemmänkin uuden kylmän sodan, Brexitin sekä hallitusten jatkuvan nahjustelun vuoksi. Siten luonnollinen 1:1 kurssi edellyttäisi temppuja, kuten eroa edeltävän sisäisen devalvaation tai riittävän pitkäaikaisesti asetetun korkean korkotason uudelle markalle. Sinänsä 5 % korkotaso olisi vielä siedettävissä, mutta paljon suurempi ei.

Ilman välitöntä devalvoitumista euroeron välittömät hyödyt jäisivät kuitenkin merkityksettömän pieniksi. Pitemmällä ajalla oma valuutta antaisi liikkumavaraa ja suvereniteettia, jos sitä ei valuuttavelalla pilata. Rahasuvereniteetin saavuttaminen edellyttää, että valtion ulkomaanvelat muutetaan markoiksi mahdollisimman pian, joko sopimuksella tai yksipuolisella päätöksellä.

Eräille muille euromaille jäykkä euro on vieläkin suurempi rasite kuin Suomelle. Pahimmassa (vai parhaimmassa) tapauksessa koko eurojärjestelmä saattaa hajota – Suomen ja Kreikan lisäksi ainakin Italiassa puhutaan kovasti euroerosta. Kreikalle mikään sisäinen toimenpide ei riitä, vaan sen kannattaisi muusta eurokehityksestä riippumatta välittömästi erota eurosta ja siirtyä omaan kelluvaan valuuttaan. Sinn (2014) esitti tilapäistä eroa, jonka jälkeen Kreikka palaisi takaisin alemmalla kurssilla, minkä realistisuutta epäilen. Kreikan ja sen naapurimaiden välillä vallitsee täysin kestämaton kustannusero (aiemmin jopa 50 %). Kreikka selviää vain ulkomaisella tuella – tosin näyttää siltä, että Saksalta ja eräiltä muilta mailta löytyy maksuhaluja eikä Kreikan tilanne enää pahemmaksi muttu. Kreikan pelastusoperaation syynä alun perin oli pelata aikaa pankkien vakavaraistamiseksi, mikä lienee jo Kreikan osalta toteutettu – tällä hetkellä pankkikriisin uhka tulee ihan toiselta suunnalta.

Yksittäisten jäsenten eroaminen tuo kuitenkin paineita toisille. Jos heikoin jäsenmaa (Kreikka) eroaa, se todennäköisesti johtaa jäljelle jääneen euron kurssin nousemiseen, mikä luo enemmän painetta seuraavaksi heikoimmalle maalle. Viimeistään Italian erottua eurosta euron kurssi nousee Suomen kannalta täysin

kestämättömäksi – ikään kuin se ei sellaista jo olisi – eikä Suomelle jää muuta vaihtoehtoa kuin erota paniikissa. Stiglitz (2014) esittääkin, että ensiksi eurosta pitäisi erottaa Saksa, mikä laskisi euron kurssia.

Euron purkaminen tuottaisi psykologisia sokkeja integraatioon ja rauhaan uskoville. Kiistämättä kaikki disintegraatio nostaa sodan riskiä. En pitäisi euroalueen sisällissotaa lainkaan todennäköisenä, mutta Euroopan hajaannus voi altistaa yksinäiset valtiot ulkoisemmille kriiseille ja ulkoiselle painostukselle. Toisaalta Euroopan ja maailman integraatiossa on muita kulkemattomia polkuja, joita pitkin voidaan edetä siitä edestä paljon ripeämmin. Tärkeimpänä pitäisin verouunionia, missä asetettaisiin menetelmät kansainväliselle verotukselle ja verovalvonnalle sekä minimiarvot yritysten voittojen ja erityisten ulkoisvaikutusten veroille sekä avoimen talouden kuluttajia koskeville veroille, niin arvonlisäverolle kuin erityisesti alkoholin ja tupakan veroille. Näillä toimilla pyritään estämään tuhoisaa kansainvälistä verokilpailua sekä veronkiertoa. Sellainen toki hyödyttää vain, jos säännöt tehdään riittävän järkeväksi. Poliittisten kompromissien pohjalta voi syntyä älyttömiäkin säännöksiä, joihin voidaan lukea Euroopan Unionin direktiivi arvonlisäverosta (minimivero 15 %, mutta eräät hyödykkeet on kategorisesti määrätty verovapaiksi.)

Pidän eurosta eroamista viimeisenä vaihtoehtona, mutta vaihtoehtona kuitenkin. Siihen voidaan joutua, jos EKP ei suostu setelielvytykseen eivätkä työmarkkinajärjestöt hyväksy sisäistä devalvaatiota. Siihen pitää varautua, koska euro voi kaatua meistä riippumatta. Sitä tulee valmistella riittävän julkisesti, jotta se myös toimii tehokkaana uhkauksena erityisesti Saksaan päin. Kun uhataan, pitää olla valmis toteuttamaan uhkaus. Saksassa varaudutaan jo puolijulkisesti Suomen euroeroon ja siitä kimmastumiseen, vaikka monet saksalaiset (esim. Herrmann 2015) itsekin tunnustavat, että se on Saksan oma syy, jos euro hajoaa.

Euron koossa pitäminen koko euroalueella vaatisi paljon suurempaa taloudellista integraatiota, eli vallan ja vastuun siirtämistä jäsenmailta keskuhallinnolle erityisesti pankkisektorin suhteen sekä vahvojen maiden, lähinnä Saksan, suostumista suurempaan taloudelliseen tukeen kriisiytyville maille, joihin pian Suomikin kuuluu. Erilaisten epäluulojen ja kulttuurierojen vuoksi en pidä sellaista kovin todennäköisenä. Kuitenkin monet, kuten Tanskanen (2015), pitävät liittovaltiokehitystä ainoana keinona luoda vakaa euroalue – keinot sen

saavuttamiseksi vain vaihtelevat. Myös Stiglitzin (2016) mielestä rahaliiton säilyttäminen vaatii tiiviimpää integraatiota.

4.4 *Sisäinen devalvaatio*

Valtion kilpailukyky kansainvälisillä markkinoilla riippuu suhteellisista palkkakustannuksista. Klassisen talousteorian mukaan palkat seuraavat työvoiman kysyntää ja tarjontaa. Siten työttömyyden kasvu johtaa palkkojen laskuun, mikä taas nostaa työvoiman kysyntää ja vähentää työttömyyttä, kunnes saavutetaan tasapaino. Tämä ei vaan pidä paikkansa empiirisesti: käytännössä nimellispalkat joustavat alaspäin hyvin hitaasti, jos lainkaan (Akerlof & Shiller 2009, 48; Keynes 1951). Ainoastaan yrittäjien palkat muuttuvat dynaamisesti markkinatilanteen mukaan. Määräaikaisilla tai keikkaluonteisilla yksilöllisillä sopimuksilla (urakka- ja projektityö, taiteilijat, ammattiuurheilijat) toimivien työntekijöiden palkat saattavat joustaa suhteellisen helposti, mutta yleissitovien työehtosopimusten puitteissa ei palkkoja ole Suomessa koskaan merkittävästi alennettu kuin yksittäistapauksissa toiminnan lopettamisen uhan alla.

Käytännössä bruttopalkkatasoa voidaan tehokkaasti alentaa vain pakko-toimella eli sisäisellä devalvaatiolla. Erityisesti alennuksella pyritään alentamaan avoimen sektorin palkkakustannuksia jollain keinolla, joka tekee sen kilpailukykyisemmäksi ulkomaisiin nähden. Suomessa eräät kriisialat ovatkin alentaneet omia palkkojaan, mutta yleinen palkanalennus ei onnistu vain työnantajien vaatimuksesta. Hallituksen tai eduskunnan määräämä palkanalennus voidaan hyväksyä helpommin kuin oman työnantajan kanssa neuvoteltu, koska se ei alenna omaa suhteellista asemaa eivätkä liitot ja liittojohtajat koe sitä yhtä kovana nöyryytyksenä. Toki kömpelösti toteutettu toimenpide johtaa pitkittyvään yleislakkoon, mistä voi koitua vieläkin pahempia seurauksia. Hallitusjohtoinen palkanalennus tarjoaa aina opposition populistipoliitikoille oivallisen keinon nostaa omaa profiiliaan.

Sipilän ajama työmarkkinajärjestöjen sopima vesitetty Kiky-sopimus ilmeisesti tuottaa symbolisen työvoimakustannusten ja myös nimellisettopalkkojen laskun (noin 3-4 %). Se tosin toteutuu vasta muutaman vuoden päästä. Kuluttajahintojen jatkuvan alenemisen vuoksi reaali-palkat tuskin laskevat merkittävästi, joten se ei kirpaise kenenkään taloutta, ainoastaan egoa. Sopimus

parantaneet pitkällä aikavälillä kilpailukykyä tulevan palkkamaltin kautta eli lähinnä luottamalla siihen, että kilpailijamaissa toteutetaan suurempia palkan-
korotuksia kuin Suomessa. Sopimus tietenkin vesittyi, jos Saksa jatkaa omaa
palkkamalattiaan. Uusitalo ja kumppanit (2017) pitävät kilpailukyky sopimusta
merkityksettömänä, mutta heidän laskuissaan palkkakustannusten alennus ei
muutenkaan juurikaan vaikuttaisi mihinkään.

Palkkojen suoriin alennuksiin liittyy vakavia psykologisia ja sosiologisia
esteitä (Vihanto 2016). Palkanalennus koetaan menetyksenä (Shafir, Diamond &
Tversky 1997) ja vaistonvaraisesti ihmiset puolustavat etujaan ja etujen
menetykseen liittyvä uhka laukaisee aivan toisenlaisia käyttäytymisvasteita kuin
uusien etujen tavoittelu tai muu toiminta (Wilkinson & Klaes 2012). Aivo-
kuvauksissa on todettu eri aivoalueiden aktivoituminen tavoittelun ja
puolustuksen tilanteissa. Palkanalennuksiin liittyy myös vahva epäluulo, että sillä
pomot petkuttavat työntekijöitä (Akerlof & Yellen 1990). Palkanalennuksiin
suostuville voidaan langettaa sosiaalisia leimoja – näiden pelko saattaa vaikuttaa
enemmän kuin leimat itse. Käytännössä saavutettuihin etuihin voidaan tehokkaasti
puuttua vain peiteltyä tai väkipakolla.

Monet tutkijat ja poliitikot suhtautuvat palkanalennuksiin kriittisesti. Borg ja
Vartiainen (2015) väittävät, että ei ole olemassa mitään suoria ohjauskeinoja, joilla
päättäjät voivat alentaa palkkoja tai nostaa tuottavuutta. Tässä he erehtyvät. Edus-
kunnalla on hallussaan erittäin tehokkaita keinoja alentaa palkkoja – niin työn-
tekijän saamaa nettonettopalkkaa kuin työnantajan maksamaa bruttopalkkaa
– fiskaalisin toimin. Toki tuen Borgin ja Vartiaisen (2015) toivetta, että paremman
palkkaneuvottelujärjestelmän kehittäminen kuuluu ennen kaikkea työmarkkina-
osapuolille. Työttömillä ei kuitenkaan ole enää varaa odotella sitä. Työmarkkina-
järjestöt eivät ole osoittaneet aloitteellisuutta sellaisen kehittämisessä, vaikka
aikaa on ollut yli 20 vuotta (Yhteisvaluutasta sovittiin Maastrichtin sopimuksessa
vuonna 1992, Suomi liittyi Euroopan Unioniin vuonna 1995 muodollisesti yhteis-
valuuttaan sitoutuen, markka sidottiin Euroopan valuuttajärjestelmään 1996,
Suomi valittiin euromaaksi vuonna 1998, euro tuli tilivaluutaksi 1999 ja käteis-
valuutaksi 2002).

Stiglitz (2014) väittää sisäisen devalvaation vain haittaavan taloutta. Hän ei
kuitenkaan esitä uskottavaa evidenssiä väitteensä tueksi, vaan käyttää varsin

kyseenalaisia argumentteja työntekijöiden tuloista ilmeisen implisiittisellä ceteris paribus oletuksella työttömyydestä. Väitän hänen erehtyvän tässä asiassa.

Maailmalla on lukuisia esimerkkejä sisäisestä devalvaatiosta: Latvia, Irlanti, Kreikka, Espanja,... Tulokset vaihtelevat niin maan kuin lähteen mukaan. Monien, kuten Stiglitzin (2014), mukaan sisäiset devalvaatiot ovat yleensä epäonnistuneet. Tuntemani lähteet eivät kuitenkaan analysoi epäonnistumisen syytä, eli johtuiko epäonnistuminen siitä, että koko yritys jäi suutariksi (kuten Suomessa 90-luvulla) vai että devalvaatio toteutui, mutta se ei toiminut kuten piti. Lisäksi useissa tapauksissa toteutettiin muita samanaikaisia toimenpiteitä, kuten talouskurituksia, joiden vaikutusta ei voi luotettavasti erottaa samanaikaisista palkanalennuksista. Myöskään ei voi tietää, mitä olisi tapahtunut ilman sisäistä devalvaatiota: yleensä siihen joudutaan tilanteessa, jossa talous on joka tapauksessa syöksykierteessä.

Sisäinen devalvaatio voidaan toteuttaa helpoiten veroteitse, fiskaalisella devalvaatiolla (Keynes 1931, Calmfors 1998, Keen & de Mooij 2012, Määttänen 2015, Kilponen 2016). Se tarkoittaa, että kevennetään yrityksiin kohdistuvia veroja ja veroluonteisia maksuja, erityisesti työllistämiseen liittyviä. Valtion tai eläkerahastojen kokema verotulojen menetys tietenkin korvataan nostamalla muita veroja ja maksuja – tyypillisesti arvonlisäveroa. Työnantajien maksama lakisääteinen veroluonteinen työttömyysvakuutusmaksu on nykyisin noin 3 %, sairausvakuutusmaksu 2 % ja eläkevakuutusmaksu 24 % bruttopalkkaan nähden. Fiskaalisesta devalvaatiosta on saatu 2000-luvulla kokemuksia Tanskassa, Ruotsissa, Saksassa ja Ranskassa: kaikissa toimenpide ilmeisesti paransi työllisyyttä, mutta tarkkaa arvoa on vaikea arvioida, koska talouspolitiikan vaikutuksia ei voi helposti tunnistaa muiden samanaikaisten tapahtumien vaikutuksista (Kilponen 2016).

Sotu-maksujen siirto työntekijöille toisi myös läpinäkyvyyttä sosiaaliturvan rahoitukseen. Tulevat eläkkeensaajatkin voisivat katsella tulevien eläkkeidensä perään tarkemmin, etteivät päästäisi ketä tahansa kähmäriä pelaamaan heidän rahoillaan. Eläkerahoja onkin käytetty aika epämääräisesti: pelkkiin hallintokuluihin menee 5 % menoista, mistä suuri osa kallispalkkaisille sijoituskonsulteille. Finanssivalvonnan raportti kertoo kähminnöistä aika vähän, mutta ilmeisestikin rahaa on syydetty kyseenalaiseen sponsorointiin ja sisäpiiri-kauppaan. Loogisesti työntekijän vakuutusmaksujen maksaminen kuuluu nimen-

omaan työntekijälle, joka siitä hyödyn saa. Työnantajalle ne näkyvät ainoastaan työllistämisveroina, joista se ei saa mitään vastinetta.

Sisäinen devalvaatio laskisi vastaavasti myös markkinaperustaisia kuluttajahintoja kotimaisten palkkakulujen vähenemisen verran. Se suosii kotimaista työtä ulkomaisen työn kustannuksella. Jos joku hinta ei laske, kuten pitäisi, se osoittaa markkinahäiriön, johon pitää puuttua. Siten efektiivinen palkanalennus ei todellisuudessa iskisi työläisiin läheskään yhtä pahasti kuin alennuksen nimellis-arvosta voisi pelätä. Nimellistä deflaatiota sekä verokatoa pitäisi kuitenkin paikata korottamalla arvonlisäveroa sekä joitain muita kulutus- ja investointiveroja pysyvästi tai tilapäisesti.

Erona ulkoiseen devalvaatioon sisäinen devalvaatio ei alenna lainoja samassa suhteessa. Matalien lainakorkojen aikana tällä ei ole suurtakaan merkitystä, jos sisäinen devalvaatio toteutetaan maltillisesti vaiheittain. Ulkoinen devalvaatio johtaisi joka tapauksessa korkotason merkittävään nousuun.

Sisäistä devalvaatiota pelätään yleensä sen aiheuttaman deflaation vuoksi. Se laskeekin kotimaisten palvelujen ja muiden reaalituotteiden tuotantokustannuksia ja siten myös kuluttajahintoja, jos markkinat toimivat kunnolla. Sisäinen devalvaatio ei kuitenkaan laske niukkojen kysyntäperusteisten hyödykkeiden kuten vanhojen asuntojen, käytettyjen autojen tai tonttien hintoja, koska ne määräytyvät kokonaisostovoiman perusteella²². Palkansaajien kokonaisostovoima riippuu sekä työllisyysasteesta että keskipalkasta, mutta onnistunut devalvaatio nostaa työllisyysastetta enemmän kuin laskee keskipalkkaa eli se nostaa kokonaisostovoimaa. Siten se myös kiihdyttää kokonaiskysyntää ja tuottaa työllisyyttä parantavia kerrannaisvaikutuksia.

Palkkakustannusten alennus heijastuisi vähintään puolella määrällä vientihintoihin sekä vieläkin vahvemmin avoimen sektorin kotimarkkinoille. Jotkut pelottelevat – täysin virheellisesti – että palkanalennus jäisi suutariksi, koska vientiyritysten kuluista palkat muodostavat vain 10-20 %. Vientiteollisuus ei kuitenkaan koostu vain lopputuotetta valmistavasta yhtiöstä vaan kokonaisesta tuotantoketjusta (Taimen istutus → puun korjuu → kuljetus → jalostus) ja alihankintajärjestelmästä (tilitoimisto, siivouspalvelut, laitteet, huollot j.n.e.).

22 Muuten niin vanhojen kuin uusienkin asuntojen reaali hinnat saisivat laskea tuntuvasti pääkaupunkiseudulla, mitä varten pitäisi kiihdyttää inflaatiota.

Tyypillisesti 75 % teollisuustuotteen kustannuksista tulee alihankinnasta ja väli- tuotteista (Uusitalo et al 2015). Myös suurin osa verotarpeista on suoraan verrannollisia palkkatasoon. Vientiyrityksen kotimaisesta arvonlisästä yli 70 % voi olla suoraa tai epäsuoraa palkkakustannuksia tai palkkoihin verrattavia kuluja. Suomen Pankin laskelmien mukaan 7 % palkanalennus parantaa kilpailukykyä 5 %.

Optimaalista prosenttiarvoa sisäiselle devalvaatiolle en pysty antamaan. Moni ulkoinen devalvaatio on epäonnistunut liian alhaisen devalvaatioprosentin vuoksi. Se ei välttämättä yleisty sisäiseen devalvaatioon, jota on helpompi korjata puoleen jos toiseen. Varminta olisi devalvoida kerralla kunnolla, niin ei tarvitsisi monta kertaa jakkailla. Sipilän hallituksen ohjelman perustana on 15 % kilpailukykyvaje. Kajanojan (2015) tuloksista päästään arvioon 10-15 %. Nordvigin (2014) mukaan Suomessa euro olisi 7 % liian korkea verrattuna virtuaalisen markan markkina-arvoon vuoden 2013 lopulla, mutta nyt se olisi todennäköisesti enemmän yleisen vatuloinnin, päättämättömyyden, uskonpuutteen sekä epäsuotuisten kansainvälisten tapahtumien kerrannaisvaikutusten vuoksi. Fiskaaliseen devalvaatioon Suomella on pelivaraa yhteensä reilun 20 %:n verran. Sen jälkeen tulee keksiä muita keinoja.

Kilponen (2016) analysoi fiskaalisen devalvaation vaikutuksia Suomen taloudelle. Hänen mukaansa fiskaalinen devalvaatio parantaa työllisyyttä kaikilla järkevillä oletuksilla. Hyvällä palkkamallilla ja muilla olosuhteisiin nähden realistisilla oletuksilla työnantajien sosiaaliturvamaksujen alentaminen 1,8 prosenttiyksiköllä ja sitä kompensoiva arvonlisäveronkorotus parantaa työllisyyttä seuraavana vuonna 0,7 %:lla eli mikäli oikein lukuja ymmärrän, niin toimenpiteen seurauksena 17 000 työntekijää työllistyy. Linearisesti ekstrapoloimalla työnantajamaksujen poistaminen eli 26 prosenttiyksikön lasku tuottaisi noin 250 000 työpaikkaa. Lineaarinen ekstrapolaatio ei kuitenkaan välttämättä päde täys-työllisyyttä lähestyttäessä, koska muut dynaamiset vaikutukset hillitsevät ja jarruttavat elpymistä eikä verokatoa voida enää kompensoida pelkällä arvonlisäverolla ilman häiriöitä – kenties sitä ei kokonaan tarvitsekaan muiden dynaamisten vaikutusten vuoksi. Kilponen (2016) kuitenkin huomaa, että yhdistettäessä fiskaalinen devalvaatio sisäistä kilpailua parantaviin toimiin työllisyys paranee yli kaksinkertaisesti, joskin nämä näyttävät joka tapauksessa fiskaalisesta devalvaatiosta riippumattomilta toimilta, joihin liittyy omat haasteensa. Muita

kilpailua ja innovaatiota onnistuneesti lisäävillä apukeinoilla vähäisempikin fiskaalinen devalvaatio (10-15 prosenttiyksikköä) riittää täystyöllisyyteen.

Uusitalo ja kumppanit (2017) esittävät aivan toisenlaisia lukuja. Heidän arvionsa mukaan 4 % leikkaus yksikköpalkkakustannuksissa johtaisi palkkajoustolla -0,22 noin 10 000 uuden työpaikan syntyyn. Siitä ekstrapoloimalla edellä mainittu työnantajamaksujen (26 %) poisto johtaisi alle 100 000 uuden työpaikan syntyyn. Pidän Uusitalon ja kumppanien (2007) arviota harhaanjohtavana, ellei perätä virheellisenä, koska heidän laskunsa ei kohdistu vientisektorin kilpailukykyyn, mikä tässä on oleellista.

Tässä yhteydessä on huomattava, että talouskriisin iskiessä päälle (2007-2012) Suomen palkkataso kasvoi 22 %, mutta Saksassa vain 12 % (Suomen Pankki 2013). Sittenkin Saksan palkkataso on ollut luonnollisessa nousussa, kun Suomessa on pysytty hieman maltillisemmissa luvuissa. Suomen palkkoissa lienee silti edelleen vähintään 10 % ilmaa Euroopan sydänalueisiin nähden. Sopivin devalvaatioprosentti riippuu vahvasti siitä, mitä muita keinoja käytetään ja kuinka hyvin ne tehoavat. Vaaraksi toki jää, että fiskaalinen devalvaatio valuu palkan- korotuksiin, jotka tekevät sen vaikutukset tyhjiksi (Määttänen 2015).

Sinänsä voidaan kysyä, onko edes Suomi kelvollinen yhteisvaluutta-alue. Suomessa pääkaupunkiseutu, toiset kaupungit ja syrjäseudut kehittyvät eri tahtiin. Pitäisikö Pohjois- ja Itä-Suomen vielä toteuttaa ”aluedevalvaatio” eli alueellisesti kohdennettu palkkojen alennus? Sellainen voisi johtaa valtakunnan tasa- painoisempaan kehitykseen, sikäli jos sellaista toivotaan.

4.5 Elvytys velaksi

Monet kansainväliset neuvonantajat ja pakottajat vaativat kriisiin ajautuneita valtioita kiristämään budjettejaan. Kuitenkin klassisen keynesiläisen teorian mukaan julkinen säästäminen laman aikana johtaa vain suurempaan tuhoon. Eräiden Euroopan valtioiden jälkitaantuma johtuukin talouden tarpeettomasta kiristämisestä (Haaparanta 2015, Stiglitz 2012, Herrmann 2015). Keynesiläisen teorian mukaan valtion tulee harjoittaa vastasyklisiä talouspolitiikkaa eli lisätä kulutusta, kun yksityinen sektori sitä vähentää, koska kaikki eivät voi säästää yhtä aikaa. Kun velkaa saa ulkomailta lähes nollakorolla, olisi jopa typerää olla

ottamatta. Sopivalla velanotolla voidaan pelata aikaa ja pitää talous käynnissä ylimenokauden, kunnes muut keinot alkavat tehota.

Taloustieteilijät ovat kiistelleet pitkään, voiko velkaelvytys rahoittaa itse itsensä (esim. Haaparanta 2015, Tainio 2016b). Tulokset vaihtelevat, osin tarkoitushakuisestikin. Työllisyyden hystereesin vuoksi työttömyyden pitkittäminen elvyttämättä jättämällä aiheuttaa väistämättä pysyvää haittaa kansantaloudelle, mutta tämän hinnan arviointi on vaikeaa. Varsin yleisesti uskotaan, että suhdannetyöttömyyttä voidaan alentaa tehokkaasti velkaelvytyksellä, mutta rakenteellisen työttömyyden poistoon tarvitaan rakenteellisia toimia. (Koska rakenteellinen työttömyys on pseudonyymi liian korkeille palkoille, ovat rakenteelliset toimet samanlainen pseudonyymi palkanalennuksille). Suomen työttömyydestä suurin osa (7,4 %) on OECD:n mukaan (2016) rakenteellista – joskin OECD näyttää väärinymmärtävän Suomen rakenteellisen työttömyyden – mutta OECD (2016) näkee Suomelle jopa 3,6 % elvytysvaraa tuotantokuilun perusteella (Tainio 2016b). OECD:n määrittelemä tuotantokuilu eli toteutuvan ja mahdollisen bruttokansantuotteen ero on mielestäni aivan liian pieni – ilmeisesti ne soveltavat Suomeen amerikkalaisia oppeja ymmärtämättä maiden erilaisuuksia. Kuitenkin IMF (2016) määritteli Suomen tuotantokuiluksi vieläkin pienemmät 2,6 %.

Suomen valtio voikin ottaa reilusti lisää velkaa vaarantamatta valtion perustaa (OECD 2016). Toimiva kansantalous jopa vaatii valtion velkaantumista, koska yksityiset tahot tarvitsevat rahalle turvasatamaa, jonne säilöä varansa ja yksityinen sektori tarvitsee toimiakseen finanssivarallisuutta. Keskuspankkirahan ja valtion velan todellinen ero on pieni: velalla on erääntymispäivä, rahalla ei, mutta niitäkin voi muuttaa.

Suomen valtio ei ole lähelläkään ylivelkaantumista (57 %) ja julkinen sektori kokonaisuudessaan on tukevasti saamapuolella. Kaikilla muilla merkittävillä euromailla on paljon enemmän julkista velkaa kuin Suomella ja ne ajautuvat velan vuoksi ongelmiin ennen Suomea. Mahdollista seteliselvitystä varten Suomen kannattaisi velkaantua muiden tahtiin, ettei jäädä vain toisten velkoja makselemaan, kun rysähtää. Täten oma velka voi suojata meitä joutumasta toisten velkojen maksumieheksi. Pysymme varmimmassa turvassa peesaamalla euroalueen suurmaita Saksaa (velkaantumisaste 77 %) ja Ranskaa (92 %).

Avoimen talouden velkaelvytykseen liittyy vaara elvytyksen valumisesta ulkomaille. Alkuperäinen Keynesin teoria käsitteli suljetumpia talouksia, joita 30-luvun suurvallat pitkälti olivat. Tehokkainta olisikin elvyttää yhdessä naapurimaiden kanssa (OECD 2016). Elvytys saattaa myös lisätä palkankorotuspaineita, mikä voi tehdä tyhjäksi koko elvytyksen ja voi johtaa tuhon kierteeseen. Toimiakseen velkaelvytys vaatii ehdottomasti tiukkaa palkkakuria sekä merkittäviä rakenneuudistuksia. Velkaantuminen ilman kilpailukyvyn parantamista vain lykkää romahdusta.

Valtion tulisi käyttää velkarahaa erityisesti tulevaisuuteen tähtääviin investointeihin. Sellaisia ovat julkisen infrastruktuurin kohennukset, kuten homehtuneiden sairaaloiden ja koulujen uusiminen, liikenneverkoston rakentaminen ja korjaaminen – niihin on jo kerääntynyt monien miljardien arvosta korjausvelkaa, joka katetaan edullisimmin juuri nyt, koska kerroinvaikutus on suurimmillaan matalasuhdanteessa (vaikka jotkut sitä epäilevät (Alesina et al 2015), mutta älkäämme uskoko vääriä profettoja).

Valtio voi ottaa velkaa myös pääomavaltaiten yritysten perustamiseen. Uusiin valtionyhtiöihin kuitenkin pitää suhtautua asianomaisin varauksin: sellaisia voidaan sijoitella liian helposti ministerien kotikyliin ilman perusteltua analyysiä. Jos niille kuitenkin on selkeät liiketaloudelliset perusteet, mutta yksityinen sektori ei laman varjolla pysty sijoittamaan, niin siitä vaan. Periaatteessa valtiolle riittäisi reilusti sijoittajia pienempi tuottovaatimus, koska sijoitus tuottaa valtiolle myös epäsuorasti, niin verojen kuin yleisen piristymisen kautta. Se myös säästää sosiaalimenoista. Huonosti tuottavat liiketoimet tulee kuitenkin voida lopettaa tai keskeyttää nousukauden aikana, jotteivät ne veisi työvoimaa ja muita resursseja paremmin tuottavilta toimialoilta.

Velkaelvytys suoran julkisen kulutuksen kautta tehoaa erilaisen kerroinvaikutuksen kautta hieman heikommin kuin investointien kautta. Tulonsiirroilla on vieläkin pienempi kerroin, mutta niitä tarvitaan sosiaalisista syistä. Tulonsiirtojenkin kerroin on suurempi kuin verohelpotuksilla eli melkein mikä tahansa julkinen kulutus elvyttää lamassa. (Uusitalo et al 2015)

4.6 Veroelvytys ja veronkiristys

Suomi on harjoittanut n.s. veroelvytystä eli pyrkinyt pirstämään taloutta alentamalla veroja. Sellainen nostaakin kulutuskysyntää, mutta vain siltä osin, kuin se rahoitetaan velalla. Verorakenteen muutoksen aiheuttama sosiaaliluokkien välinen tulonsiirtymä voi jossain määrin vaikuttaa kulutuksen ja säästämisen suhteeseen. Tutkimusten mukaan veroelvytys tehoaa kuitenkin paljon heikommin kuin investointielvytys tai edes tulonsiirrot (Uusitalo, Puhakka, Laakso, Kotakorpi, Andersen & Matikka 2016). Obaman talousohjelmaa laatineet Romer ja Bernstein (2009) arvioivat, että julkinen kulutus elvyttää seuraavalla neljänneksellä kertoimella 1,24 ja kahden vuoden jälkeen kertoimella 1,57, mutta verotus seuraavalla neljänneksellä vain 0,49 ja kahden vuoden jälkeen 0,99.

Velkaantumisen lisäksi valtio saisi helposti lisätuloja nostamalla veroja. Sipilän hallitus on kuitenkin sulkenut veronkorotukset pois talouden tasapainottamiskeinona, mitä asiantuntijat pitävät täysin vääränä rajoituksena (Uusitalo et al 2015). Korkea verorasitus ei itsessään vaaranna kansantaloutta, mutta verotulot eivät toki elvytäkään sitä, vaan vasta verojen järkevä käyttö. Ostovoiman kannalta verojen korotus kasvavien tulonsiirtojen kattamiseksi on ensimmäisessä approksimaatiossa nollasummapelejä, koska se vain siirtää ostovoimaa yksiltä toisille.

Uusklassisen talousteorian mukaan veroaste ei vaikuta suoraan kansakunnan kansainväliseen kilpailukykyyn, koska palkat joka tapauksessa asettuvat tasapainoasemaan (Korkman 2015). Teoria perustuu hieman kyseenalaistettavalle oletukselle, että työntekijät eivät vertaile nettopalkkoja kansainvälisesti eivätkä sillä perustella pakota työnantajia palkankorotuksiin. Oletus kuitenkin pätee Suomeen paljon paremmin kuin Chicagoon, koska Euroopassa kieli- ja kulttuurikynnys rajoittavat ihmisten liikkuvuutta yli rajojen ja kansainvälinen palkka-vertailu on muutenkin vaikeaa erilaisten sosiaalimaksujen ja -etujen vuoksi.

Verotuksen kautta toteutettu tulonsiirto rikkaimmilta köyhimmille kuitenkin tuottaa välitöntä elpymistä. Köyhät varmimmin kuluttavat rahat välittömästi, siinä missä rikkaat saattavat säästää rahojaan, sijoittaa niitä ulkomaille tai jopa pelata niillä kasinopelejä (Herrmann 2015). Verojen käyttö ihmisten palkkaamiseen julkisen sektorin töihin laskusuhdanteessa on vieläkin selkeämmin plussumma-

peiliä, koska ihmisten työ lisää kansantuotetta. Kerroinvaikutus eli palkkamenojen kierto kansantaloudessa hillitsee verojen korotuksen ja budjettimenon vaikutuksia, mutta tietenkään ei sitä kokonaan kata.

Vastoin yleisiä oletuksia tuloverojen nostaminen ei oleellisesti laske motivaatiota tehdä töitä (Matikka, Harju & Kosonen 2016, Meghir & Phillips 2010). Tuloverojen kuten myös negatiivisiin tuloveroihin verrattavien yleisten sosiaaliavustusten määrä voi vaikuttaa tiettyjen erityisryhmien kuten pienten lasten äitien työhalukkuuteen, mutta yleensä paljon vähemmän kuin suorat toimet esimerkiksi lastenhoidon tai muun suoran avun suhteen. Useimpien pitää joka tapauksessa ottaa töitä, koska he tarvitsevat palkkaa ja työmotivaatio riippuu enemmän johtamisesta kuin palkasta. Työ kuuluu niin vahvasti osaksi yksilön (yleisesti kaikkien, mutta aivan erityisesti suomalaisen miehen) identiteettiä, että harva jää työttömäksi, vaikka siihen olisi varaa. Sen sijaan verotus vaikuttaa merkittävästi kulutuksen ja investointien kohdentumiseen, varsinkin, jos se kohtelee eri kohteita eri tavoin.

Liian korkea verotus johtaa verotulojen vähenemiseen, mitä kuvataan Lafferin käyrällä. Suomen kokonaisveroaste (65 %) ei yleisesti ole lähelläkään Lafferin käyrän huippua (jopa 80 %) (Uusitalo et al 2016). Yksittäisissä veroissa voidaan kuitenkin olla menty sen ylikin, mutta nämä tapaukset liittyvät pikemmin tapauksiin, jossa verolla rahankeruun ohella pyritään säätelemään kulutusta, kuten alkoholivero. Autoveron vaikutuksesta kiistellään.

Korkeiden verojen suurimmaksi vaaraksi tulee, että ihmisten halukkuus maksaa veroja laskee ja kiusaus kiertää veroja nousee. Perusteettomat ja vihatut verot saattavat johtaa veronkierron legitimoitumiseen, mikä nakertaa pahasti yleistä yhteiskunnallista luottamusta.

Omaisuusveroihin liittyy vähän haittavaikutuksia taloudelle. Kaikkein tehokkaimmin veroja kerättäisiin kiinteistöverolla, johon ei juurikaan liity negatiivisia kannusteriskejä (Uusitalo, Puhakka, Laakso, Kotakorpi, Andersen & Matikka 2016, Eerola 2016). Jotkut pitäisivät kiinteistöveron nostoa jopa yhteiskunnallisesti positiivisena (Soininvaara & 2015). Myöskään perintöveron nosto ei tuottaisi mitään negatiivisia kannustevaikutuksia, vaan voi päinvastoin voi jopa lisätä talouden kulkua, jos ikääntyvät kuluttavat omaisuuttaan veroja vältelläkseen

(Uusitalo et al 2016). Hallitus on kuitenkin laskenut perintöveroa eikä suunnittele kiinteistöveron nostoa.

Toiseksi tehokkaimmin ja kenties rahamääräisesti vaikuttavimmin verotuloja nostettaisiin nostamalla arvonlisäveroa, erityisesti poistamalla alennusluokat ja arvonlisäverovapaudet (Rauhanen 2015). Arvonlisäveron kiertäminen on suhteellisen vaikeaa, ja poliittisin perustein asetetut alennusluokat kohdentuvat erittäin huonosti tarkoitukseensa kuten köyhien auttamiseen (Kosonen 2016). Arvonlisäverottomiinkin tuotteisiin kohdistuu runsaasti piilevää arvonlisäveroa, koska välituotteiden arvonlisäveroa ei voi vähentää. Arvonlisävero tulisikin nostaa 25 %:iin ilman alennusluokkia ja perusteettomia vapautuksia. Pienempikin veroprosentti lisää verotuloja, jos verokantaa laajennetaan: Rauhasen (2015) arvion mukaan yleinen 16 % arvonlisäverokanta ilman poikkeuksia tuottaisi samat verotulot kuin nykyinen sekava järjestelmä.

Kaikkein haitallisin vero on asuntokaupan varainsiirtovero, joka estää työvoiman liikkuvuutta (Eerola 2016, Lyytikäinen 2013). Se pitäisikin lakkauttaa välittömästi. Myös eräät yritysverot tuottavat negatiivisia kannustevaikutuksia (ks. esim. Uusitalo, Puhakka, Laakso, Kotakorpi, Andersen & Matikka 2016).

Toisaalta kiihtyvä kansainvälinen verokilpailu asettaa omia rajoituksiaan. Yhtiöt voivat liikutella toimiaan ja varojaan edullisemman verojen maihin ja ihmisetkin liikkuvat herkästi. Siksi valtio ei voine koskaan kerätä veroja niin paljon kuin olisi kansantaloudellisesti tehokkainta, vaan julkisia menoja tulee laskea alemmaksi kuin muuten olisi kansantaloudellisesti tehokkainta. Veropohjan laajentaminen tehokkaasti edellyttää kansainvälistä yhteistyötä.

Valtio voisi myydä omistamiaan pörssiosakkeita. Itse en näe mitään erityistä syytä valtionomistukselle yhdessäkään pörssiyhtiössä. Valtiollinen omistus vain aiheuttaa turhia jääviysoongelmia ja poliittisia paineita. Pörssiyhtiöitä ohjataan tehokkaammin yleisellä lainsäädännöllä. Toki eräissä yhtiöissä kuten Finnairissa pitää toistaiseksi säilyttää kotimainen enemmistöosakkuus eräiden bilateraalisopimusten vuoksi, mutta nekin pitää ennen pitkää neuvotella uusiksi ihan EU:n sääntöjen mukaan (Finnairin osuus valtion omistuspotista on kuitenkin vain 1-2 %, joten ei siitä suurta periaatteellista ja käytännöllistä ongelmaa koidu, vaikka sen osakkeita ei heti myytäisikään). Pörssiosakkeiden myynnistä valtio saisi kattavuudesta ja kaupantekotaidosta riippuen 15-20 miljardia euroa, mikä

helpottaisi kovasti velkaantumista ja ainakin pitäisi velkaantumisen selvästi strategisen 60 % alapuolella.

4.7 *Säästöt ja leikkaukset*

Pääsääntöisesti valtion tulee välttää leikkauksia laman aikana, koska sellaiset vain pahentavat lamaa. Talouden toimiessa alikapasiteetilla leikkauksen fiskaalinen (keynesiläinen) kerroin voi olla paljon suurempi kuin 1 eli jokainen leikattu euro vähentää kansantuotetta enemmän kuin eurolla (Blanchard & Leigh 2012). Esimeriksi talouspolitiikan asiantuntijaryhmä (Uusitalo et al 2016) on tuominnut Sipilän hallituksen leikkauslinjan tuhoisaksi, sittemmin kritiikkiä lieventäen (Uusitalo et al 2017). Toki rahoituksen tyrehtyminen ja velkahanojen sulkeutuminen pakottavat leikkauksiin, joten viime hätään ei jää muita mahdollisuuksia. Emmehän tiedä, onko edessä parempia vai vielä huonompia aikoja.

Joitain säästöjä ja leikkauksia voidaan tehdä ongelmitta lamankin aikana. Valtion menoista löytyy helposti vahingollisia tukia, joiden poistaminen ei lamaa syvennä. Ilmeisimpiä ovat asumistuet sekä yksityisen hoidon Kela-korvaukset. Koska asumisen ja lääkäripalvelujen hinnat määräytyvät vapaassa markkinataloudessa myyjän markkinoilla pääosin asiakkaiden maksukyvyyn mukaan, niin kyseiset tuet valuvat suoraan asuntojen omistajien ja lääkäreiden tai lääkärikeskusten omistajien taskuihin. Myös elinkeinotuista voi löytyä leikattavaa: niitä maksetaan yli miljardin euron verran, ilman maataloustukia, ja monet on todettu tehottomiksi ellei haitallisiksi, koska ne vääristävät kilpailua.

Kameralistisia leikkauksia ei pidä sekoittaa julkisen sektorin toiminnan tehostamiseen ja palvelujen parantamiseen. Sellaista pitää tehdä jatkuvasti ja määrätietoisesti niin paljon kuin järkevästi ja eettisesti mahdollista, jotta näkyviä palveluja voidaan tuottaa enemmän. Julkisen sektorin toimintaa ei voida kovin helposti ja nopeasti tehostaa, koska suurin osa sisäisistä menoista koostuu ihmisten toisille ihmisille tekemästä palvelutyöstä, jota ei voi helposti koneellistaa. Julkisen sektorin tuloksellisuus ja toimintavarmuus (sairauksien diagnoosit ja hoidot, rikosten selvittelyt, tutkimustyö) ovat kuitenkin tehostuneet merkittävästi uuden tiedon ja teknologian vuoksi. Tiedolla ja tutkimuksella sitä myös voidaan tehostaa koko ajan. Äskettäin englantilainen Legatum Institute (2016) väitti Suomen julkishallintoa maailman parhaaksi.

Toisaalta julkiselle sektorille voi helposti työllistää yli 100 000 uutta työntekijää järkeviin ja tuottaviin tehtäviin. Henkilötarvetta on ilmennyt ainakin hoito-, opetus-, tutkimus- ja turvallisuusaloille. Äskettäin uutisissa arvioitiin tarvittavan 80 000 uutta työntekijää pelkästään vanhustenhoitoon. Lisähenkilöstön palkkaaminen osaltaan nostaisi taloutta, kunhan siihen löydettäisiin jostain rahaa.

Tässä tilanteessa julkinen sektori ei voi toimia palkkajohtajana. Suhdanne- luonteisten tehtävien ("häätäputöiden") palkan tulee olla sen verran matala, että työllistetyillä säilyy kannuste hakea tuottavampiin töihin. Toisaalta työmies (ja -nainen) on palkkansa ansainnut myös valtiolla, joten palkan tulee olla oikeuden- mukaisella tasolla suhteessa yksityiseen sektoriin. Kriittisten tehtävien johtajille ja johtaville asiantuntijoille pitää maksaa riittävän hyvin, että valtio ei menetä parhaita kykyjään.

4.8 *Temppuilu pseudorahalla*

Yhteisvaluutassa rahan painaminen kuuluu pelkästään keskuspankille. Vai kuuluuko? Voiko Suomi kiertää sääntöjä ja painaa itse rahaa? Ei voi ainakaan euroja, mutta rahasta käy mikä tahansa valtion laskema vaihdettava velkakirja, jolla uskotaan olevan yleistä katetta. Esimerkkejä entisiltä ajoilta ovat postimerkit, leimamerkit, panttikirjat, velkakirjat ja veromerkit.

Teknisesti valtio voisi nytkin painaa materiaalisia tai virtuaalisia velka- tai veromerkkejä ja maksaa niillä kansalaisille esimerkiksi perustuloa sekä eräitä muita tukia tai lakisääteisiä korvauksia tai lunastuksia. Kukin kansalainen voisi käyttää omat veromerkinsä täysimääräisenä omien verojen, sakkojen ja muiden julkisten suoritteiden maksuun, mikä varmistaa niiden pysyvän arvon ja katteen. Niitä saisi vapaasti vaihtaa toisten kanssa. Veromerkkiä ei yleisesti käytettäisi käteisvaluuttana eikä ketään lailla velvoitettaisi hyväksymään sitä maksuksi yksityisissä kaupoissa, paitsi mahdollisissa laissa määrätyissä tapauksissa kuten tiettyjen pankkivelkojen tai erikseen säädeltyjen maksunsaajan vaatimien lunastusten tai hyvitysten maksuksi.

Teknisesti velkakirjan erottaa rahasta se, että velkakirjan haltija voi vaatia velallista maksamaan velkansa velkakirjan ehdoin sen määräpäivänä (myös reaali- suorituksena), mutta rahaan ei tällaista vaadeoikeutta kuulu. Velkakirja voi jopa

muuttua mitättömäksi, jos sen haltija ei sellaista vaadetta esitä. Määräaikaan sidottu velkakirja ei toimisi puhtaan helikopterirahan tavoin, jos siihen liittyy uhka arvonlaskusta, mikä voi tuottaa negatiivisia odotuksia sen arvolle (ks Buitter 2015). Veromerkin velkaluonteisuus saattaa kuitenkin sopia paremmin yhteen euroalueen sääntöjen kanssa, sikäli jos EKP:n kannalta väärään (chartalistiseen) rahateoriaan perustuvaa ”rahaa” muutenkaan EKP:ssä rahana pidetään tai Euroopan Unionia edes kiinnostaa paikallisen rinnakkaisrahan kieltäminen. Toisaalta positiivinen tai negatiivinen korko – esimerkiksi vaihtokomission tai veronmaksualennuksen muodossa – antaa keinoja säädellä pseudorahan määrää.

Mitä jos kokeillaan sitä ihan jo tieteellisestä mielenkiinnosta, niin nähdään, mikä toimii ja mikä ei.

Toisaalta Suomi voisi käyttää euron sisällä voidaan ilman pienintäkään juridista ristiriitaa omaa virtuaalimarkkaa laskennallisena rinnakkaisvaluuttana palkkojen ja rahamääräisten sosiaalietuuksien määrittämiseksi. Sitä ei käytettäisi käteismaksuihin, ei edes edellä mainittuina veromerkkeinä, vaan euro jäisi käyttövaluutaksi. Silloin työehtosopimukset ja rahamääräiset yksilölliset työsopimukset kirjoitettaisiin markkoina – mikä asetettaisiin lailliseksi vaatimukseksi työehtosopimuksen ja työsopimuksen pitävyydelle. Myös eläkkeet ja muut rahamääräiset sosiaalietuudet määritettäisiin markkoina – ellei niille luoda vielä omaa erillistä virtuaalivaluuttaansa. Markan arvon annettaisiin kellua tai säätyä jonkun laskenta-kaavan mukaan siten, että työttömyyden kasvaessa markka automaattisesti laskisi ja työvoimapulan yllättäessä se nousisi. Koska virtuaalimarkka ei olisi vaihdettava valuutta, sillä ei voisi suoraan keinotella. Se tietenkään ei estä spekulatiivista vedonlyöntiä markan arvosta, mitä varmasti tapahtuisi maailman johdannais-markkinoilla.

Näitä voi myös yhdistellä sopiviksi kompromisseiksi.

5 Kestävän kansantalouden luominen

5.1 Riskisocialismista vastuutalouteen

Akuuttien elvytystoimien jälkeen tulee ryhtyä rakentamaan kestäväää talousjärjestelmää. Sellaisen tulisi taata oikeudenmukainen kehitys ja estää tulevien

taluskriisien syntyminen. Vaikka toimet vaikuttavat viipeellä, niin niiden luoma luottamus voi johtaa uusiin investointeihin nopeastikin.

Kuten moneen kertaan olemme todenneet, kuplat ja kriisit seuraavat yleensä vastuun ja moraalin katoamisesta. Kestävä talous edellyttää vastuun- ja moraalinpalautusta eli moraalikadon poistoa sekä vahvaa etiikkaa vallankäyttäjiltä. Se ei onnistu mitenkään helposti, koska valtaan pääsevät yleisimmin vallalle persot tyypit, joiden vahvuuksiin ei etiikka kuulu. Toisaalla olen tarkastellut mahdollisuuksia selkeyttää valtiollista vallankäyttöä ja vallanjakoa kaksikamarisen eduskunnan avulla.

Keskiajalta perustuvassa tuomarinohjeessa (Olaus Petri) todettiin, että *hyödyn saaja kärsiköön vaaran ja vaaran kärsijä saakoon hyödyn*. Nämä valoisan keskiajan opit tulisi ottaa pimeän nykyajan käyttöön. Lainsäädännössä tulisi estää mahdollisuuksia riskien ulkoistamiseen tai yhteiskunnalle epäedulliseen osatunnetuksiin. Sellainen edellyttää hyvin huolellista ja tarkkaan harkittua lainsäädäntöä, jotta siihen ei jää tilaa porsaanrei'ille.

Periaatteen mukaan viimeinen päätösvalta olkoon aina sillä, joka kantaa konkreettisimmin vastuun eli kärsii vaaran. Osakeyhtiölaki lähtee juuri siitä, että vararikossa yhtiön päätösvaltaiset omistajat saavat rahansa kaikkein alhaisimmalla prioriteetilla, kaikkien muiden velallisten jälkeen. Yhtiön työntekijät saavat palkkasaatavansa korkeimmalla prioriteetilla, viime kädessä julkisen palkkaturvan kautta. Se ei toki poista sitä, että työpaikan menetystä ei voi helposti korvata, jos alalla tai alueella ei ole toisia työnantajia, joilla olisi tarvetta samalle osaamiselle. Työntekijän koko osaamispääoma voi siten romahtaa arvossaan, kuten myös asunnon arvo ja sosiaalinen pääoma. Toisaalta valtaa käyttävät johtajat saattavat luistaa vastuusta pöhöttyneen tilipussin kanssa.

Rahoituslalla sekä ympäristökriittisillä teollisuudenaloilla toiminnan riskit jäävät liian helposti yhteiskunnan kannettaviksi. Eri organisaatioiden todellisten vallankäyttäjien seuraus- ja korvausvastuuta tulisikin lisätä. Myös omistajien vastuuta pitää lisätä, esimerkiksi yhtiön maksukyvyttömyystapauksessa aiemmin kotiutetuille voitoille pitäisi määrätä takaisinmaksuvelvoite, jos yhtiö on rikkonut lakeja tai tuottanut sivullisille vahinkoa moraalikatoisella tavalla, vaikka osingon-

saaja ei itse olisi mitään lakia rikkonut. Mitään rajoitettua riskiä ei tulisi suvaita, edes ydinvoimaloille²³.

Sinänsä eettisesti kestävä ja ympäristöä säästävä talous ei tuo tai vie työpaikkoja sen enempää kuin riistotalous. Usein uusiutuvien luonnonvarojen käyttöä ja ympäristöä säästävää tekniikkaa puolustellaan (Pulliainen 2012) tai vastustetaan väitettyjen työpaikka- tai tuottovaikutusten vuoksi, mikä on välittömän talouden kannalta virheellistä (Stiglitz 2012). Toisaalta pitkällä tähtäimellä eettisesti kestäviin elinkeinoihin liittyy vähemmän riskejä. Kestävälle taloudelle kuuluu kuitenkin oma itseisarvonsa työllisyydestä riippumatta.

5.2 Työmarkkinoiden rakennemuutos

Rakennemuutos on kansainvälinen kiertoilmaisu työläisten aseman heikentämiseksi. Sellaiseen on kuitenkin mentävä, jos työläiset saavat lainsäädännön vuoksi niin paljon neuvotteluvoimaa, että se kaataa kansantalouden rakenteet. Työläinen on myös kuluttaja ja asukas ja voi siirtyä yllättäenkin työttömien tai eläkeläisten säätyyn, joten hänkin hyötyy toimivammasta taloudesta.

Suomessa työmarkkinoille on rakennettu moraalikaton työttömyysturva. Nykyinen ansiosidonnainen työttömyyskorvaus rahoitetaan siten, että vain 5,5 % rahoituksesta tulee työntekijöiden työttömyysvakuutusmaksuista. Loppuosa kerätään toisilta veroina tai veroluonteisilta maksuina. Tällä hetkellä työttömyysrahastot joutuvat ottamaan velkaa rahoittaakseen menonsa. Rahoitusrakenteen vuoksi työntekijöiden – tarkemmin sanottuna heitä edustavien ammattiliittojen – kannattaa vaatia tasapainoarvoja korkeampia palkkoja, jotka johtavat tiettyyn, liiton kannalta siedettävään työttömyyteen. Tällöin kruunalla työntekijä saa korkeampaa palkkaa, klaavalla yhteiskunta maksaa hänelle 70 % palkasta eikä hänen tarvitse tehdä mitään sen eteen.

Työttömyysturva pitäisikin uudistaa moraalihakuisesti. Tällöin seurausvastuu lankeaa oikeaoppisesti päätösvastuullisille. Siinä tapauksessa vastuunkanto eli työttömyyskorvausten maksu kuuluisi kokonaan työntekijöiden hallitsemille alakohtaisille työttömyysvakuutusrahastoille, koska työntekijäjärjestöt itse luovat

23 Tyypillisesti ydinvoimayhtiöiden korvausvastuu rajoittuu kansainvälisten sopimusten mukaan tiettyyn summaan (700 miljoonaa). Suomessa on ilmeisesti jo säädetty, että voimayhtiö vastaa kotimaisista vahingoista koko omaisuudellaan, mutta sillä tulee olla vakuutus 700 miljoonaa saakka.

rakennetyöttömyyden ylikorkeilla palkkavaatimuksillaan ja työntekijät hyötyvät vakuutuksista, eivät työnantajat. Rahastot saisivat rahoituksensa yksinomaan työntekijöiden maksamista työttömyysvakuutusmaksuista²⁴. Työttömyyden kasvaessa rahaston tulisi nostaa maksujaan vastaavasti kattaakseen kasvavat menot. Silloin jokainen jäsen tuntee työttömyyden nousun kukkarossaan ja kiusaus ylisuuriin palkankorotuksiin katoaa. Lopulta liitot toivottavasti löytävät optimin, jossa niin oma kuin isänmaan etukin maksimoituvat. Ruotsissa ilmeisesti kokeiltiin jotain vastaavaa, mutta kokeilu epäonnistui huonon ajoituksen vuoksi (Uusitalo et al 2017, 141).

Muuten palkkojen määräytymiseen on kaksi kestävästä keinoa, täysin hajautetut markkinaehtoiset palkat taikka täysin keskitetty palkkajärjestelmä.

Markkinaehtoisessa järjestelmässä työntekijä ja työnantaja sopivat palkoista keskenään, tiettyjen reunaehtojen varassa. Se ei yleisesti johda suureen riistoon, koska työnantajat joutuvat kilpailemaan hyvistä työntekijöistä, eivätkä ne huonoja ota missään olosuhteissa. Työnantajan ei kannata riistää työntekijää, koska riistetty työntekijä aiheuttaa tuottavuusriskin. Tiedollinen epäsymmetria voi kuitenkin johtaa epätasapainoon, jota pitää jollain keinolla kompensoida. Jos työntekijää pidetään heikompana osapuolena, hänelle voidaan antaa laajempi oikeus päättää sopimus ja vaihtaa työpaikkaa. Efektiivinen minimipalkka voidaan säätää pehmeästi valtion hätäaputöiden kautta, jolloin yksityisen työnantajan pitää maksaa sitä enemmän saadakseen itselleen työntekijä. Yksittäisiin tilanteisiin – esimerkiksi paikkakunnallaan tai toimialallaan monopolistiseen asemaan päässeeseen työnantajan varalle – tarvitaan toki erityissäännöksiä ja riippumatonta valvontaa, jotta työntekijän asema ei jäisi liian heikoksi. Vapaat työmarkkinat soveltuisivat parhaiten porvariammateille eli kaupunkien yksityisen sektorin asiantuntija-tehtäviin, joille on runsaasti vaihtoehtoisia työnantajia.

Täysin keskitetty palkkaratkaisu perustuisi oikeudenmukaisuusperiaatteiden pohjalta sovittuihin suhteellisiin palkkoihin. Suhteellisista palkoista sovittaisiin työmarkkinajärjestöjen kesken tai muissa piireissä. Absoluuttinen palkkataso skaalautuisi yleisen taloustilanteen mukaan, virtuaalivaluutan tapaan. Keskitetty järjestelmä sopisi parhaiten monille julkisen sektorin tehtäville, teollisuustyöhön

24 Toki työnantajille voidaan myös asettaa kertaluonteisia tai sanktionomaisia maksuja esimerkiksi tiettyihin irtisanomistilanteisiin. Näillä kannustetaan irtisanomaan viimeksi sellaiset työntekijät, joiden mahdollisuus saada uutta työtä on heikoin.

sekä eräille kaupan alan palveluammateille. Käytännössä osa palkansaajista jäisi joka tapauksessa keskitetyn järjestelmän ulkopuolelle yksilöllisen sopimisen kulttuuriin – kysymys on lähinnä siitä, kuinka suuri osa. Sitä en lähde arvailemaan.

Yksilöllinen markkinaehtoinen palkkajärjestelmä johtaisi todennäköisimmin suurempaan työllisyyteen sekä suurempaan palkkasummaan. Toisaalta se sallisi kuihtuneiden alojen tai yritysten jatkaa toimintaansa pitempään, siinä missä keskitetty järjestelmä johtaisi nopeampaan resurssien vapautukseen eli tuhoon, jonka luovuus riippuu muista yhteiskunnallisista tekijöistä (Uusitalo et al 2017, Uusitalo & Böckerman 2006, Maczulskij 2016). Uusitalo ja kumppanit (2017) kuitenkin sortuvat politikoimaan ay-jäsenyydellä, jota he pitävät itsetarkoituksena sitä perustelematta.

Matalasti koulutettujen ja heikosti tuottavien työläisten työllisyys riippuu vahvasti asetetusta minimipalkasta. Suomessa minimipalkasta ei säädetä lailla, vaan yleissitovat työehtosopimukset määräävät toimialakohtaiset minimipalkat lähes kaikille aloille. Tyypillinen minimipalkka on noin 50 % suhteessa kaikkien palkansaajien keski- tai mediaanipalkkaan, mikä on selvästi enemmän kuin useimmissa verrokkimaissa (Uusitalo et al 2017). Alhaisempi minimipalkka varmasti lisäisi työllisyyttä, joskin se voisi johtaa vaikeuksiin elää palkallaan.

Perinteisesti palkankorotusvaraa on arvioitu funktionaalisen tulonjaon pohjalta (Sauramo 2016). Se tarkoittaa, kuinka yritysten tulot jakautuvat palkkatulojen ja pääomatulojen kesken. Tällä hetkellä palkkatulojen osuus Suomessa (n. 70 %) on jonkin verran pitkäaikaisen keskiarvon alapuolella, mikä voisi johdattaa palkankorotusvaatimuksiin. Sauramo (2016) ei kuitenkaan etsi selitystä pääomatulojen osuudelle eikä edes selitä sen koostumusta tai suhdetta investointeihin, saati esitä kansainvälistä vertailua. Varmasti suuri osa pääoman osuudesta selittyy investointien täysin legitiiminä tuottona tai sijoitetun pääoman palautuksena sekä uusina investointeina. Suomi kuitenkin seuraa maailmanlaajuista trendiä: Euroopassa luodun taloudellisen lisäarvon palkansaajaosuus laski vuosisadan vaihteen tienoilla 70 %:sta 65 %:iin ja nykyisin on jo lähes 60 % (ILO 2013). Ilmeisesti pääoman kansainvälinen kilpailuvoima ylittää työvoiman painostuskyvyn, mikä rajoittuu kunkin maan kotimarkkinoille. Tässä ei lakkoilu auta. Kansainvälistä vertailua kuitenkin vaikeuttavat erilaiset laskentamallit. Eräällä laskutavalla Suomen palkansaajaosuus (labour share of income) jäi vuonna 2010

heikommaksi kuin Saksan, Britannian, Ranskan, Yhdysvaltain ja Italian vastaavat osuudet (Schneider 2011).

Nimelliset palkankorotukset muuttavat funktionaalista tulonjakoa heikosti. Suljetussa taloudessa ja kelluvan valuutan taloudessa ne johtavat vain kohoavaan inflaatioon, koska yritykset vain nostavat hintoja vastaavasti. Avoimessa taloudessa yhteisvaluutassa tai kiinteässä kurssissa palkankorotukset syövät vientisektorin kannattavuutta ja johtavat työttömyyteen. Funktionaalista työnjakoa parantaa vain markkinoiden toimivuuden ja joustavuuden parantaminen, kuten kovempi kilpailu, kilpailunrajoitusten poistaminen, uuden yritystoiminnan tukeminen sekä vapaampi ulkomaankauppa.

Työllisyyden ylläpitävää palkankorotusvaraa ei voi mitata tuottavimpien yritysten eikä edes mediaani- tai keskiarvotuottavuuden mukaan, vaan rajatuottavuuden eli heikoimpien hengissä pysytettävien yritysten tuottavuuden mukaan. Jos 90 % yrityksistä kestää palkankorotukset, niin 10 % työläisistä jää työttömiksi. Kohtuuttoman suuret voitot voidaan sosialisoida palkansaajien käyttöön paljon tehokkaammin progressiivisen pääomatuloverotuksen avulla.

Kolmas vaihtoehto palkkojen määräytymiselle olisi yrityskohtaiset neuvottelut. Siinä työläiset pyrkisivät saamaan itselleen oman jako-osansa yrityksen tulosta, sitä enemmän mitä enemmän yritys tuottaa. Se luonnostaan johtaa työläisten keskinäiseen eriarvoisuuteen, jos samasta työstä saa eri suurta palkkaa eri yrityksissä. Se myös vaatii tavallistakin suurempaa joustavuutta, koska yrityskohtaiset palkat saattavat nousta nopeasti tilapäisen kysyntäpiikin aikana, mistä niiden pitäisi pystyä laskemaan, kun kysyntä laimenee. Yrityskohtaiset palkat saattavat vääristää voimavarojen kohdentumista, jos ne haittaavat investointien kohdistumista tuottavimmille aloille. Huomattakoon, että työvoimapolun aikana tuottavimpien yritysten palkat nousevat joka tapauksessa, jos työnantajat ryhtyvät kilpailemaan parhaista työntekijöistä palkoillaan.

Lisäksi tarvitaan toimenpiteitä työvoiman alueellisen ja ammatillisen liikkuvuuden parantamiseksi, osaamisen kehittämiseksi ja vastuunoton kasvattamiseksi. Aikuisten täydennys-, päivitys-, ja muuntokoulutusta pitää kehittää paljon määrätietoisemmin ja koulutustarjonnan pitäisi ennakoita työvoimantarvetta paljon tehokkaammin. Näitä olen käsitellyt enemmän toisissa esseissäni.

Irtisanomisen helpottaminen saattaa madaltaa kynnystä uusien työntekijöiden palkkaamiseen sekä helpottaa teollisuuden rakennemuutoksia. Jos kuitenkin päästään täystyöllisyyteen, irtisanomisen seuraukset työntekijälle jäävät suhteellisen pieneksi. Koeajan pidennys ja työnäytteet eivät mitään auta: Jos työnantaja ei viikossa saa selvää, mihin työntekijä pystyy, vika on yksinomaan työnantajassa. Työsuhteen koeaikaa ei pidä käyttää yleisen yritysrisikin kanton, vaan siihen pitää luoda muita menetelmiä.

Työttömien painostaminen työnhakuun ei tuo yhtään uutta työpaikkaa.

5.3 Pankkisektorin vakautus

Kestävä markkinaehtoinen kansantalous vaatii väistämättä luotettavaa ja vakaata pankkisektoria (ks King 2016). Luotettavuus vaatii myös erittäin vahvaa säätelyä sekä selkeitä vastuita. Päätösvalta tulee jakaa riskinkannon suhteen. Vastuu pitää kytkeä valtaan siten, että ei vahingossakaan pääse syntymään moraalikatoisia mahdollisuuksia. Jos valtio jotain takaa, sillä pitää olla oikeus kontrolliin, päätöksentekoon ja voittoonkin, osin säädösten ja verotusten kautta, osin suoremmin.

Rahoitusmaailman perustavanlaatuinen haavoittuvuus seuraa siihen sisäänrakennetusta moraalikadosta. Aivan liian monella yksityisellä tai institutionaalisella taholla on mahdollisuus pelata riskillä, missä tappiot koituvat toisille. Usein riskiä kantaa viime kädessä veronmaksaja. Yhdysvaltain ja Euroopan valtioiden ja keskuspankkien paniikkireaktiot ovat osoittaneet, että pankkiirit todella pääsevät veronmaksajien kukkarolle hädän hetkellä (esim. Stiglitz 2012, Krugman 2010). Sellaista ei voi hyväksyä ja sellaisesta on päästävä eroon varmasti.

Tarkastelen seuraavaksi keinoja, joilla pankkisektoria voidaan tervehdyttää Suomessa ja muualla. Nämä eivät ole tieteellisiä totuuksia vaan omia – oikeammin varastettuja (m.m. Stiglitz 2012, Krugman 2010, King 2016, Suvanto & Virolainen 2010 sekä myös Wahlroos 2015 suurelta osin päinvastoin) – päätelmiä, mitä pitäisi tehdä.

- Valtio takaa vain keinotteluvapaiden säästö- ja lainapankkien talletukset yksityishenkilöiltä. Pankkitakuu rajataan kansallisesti. Valtion takuuta nauttivat pankit erotetaan organisatorisesti kasinopankeista, joille ei anneta

takuuta. Tarvittaessa – jos pankkien valvontaa ei saada toteutettua riittävän kattavasti – valtio perustaa oman säästöpankkinsa, antaen täyden takuun kaikille talletuksille ainakin tiettyyn rajaan saakka. Nykyaikana se ei vaadi konttoreita, ainoastaan nettiportaalin. (King 2016 radikalisoisi pankkitakauksen eräänlaisen keskuspankin pankkivakuutuksen avulla.)

- Johdannaisia säädellään: vain lailla tai asetuksella määritellyt johdannaiset laillistetaan. Sallitaan erityisesti yritysten suorat hintavakuutukset, joita tarvitaan ennustettavuuden lisäämiseksi ja riskin poistamiseksi, mutta rajoitetaan toisen kertaluvun johdannaisia ja sekä kasinopapereita. Vedonlyönti- tai keinotteluluonteisille johdannaisille määrätään alhaisin prioriteetti likviditeetikriiseissä eikä sellaisia hyväksytä vakuudeksi pankkien vakavaraisuusvaatimuksiin.
- Lyhytaikaisen lainan sijoitusluonteiselle käytölle asetetaan rajoituksia, erityisesti suhteessa pitkäaikaisiin sijoituksiin.
- Rajoitetaan pankkien mahdollisuutta käyttää omaa rahaa samanlaiseen keinotteluun kuin toisten rahaa (jotta pankki ei voisi olla liiketoimissa kahdella tuolilla eli myötä- ja vastapuolella asiakkaaseen nähden).
- Riskivoittoa verotetaan progressiivisesti epäsymmetrisen (moraalikaladolle altistavan) voitto–tappio-suhteen tasapainottamiseksi.
- Arvopaperikaupalle säädetään kansainvälinen varainsiirtovero (kuten Tobinin vero). Johdannaiskaupoista maksetaan kaksin- tai moninkertainen vero johdannaisen kertaluvun mukaan – vain suoria vakuutusluonteisia johdannaisia voidaan suosia verotuksessa. Verottomille liiketoimille ei myönnetä lainsuojaa. Vaikka tämä heikentää rahoitusmarkkinoiden näennäistä tehokkuutta, kuplanmuodostuksen väheneminen hyödyttäne yhteiskuntaa enemmän. Vedonlyöntimäisestä kaupasta saadusta voitosta tulisi maksaa arpajaisveroa. Pankkiirit (Wahlroos 2015) toki leimaavat tällaiset toimet virheellisiksi, mutta älkäämme heitä uskoko.
- Omaisuuden arvonnousua verotetaan täysimääräisesti tai jopa kovemmin suhteessa osinko-, korko- ja vuokratuloihin, erityisesti, kun nousu perustuu markkinaodotuksiin eikä reaaliarvoon, sikäli jos näitä voidaan erottaa. Kaikille kupla-, pyramidi- ja Ponzi-instrumenteille säädetään erityiset

verot, vaikka toiminta muuten ei täyttäisikään rikoksen tunnusmerkkejä, sikäli jos sellaiset voidaan tunnistaa. Kasinoluonteisten sijoitusten myyntitappioiden vähennyskelpoisuutta rajataan.

- Kaikki moraalikatoiset sopimukset ja kannustimet julistetaan laittomaksi. Se ei välttämättä tarkoita kriminalisointia vaan sitä, että kyseisen sopimuksen tai sitoumuksen tarkoittamista moraalikatoisista toimista johtuvat todelliset tai mahdolliset voitot, tulot, palkkiot, optiot ja bonukset määrätään menetettäväksi valtiolle niiden potentiaalisesta nimellisarvosta riippumatta siitä, mikä on lopputulos eli lankeavatko ne maksettavaksi vai ei (maksun toteutuminen vaikuttaa toki siihen, kummalta osapuolelta se peritään). Moraalikatoisen kannustimen asettanut taho määrätään menettämään lupaamansa korvaus kokonaisuudessaan valtiolle myös siinä tapauksessa, että kannustimen kohteena oleva taho kieltäytyy toimimasta sen mukaisesti.
- Rikosvastuusta riippumatta pankkien ja muiden yritysten johtajat vastaavat saamillaan palkoilla ja palkkioilla ja omistajat saamillaan tuotoilla kaikista vahingoista, joiden taustalla on moraalikatoinen toiminta, sisältäen myös ympäristövahingot. (Vastuusta voinee vapautua, jos on uskottavasti toimenpidettä vastustanut. Jos tekoon liittyy rikos, korvausvastuu ei rajoitu saatuun palkkaan vaan koko omaisuuteen. Jokin aikaraja pitänee olla, tyypillisesti moraalikadon todennetusta alkamisesta alkaen.)
- Julkisten osakeyhtiöiden palkkajohtajien valtaa rajoitetaan ja omistajille annetaan tehokkaampia keinoja valvoa yhtiöiden johtoa sekä määrätä näiden vastuista ja palkkionmääräytymisistä.
- Suurimmat pankit, vakuutuslaitokset, sijoitusyhtiöt ja varjopankit pilkotaan siten, että mikään ei ole liian suuri kaatuakseen. Joka on liian suuri kaatumaan, on liian suuri olemaan. Toisaalta luodaan mekanismit, joilla kriisipankki voidaan ottaa pikaisesti valtion haltuun nopeutetun konkurssimenettelyn kaltaisessa toimessa osakkeenomistajien ja spekulatiivisten rahoittajien menettäessä sijoittamansa omaisuutensa. (Silloin kriisissä ensimmäinen sortuva pankki saisi kaatua kokonaan, varoituksena muille, ja seuraavat sosialisoidaan järjestelmän turvaamiseksi.)

- Ylikansallisesti toimivia pankkeja ja rahoituslaitoksia valvotaan ylikansallisesti EKP:stä riippumattomasti. Valvontaelimelle suodaan riittävät valtuudet ja pankeille riittävän selkeät säännökset vakavaraisuuden ja riskinoton suhteen. Kansalliset ja alueelliset pankit voivat toimia edelleen kansallisessa valvonnassa.

Kaikki näistä eivät onnistu omin päätöksin, vaan tarvitaan kansainvälistä yhteistyötä. Nyt sellaiselle tarjoutuisi tilaisuus, koska tarpeesta vallitsee aiempaa suurempi yksimielisyys. Tilanteen parannuttua opetukset unohtuvat ja merkittävät valtiot (luultavimmin ainakin Yhdistynyt Kuningaskunta ja monet pikkuvaltiot) keksivät taas, kuinka ne voivat vetää välistä. Ehkä jo menetimme mahdollisuuden, koska ainakin Euroopassa valtaa alaa vahva kansallismielisyys ja Yhdysvallat on menetetty kaiken yhteistyön suhteen.

Euroopan Unioni hyväksyi 2014 Euroopan pankkiunionin muodostamisen, mutta minulle on vielä epäselvää, miten se toimii ja tehoaa. Ilmeisesti se ei sisällä unioninlaajuista pankkitakuuta, vaan pankkien takaaminen jää edelleen kansallisten hallitusten vastuulle. Toimiva pankkijärjestelmä joka tapauksessa edellyttää, että valtio tai keskuspankki toimii viimeisenä lainanantajana kaikille sen vaikutuspiirissä toimiville pankeille – muuten pieni paniikki voi syöstä pankin hallitsemattomaan syöksykierteeseen (Stiglitz 2014).

Samassa yhteydessä pitäisi harmonisoida verotusta valtioiden välisen verokilpailun sekä veronkierron estämiseksi (ainakin asettaa minimitaso kulutustavaroiden arvonlisäverolle, bensa-, tupakka- ja alkoholiveroille sekä yritysten voiton tai pääomatulon verolle) (ks Stiglitz 2014). Valtioiden tulisi sopia yhteisistä käytännöistä, avoimuudesta ja tiedonvaihdosta.

Suomen itselleen yksipuolisesti asettamat rajoitukset saattavat johtaa joidenkin rahalaitosten maasta pakoon. Toisaalta selkeän moraalihakuinen, aidosti avoin ja äärimmäisen luotettavaksi viritetty rahoitusjärjestelmä korruptoitumattomine valvontakoneistoineen saattaa houkutella rehellistä rahaa ja eettistä sijoitustoimintaa, jonka määrä saattaa lisääntyä maailmassa merkittävästi. Suomi saattaisi menestyä panostamalla juuri tähän nicheen.

5.4 Uusraha

Pohdiskelen vielä uuden rahan toimintaa jälkikeynesiläisen modernin rahan teorian pohjalta. Uusraha perustuu puhtaaseen tilivaluuttaan. Käteistä ei enää käytettäisi, paitsi vierasta valuuttaa harmaaseen talouteen. Uusraha voi olla kansallinen uusmarkka tai uudistettu uuseuro. Uusmarkka olisi huomattavasti helpompi projekti – uuseuro vaatisi paitsi laajan kansainvälisen yksimielisyyden niin myös valtaisan paradigmanmuutoksen, joka onnistuisi naurettavan helposti vain siirryttäessä kansalliseen valuuttaan.

Virallinen raha koostuisi virallisesta digitaalisesta tilirahasta kunkin virallisella tilillä valtion pankissa. Valtio takaisi talletukset kokonaisuudessaan, mihin sillä on rajattomat mahdollisuudet, koska valtio luo rahaa siirtämällä sitä yksityisille tileille. Valtiolla itsellään ei siis ole tiliä, mutta valtion virastoilla ja laitoksilla toki sellaiset voi ja varmaan pitääkin olla budjettisyistä. Näille tileille raha siirtyy budjettipäätöksin riippumatta valtion tuloista. Viraston oma raha tarkoittaa sille annettua budjettivaltuutta.

Jokainen voisi maksaa maksunsa tililtään millä tahansa soveliaalla mobiililaitteella. Normaalien älyvempelien lisäksi voidaan kehittää ikääntyneille oma rahakukkaro eli helppokäyttöinen kukkaron tai lompakon näköinen (avattava ja pehmustettu) mobiililaitte, jolla voi maksaa koskettamalla tai skannaamalla ja johon voi ladata virtaa ja käyttörahaa ”lähipankista”.

Jokainen voisi edelleen avata yksityisen säästö-, sijoitus- tai talletustilin yksityiseen pankkiin virallisessa tai ulkomaisessa valuutassa tai vaikka kullassa. Pankit saisivat maksaa näistä markkinaehtoista korkoa tai periä maksua. Tälle ei myönnettäisi valtion takuuta. Pankkitiliraha ei olisi siinä mielessä virallista, että kenelläkään ei olisi velvollisuutta ottaa saatavansa kuittaamiseksi vastaan sellaista – eli siis pankin yksityisoikeudellista velkaa virallisessa tai epävirallisessa rahayksikössä. Toki konkurssissa tai muussa maksukyvyttömyystilanteessa ei välttämättä muuta mahdollisuutta jää.

Virallista setelirahaa ei siis painettaisi lainkaan. Ulkomaan valuuttaa voi käyttää setelirahana, missä sellaista otetaan vastaan, valitettavasti myös hämäräbisneksessä. Pankit voisivat painaa myös omia pankkivekseleitään, jotka toimisivat setelirahan tavoin olematta virallista rahaa.

Keskuspankki eli valtio voi helposti säädellä taloutta rahaan liittyvillä koroilla ja maksuilla eli käytännössä rahaveroilla. Rahavero eli negatiivinen korko painostaisi kuluttamaan, mutta positiivinen korko sekä siirtomaksu eli transaktiovero hillitsisivät kulutusta ja estäisivät ylikuumenemista. Inflaatiota ja osin myös deflaatiotakin voidaan siten torjua ilman varsinaisia fiskaalisia toimia. Viralliselle tilirahalle maksettava korko olisi tietenkin verovapaata – yksityiselle korolle voi veroja asettaa.

Deflaatiota toki säädellään edelleen luomalla rahaa ja inflaatiota tuhoamalla rahaa eli perimällä veroja tai muita julkisia maksuja.

Ainakin Ruotsissa on esitetty suunnitelmia digirahasta. En kuitenkaan tunne sen yksityiskohtia saati realistisuutta.

5.5 Uusi Eurooppa

Pelastetaanko rahaliitto? Sen realistisuus riippuu toisista, ennen kaikkea Saksasta. Tarkastelin edellä rahaliiton purkamista – ainakin Suomen irtautumista eurosta – ja seuraavaksi pohdin lyhyesti, millä ehdoin rahaliitto saadaan toimivaksi. Tämä vaatii luultavasti peruskirjaan meneviä uudistuksia, joten edessä on hyvin pitkä ja kivulias prosessi. Tältä lamalta se ei meitä pelasta, mutta toivottavasti estää tulevaa.

Rahaliiton pelastaminen edellyttää väistämättä sen sääntöjen kirjoittamista uudelleen (Stiglitz 2016). Rahaliitto on jäänyt välitilaan, josta on edettävä eteenpäin tai taaksepäin. Asiantuntijat ovat hyvin erimielisiä siitä, kuinka pieni askel riittää (ks myös Varoufakis 2016, Galbraith 2016, King 2016). Erimielisyys johtuu teoriaa enemmän muista poliittisista näkemyksistä eli kuinka tiivistä Eurooppaa halutaan ja kuinka suuri merkitys yhteisellä rahalla katsotaan Euroopan yhtenäisyydelle.

ETT:n raportissa (Kanniainen et al 2014) todetaan vaihtoehtoiksi joko liittovaltio tai hajoaminen. Korkman (2013) pitää pankkiunionia välttämättömänä, mutta ilman yhteisvastuuta. Myös Vihriälä (2013) vaatii pankkiunionia. Holm, Luoma ja Lahtinen (2013) väittävät, että poliittisen unionin luominen ja integraation syventäminen ovat välttämättömiä rahaliitolle. Tanskasen (2015) näkee vaihtoehtoina liittovaltion tai paluun kansallisiin valuuttoihin ja myös

Harakka (2014) pitää välitilaa kestävämmänä. Euroopan komissio (2015) esitti omaa valtiovarainministeriötä ja vakausrahastoa, joka harjoittaisi solidaarista talouspolitiikkaa. Ranskan valtioneuvostosta menttiin vieläkin pitemmälle esittämällä yhteistä budjettia, josta muun muassa maksetaan Euroopan yhteisiä työttömyyskorvauksia (Tresor-Economics 2013). Koskenkylän (2016) mukaan rahaliitolla on valittavanaan markkinakuriin tai keskitettyyn ohjaukseen perustuva malli. Suomen hallitus ja eduskunta eivät tue federaatiota, yhteisvastuuta tai yhteisön budjettia vaan kannattavat markkinakuria, sijoittajavastuullista pankkiunionia sekä no-bailout-säännön vahvistamista, ollen pitkälti samalla puolella kuin Saksa.

Saisiko Amerikasta neutraalimpaa näkemystä? Stiglitz (2016) esittää seitsemän kohdan ohjelman euron pelastamiseksi:

1. Hylätään konvergenssikriteeri, joka vaatii julkisen alijäämän jäävän alle 3 % bruttokansantuotteesta.
2. Korvataan talouskuritus kasvustrategialla, jota tukee solidaarinen vakautusrahasto, joka pystyy auttamaan kriisiytyneitä maita.
3. Puretaan järjestelmä, jossa valtioiden tulee ottaa lainaa rahassa, joka ei ole niiden hallinnassa ja korvataan se eurobondeilla tai vastaavalla järjestelmällä.
4. Kehitetään parempi taakanjakojärjestelmä, jossa ylijäämävaltiot sitoutuvat nostamaan palkkoja ja julkista kulutusta siten, että hinnat nousevat nopeammin kuin alijäämävaltioissa.
5. Muutetaan EKP:n mandaattia, jotta se ottaa myös työllisyystavoitteet huomioon.
6. Luodaan yhteinen panttivakuutus, joka estää rahaa karkaamasta heikosti pärjävistä maista.
7. Kieltämisen sijaan rohkaistaan teollisuuspolitiikkaa, jonka avulla jälkeen jääneet valtiot saavat kiinni johtavia valtioita.

Aiemmin Stiglitz (2014) on vaatinut myös verojen harmonisointia ja pankkiunionia yhteisellä pankkitakuulla, jota ilman pankkitoimintaa väijäämättä karkaisi heikoista maista vahvoihin, aluksi pikku hiljaa mutta lopuksi rysähdyksellä.

En jää pohtimaan näiden vaihtoehtojen realistisuutta. Olemme tilanteessa, jossa voimme helposti visioda erilaisilla järkevillä ja toimivilla vaihtoehdoilla, mutta emme ikinä löydä tietä päästä sinne. Konsensusvaatimukset estävät kaikki pientä suuremmat askeleet, jossa joku kärsii tai joku joutuu myöntämään virheensä. Selvästi Saksan tulee antaa eniten periksi.

Pidän perin juurin päättömänä vaatimuksia euroopanlaajuisista työttömyyskorvauksista. Vaikka työttömyys osin johtuu Euroopan yhteisestä politiikasta, se riippuu kuitenkin paljon enemmän paikallisista päätöksistä ja työmarkkinoiden toiminnasta. Yhteisvastuu lisää moraalikatoa. Jonkinlainen yhteisvastuullinen vakausrahasto sen sijaan lienee välttämätöntä, kunhan se luodaan tasariskitilanteessa. Ehdottoman tärkeätä on luoda ylijäämämaille paineita palkkojen ja hintojen nostolle, vaikka ylijäämäverolla (vrt. Stiglitz 2016, Varoufakis 2016) .

Sääntöpohjainen järjestelmä vaatii myös sanktioita sääntöjen rikkomisesta. Rangaistuksia ei voi jättää poliittisen harkinnan varaan eikä talouden kannalta typerää kansan kuritusta pidä käyttää enää rangaistuksena hallitusten toimista. Ilmeisesti rahaliitto tarvitsisi automaattisia rikemaksuja tai rangaistusveroja, jotka määräisi komissioista ja poliitikoista riippumaton toimielin. Vaihtoehtona tai lisätoimena sakoille sääntöjä rikkoneelta valtiolta voitaisiin viedä äänioikeus toimielimissä.

Valitettavasti Eurooppa on ajanut itsensä umpikujaan, josta ulospääsy kestää pitkään ja vaatii lukuisten päiden hakkaamista lukuisiin seiniin, ennen kuin ihmiset järkiintyvät tarpeeksi (Stiglitz 2016, King 2016, Varoufakis 2016, Galbraith 2016, ...). Pahimmassa tapauksessa on purettava liitto raskaimman kautta ja sitten rakennettava uusi. Sellainen voi jopa johtaa pitkäaikaisesti tarkasteltuna parhaimpaan lopputulemaan, mutta kovalla inhimillisellä hinnalla.

5.6 Innovatiivisia elinkeinoja

Vapaassa markkinataloudessa yritykset toimivat markkinavoimien armoilla. Valtio ei suoraan päättä, mitä Suomessa tuotetaan. Markkinavoimat eivät kuitenkaan toimi ihmisistä ja yhteisöistä riippumatta, vaan niitä voi ihmisten toimin säädellä, niin lakien ja valtioiden välisten sopimusten pohjalta kuin arvoaikuttamisella. Markkinavoimiin voidaan vaikuttaa myös asiallisella tiedolla ja etiikalla.

Yhteiskunnan valinnat koulutuksessa, tutkimuksessa ja yleisissä infrastruktuureissa vaikuttavat merkittävästi siihen, mitkä toimialat voivat Suomessa kehittyä.

Suomen elinkeinoelämä kokee jatkuvaa rakennemuutosta. Se johtuu teknisestä kehityksestä sekä maapallon globalisaatiokehityksestä: kehitysmaiden sivistyminen ja vaurastuminen tarjoavat edullisia mahdollisuuksia halpaa työvoimaa ja suuria markkinoita etsivälle suurteollisuudelle. Suomen siirtyminen kiinnikurojasta edelläkävijäksi 2000-luvulle mennessä toi uusia haasteita innovaatiolle (Hämäläinen 2010). Acemoglu, Robinson ja Verdier (2012) väittivät, että liian sosiaaliset Pohjoismaat eivät pystyisikään toimimaan maailman innovaatiojohtajina, vaan niiden kohtalona olisi seuraila johtajaa eli Yhdysvaltoja, jonka raaka kilpailuyhteiskunta tukee innovaatiota. Stiglitz (2015) ei tätä hyväksy, vaan päinvastoin väittää, että juuri pohjoismainen malli tukee innovaatioita ja mahdollistaisi meidän toimivan innovaatiojohtajina. Erityisesti avoin yhteistyö tukee uusien keksintöjen ja parhaiden käytäntöjen leviämistä yhteiskuntaan sekä innovointia innovointien päälle. Sen sijaan ankara patenttikilpailu johtaa työhön patenttien kiertämiseksi ja pyörien uudelleenkeksimiseksi sekä turhiin oikeudenkäynteihin.

Suomi ei voi kilpailla kehittyviä maita vastaan samoilla keinoilla eli halvoilla hinnoilla ja työvoimavaltaisella massatuotannolla, vaan Suomen on valittava aivan toinen kansallinen strategia. Globalisaatio ei kuitenkaan ole yksisuuntainen tie, vaan vaurastuvat kehitysmaat tarjoavat uusia markkinoita suomalaiselle teollisuudelle ja palveluille. Tehokas kansainvälinen työnjako tuottaa vaurautta koko ihmiskunnalle.

Suurinta kansallista voittoa emme saa tekemällä mitä tahansa, vaan juuri sitä, mistä saamme parhaimman katteen osaamisemme ja olosuhteidemme vuoksi (Chydenius 1765). Tuottavaa elinkeinotoimintaa voimme rakentaa jatkuvan osaamis pohjaisen innovoinnin ja pysyvien alueellisten tai kansallisten etujen varaan. Innovaatiot saattavat johtaa hetkellisesti kukoistaviin teollisuudenaloihin, mutta kypsyttyään ne saattavat siirtyä nopeastikin massatuotantomaihin. Pois muuttavien alojen tilalle tulee pystyä kehittämään koko ajan uusia ideoita, jotka johtavat uuteen tuotantoon. Suomi ei voi toistamiseen jäädä lepäilemään

laakereilleen, kuten kävi Nokia-huumassa, vaan Suomen tulee innovoida innovointi ja uudistaa uudistumiskykynsä yhä uudelleen.

Suomi nousi nopeasti 90-luvun kriisistä osaksi vahvan innovointipanoksen ansioista. Nykyisen kriisin alkuvaiheessa 2010-luvun taitteissa Suomen t&k-menojen suhteellinen osuus kasvoi, mikä kuitenkin johtui osaltaan bruttokansantuotteen laskusta (Rouvinen & Ylä-anttila 2010). Sitten tutkimus-, kehitys- ja innovaatiotoimista sekä opetuksesta on leikattu rankasti. Tämä varmasti kostautuu.

Meidän tulisi tunnistaa sellaiset elinkeinot, teollisuuden alat ja palvelut, jotka tukeutuvat mahdollisimman vahvasti kansallisiin vahvuuksiin – tarvittaessa kääntäen heikkouden vahvuudeksi. Silloin olemme maksimaalisen kilpailukykyisiä, emmekä ajaudu niin suureen vaaraan menettää ne. Tämä vaatii poliittista ennakkoluulottomuutta ja uudenlaista monisuuntaista aluepolitiikkaa: syvimmin Suomeen ankkuroituvat elinkeinot sijaitsevat ympäri Suomea, pääosin maaseudulla, siinä missä kaupungit kilpailevat enemmän monipuolisella klusteroituvalla osaamisellaan. Pysyvää etua tuottavat metsä- ja mineraalivarojen ohella tukeva peruskallio, harva asustus ja pohjoinen sijainti, joiden yhdistäminen urbaaniin kulttuuriin vaatii luovuutta. Liikkuvat paikkariippumattomat innovaatioalatkin keskittyvät paikkoihin, joissa on jotain pysyvää, paikallisuuteen ankkuroituvaa toimintaa, joka tuo vakautta ja pitää ihmisiä ja palveluja paikallaan sekä luo puitteita kulttuuri- ja matkailupalveluille. Suomen korkea osaaminen ja kansan yleissivistys, oma-aloitteisuus, pitkäjänteisyys ja vastuunkanto luovat omalaatuisia mahdollisuuksia erityisille elinkeinoille, joita emme ehkä etukäteen arvaakaan.

Tarkastelen elinkeinoja yksityiskohtaisemmin toisessa esseessäni, joten en tässä ryhdy sen syvällisemmin niitä analysoimaan.

5.7 Julkisen sektorin säästötoimet

Talouden käännyttyä nousuun voidaan ryhtyä suunnittelemaan suurempia säästöjä ja leikkauksia julkiselle sektorille. Sitä ennen säästöjä kannattaa kohdistaa vain selkeän turhiin ja haitallisiin toimiin, ellei valtion varatilanne muuhun pakota. Nousukausi voi vaatia vastaelytystä, jolla vapautetaan julkiselta

hallinnolta resursseja yksityiseen tuotantoon. Vastatoimet pitää suunnitella ajoissa, jotta niistä voidaan päättää ajoissa. Viivytely voi johtaa talouden ylikuumenemiseen ja kuplien muodostumiseen.

Suuri osa yritystuista tuottaa vähän hyötyä. Pikemminkin ne vääristävät markkinoita, koska niiden todellinen kohdentaminen onnistuu epätydyttävästi. Osa tuista jopa kilpailee keskenään, erityisesti kunnalliset tuet. Elinkeinotuista voitaisiin helposti säästää miljardi jos toinenkin. Maataloustuet on todettu erityisen tehottomiksi. Toisaalta niistä säästäminen ei välttämättä tuota vastaavaa nettosäästöä, koska maatalous ei selviä kansainvälisessä kilpailussa ilman tukia ja maataloudesta vapautuville resursseille ei helposti löydy muuta tuottavaa käyttöä – ei teknologiateollisuus palkkaa ikääntyvää maanviljelijää tehtaalle. Tyydyttävä huoltovarmuus myös edellyttää riittävää omavaraisuutta ruoantuotannossa. Maataloutta kannattaakin rationalisoida luonnollisen poistuman tahdissa, mikä käy helposti, koska yli neljännes Suomen noin 42 000 yksityisestä viljelijästä on vähintään 60-vuotiaita.

Nousukaudella tulee panostaa kestävyysvajeen ratkaisuun. Kestävyysvaje liittyy ikääntyvän väestön osuuden kasvamiseen ja heidän eläke- ja terveydenhoitokulujen nousuun. Maksettujen eläkkeiden kokonaismäärä (26 G€) on jo ylittänyt julkisen sektorin palkkasumman (23 G€). Kestävyysvajeen paikkaaminen edellyttää huoltosuhteen parantamista eli entistä suurempi osa väestöstä tulisi saada työelämään. Se edellyttänee eläkeiän nostamista – nykyajan ihmiset elävät terveempinä ja monet selviävät työelämässä vielä 70-vuotiaiksi, mahdollisesti heille räätälöidyin työjärjestelyin.

Työllisyystilanteen helpottuessa voidaan poistaa vastikkeettomat työttömyys-tuet ainakin tahallisesti työttömiltä, jotka voidaan tunnistaa helpommin työvoimapolun aikana. Niin työttömyysputket kuin vuorotteluvapaat voidaan korvata tehokkaammilla keinoilla. Vuorotteluvapaalla on kuitenkin ollut tyypillisesti vain 5000-7000 ihmistä, joten siitä ei merkittävää puskua tule (Ilmakunnas 2015).

Yhteiskunta saisi merkittäviä säästöjä tehostamalla kaupunkien suunnittelua ja säätelyä. Satunnainen säätely, epäjohdonmukainen kaavoitus ja mielivaltainen hinnoittelu johtavat usein erittäin tehottomaan ja äärimmäisen epäoikeudenmukaiseen piilotukseen ennestään hyväosaisille ihmisille tai jopa yhtiöille. Tätä käsittelevät erinomaisesti Pursiainen ja Saarimaa (2016), kuten myös Soininvaara

ja Särelä (2015) pienin erimielisyyksin, vaati lisää markkinoita kaupunkien asunto- ja tonttimarkkinoille, ruuhkamaksuja teille sekä kovempaa kiinteistöverotusta. Siihen en löytänyt mitään merkittävää lisättävää tai kritisoitavaa.

Julkisen sektorin tulee muutenkin pyrkiä optimoimaan markkina- ja suunnitelmasektorien työnjako. Todellinen työnjako Suomessa ei vielä vastaa optimia. Asuntotuotantoa, vapaa-aika- ja kulttuuritoita voisi siirtää markkinaehtoisempaan ("kansandemokraattisempaan") suuntaan, mikä ei välttämättä tarkoita yksityistämistä tai edes yhtiöittämistä, vaan palvelujen läpinäkyvää markkinahinnoittelua. Sen sijaan koulutus- sosiaali- ja terveyssektorit toimivat tehokkaimmin julkispalveluina (Stiglitz 2000). Tekeillä olevaan sote-uudistukseen liittyy vaaroja, että terveydenhoitoa siirretään vääräoppisesti markkinasektorille valinnanvapauden nimissä.

Nousukauden aikana julkisen sektorin tulee leikata työvoimaansa, missä vain pystyy. Tällä vapautetaan resursseja yksityisen sektorin käyttöön. Se ei välttämättä onnistu helposti, koska ei työvoimantarve ainakaan hoivasektorilla vähene. Hallintoa tehostamalla valtio voi vielä säästää yli 10 000 virkamiehen työpanoksen ja kunnat vähintäänkin saman verran. Valtio voi myös vähentää nousukaudella investointejaan julkisiin infrastruktuureihin, jos se vaan on älynnyt sijoittaa niihin laman aikana.

5.8 Johtaminen ja markkinointi

Jatkan tarkastelemalla johtamista. Vaikka johtamalla voidaan saada välittömiä tuloksia, käsittelen sitä vasta tässä luvussa, koska kyse on pitkäjänteisestä johtamisen kehittämisestä, jonka vaikutukset näkyvät vasta vuosien päästä.

Suomen menestymättömyydestä syytetään usein kehnoa markkinointia ja huonoa johtamista (esim. Haapakoski 2013). Syytteet eivät jää perusteetta: esimerkiksi Aura ja Ahonen (2016) väittävät, että paremmalla johtajuudella yksityinen sektori voisi parantaa tuottavuuttaan 9 miljardilla eurolla ja tehdä 1 miljardin euron vuosittaiset kustannussäästöt. Rissanen ja Kaseva (2014) väittävät, että Suomen talous menettää vuosittain yli 25 miljardia euroa työkyvyttömyyseläkkeiden, sairauspoissaolojen, sairaana työskentelyn ja työtapa-turmien takia. Ahonen (2016) päätyy johtopäätökseen, että paremmalla

johtamisella Suomen tuottavuutta voidaan parantaa jopa 20 %! Nämä vaikuttavat varsin karkeilta arvioilta, mutta omien kokemuksieni perusteella en pitäisi sellaista mitenkään mahdottomana: ainakin näen useimmissa tuntemissani organisaatioissa jopa paljon tätä suurempia tuottavuuspotentiaaleja, erityisesti innovaatioalalla.

Johtamistieteen kirjanoppineena mielelläni tuen johtamisen kehittämistä. Muistutan kuitenkin heti sen hitaudesta. Johtajien haukkuminen kelvottomiksi – niin perusteltua kuin se saattaa jossain tilanteessa ollakin – ei paranna johtamista yhtään eikä varsinkaan tuo yhtä ainuttakaan uutta työpaikkaa. Syyllisten tai syntipukkien löytäminen ei ole ratkaisu kuin vastuupakoisille poliitikolle. Korvausvaatimuksia on turha lähettää ihmisille, jotka toimivat epätäydellisesti, jos ei pysty osoittamaan rikosta tapahtuneeksi. Tuskin rikollisiltakaan johtajilta löytyisi merkittävästi rahaa vajeen paikkaamiseksi. Vaikka paremmalla johtajuudella saataisiin tuloksia lähes välittömästi, ainakin paljon nopeammin kuin rahapoliittisin keinoin, johtajuuden parantaminen on paljon pitkällisempi prosessi, koska monet johtajat ovat hyvin jääräpäisiä ja vastahakoisia oppimaan uutta varsinkin johtamisessa (Argyris 1991). Omistajajohtajaa ei voi edes vaihtaa, vaan omistaminen antaa hänelle oikeuden johtaa juuri niin huonosti kuin hän itse haluaa, kunhan ei lakeja riko. Moni voi jopa pitää johtajan asemaan kuuluvaa vallankäyttöä itselleen tärkeämpänä kuin rahallista voittoa tai yhtiön kasvua.

Johtajuuden vallankumous voi vaatia uuden johtajasukupolven kouluttamisen. Sitä ennen on luotava pätevä koulutusohjelma, joka perustuu perusteltuun tieteelliseen tietoon ihmisten johtamisesta. En ole sellaisesta vielä kuullutkaan, vaikka jo Kataisen hallituksen ohjelmaan kuului johtajuuden parantaminen ja johtamisverkoston luominen. Minun saama formaali johtamiskoulutus niin yliopistossa (2011-2014) kuin sotaväessä (1983) ei sellaisenaan valmenna nykypäivän johtamishaasteisiin, mutta onneksi asioita voi opiskella, tutkia ja kehittää itsekin omien näkemysten mukaan. Omat johtamisteoriani olen esittänyt toisaalla (Peltoniemi 2014, 2016).

6 Johtopäätöksiä

Suomi ei saa juuttua ikuiseen taluskriisiin. Lama ei seuraa luonnonlaeista vaan ihmisten päätöksistä, jotka perustuvat heidän arvoihin ja tietoihin. Lamasta päästään paremmilla tiedoilla ja inhimillisimmillä arvovalinnoilla.

Suomi voi selvitä tästä lamasta kohti ennen näkemätöntä nousua ja täystyöllisyyttä suhteellisen helposti ilman pitkäaikaisia vaurioita. Laman pitkittäminen sen sijaan aiheuttaa korvaamattomia vaurioita kansakunnalle, eikä sellaista saa hyväksyä. Työttömyyden poisto ei vaadi talouden kasvua – täystyöllisyys on saavutettu paljon pienemmälläkin kansantuotteella – mutta työttömyyden poistuminen itsessään luo kasvua, joka ei välttämättä edes lisää luonnonvarojen kulutusta, koska se perustuu ihmisten työhön eikä luonnon riistoon.

Taluskriisi johtui useista erillisistä syistä. Vastaavasti kriisin voittaminen vaatii monipuolista keinovalikoimaa. Mitä tasapainoisempaan keinopalettiin päästään, sitä lievemmin se iskee yksittäiseen kansalaiseen. Syyllisten etsimiseen ei kannata tuhlaa liikaa aikaa, jos emme kuitenkaan saa heitä maksumiehiksi.

Kiireellisimmin tulee korjata yhteisvaluutta-alueen rikkinäinen rahapolitiikka kokonaan uuden talouspoliittisen paradigman pohjalta. Euroopan rahaliitto on jäänyt keskeneräiseen välitilaan, josta pitäisi ottaa askel eteen tai taakse.

Askel taakse tarkoittaa euron purkamista ja siirtymistä kansallisiin valuuttoihin, jotka kelluisivat toisiinsa nähden. Jako etelä- ja pohjoiseuroon ei toimi, koska se aiheuttaa kestämatöntä kahtia jakautumista Eurooppaan.

Askel eteen kohti kestävästä rahaliittoa edellyttää tiiviimpää integraatiota. Käytännössä se tarkoittaa yhteistä rahahallitusta, joka pystyy tekemään nopeasti rahaliittoa ja keskuspankkia sitovia päätöksiä demokraattisen legitimitietin pohjalta. Tehokas rahaliitto edellyttäisi myös yhteisvastuuta ja tuntuvia aluetukia, mikä vaikuttaa varsin epärealistiselta tämän ajan Euroopassa vallitsevassa poliittisessa ilmapiirissä. Käytännössä yhteisvastuu eli keskinäinen vakuutus voidaan säätää vain symmetrisessä alkutilanteessa. Yksimielisyyden vaatimukset

jarruttavat mitä tahansa integroitumista²⁵. Tie on pitkä ja yksimielisyyttä odotettaessa pitää sortua temppuiluihin yhteisin kansallisin päätöksin.

Pelastaakseen euron Euroopan rahaliiton ja sen jäsenmaiden pitäisi kaikkein ensiksi aloittaa hyperkeynesiläinen²⁶ euroopanlaajuinen elvytys velkaa ottamalla ja rahaa painamalla. Euroopan tulee sallia inflaation kiihtyminen sekä hintojen ja palkkojen tuntuva nousu vahvoilla alueilla, erityisesti Saksassa. EKP:n tulee nyt lainata tai vaikka lahjoittaa rahaa jäsenvaltioille tai niiden kansalaisille, mahdollisimman tasapuolisesti kunkin suhteellisen osuuden mukaan. Sitä en osaa sanoa, mitä kaikkia sääntöjä pitää kiertää ja muuttaa, jotta elvytys saadaan tehoamaan, mutta se on tehtävä. Suomen pitää painostaa Euroopan keskuspankkia ja euro-maita, erityisesti Saksaa siihen lähes kaikilla sodanjulistusta lievemmillä keinoilla. Tyrmäävän Brexit-kansanäänestyksen jälkeen Saksa saattaa jopa kuunnella Suomea hieman herkemällä korvalla.

Euron pelastaminen vaatii Euroopan keskuspankilta ja komissiolta järkiintymistä ja tosiasioiden tunnustamista: uusklassinen ordoliberalinen käsitys makrotaloudesta ei toimi, koska se perustuu kestäättömille oletuksille ihmisluonnosta ja jopa virheelliselle rahakäsitykselle. Teoria pitää mukauttaa havaintoihin eikä ihmisiä voi pakottaa toimimaan teorian mukaan. Teoreettinen viitekehys tulee perustaa realistiseen ihmiskäsitykseen, vaikka se väistämättä johtaa keinottelijoiden kiroamaan keynesiläiseen oppiin.

Rahaliiton ohessa pitäisi kehittää eurooppalaista tai jopa maailmallista moraaliunionia, jonka pilareiksi määritellään vastuiden asettaminen, moraalikadon torjunta sekä verojen harmonisointi veronkierron ja verokilpailun estämiseksi. Sellainen laajentaisi erityisesti kriisimaiden veropohjaa ja veronkantokykyä merkittävästi. Suomen pitää kuitenkin varautua siihen, että Eurooppa ei pysty sopimaan mistään järkevästä suunnitelmasta säädylisessä ajassa.

25 Euroopan Unioni ei voi lipua vähitellen liittovaltioksi, eikä kukaan järkevä ja vastuullinen henkilö edes yritä sitä hivuttaa. Sellaiset kuvitelmat edustavat lähinnä vainoharhaisuutta tai perusteetonta poliittista pelottelua. Nytkin jo uudistukset tyssäävät Saksan perustuslakituomioistuimeen ja pienetkin lisäaskeleet ovat suuren vaivan ja kohun takana.

26 Hyperkeynesiläisyyttä ei ilmeisesti ole määritelty virallisesti. Se on lähinnä vastustajien käyttämä pilkallinen termi. Taloutta tuntemattomat kuvaavat sillä lähinnä hillitöntä velanottoa. Itävaltalaisille se tarkoittaa rahapolitiikkaa, jossa ei välitetä inflaatiosta. Tässä tarkoitan sillä sellaista talouspolitiikkaa, jossa pyritään täystyöllisyyteen pumppaamalla kansantalouteen riittävästi rahaa laman aikana silläkin uhalla, että inflaatio nousee. Vastaavasti nousukaudella tehdään vastakkaisia toimia.

Viimeisenä vaihtoehtona Suomen pitää erota eurosta omalla, yksipuolisella päätöksellä, ihan oikeasti eikä vain leikkiuhkauksena. Toimimattomasta eurosta koituu Suomelle paljon enemmän haittaa kuin hyötyä ja tällä hetkellä Suomi kärsii vahvasta eurosta kohtuuttomasti. Suomen kustannustaso ei vastaa suomalaisen työn ja suomalaisten tuotteiden ja palvelujen maailmanmarkkina-arvoa eikä se kiukuttelemalla parane. Ero tulisi sitten toteuttaa mahdollisimman nopeasti, mutta kuitenkin suunnitellusti ja hallitusti, mihin menee kuukausia ellei vuosia. Siirtyminen kokonaan elektroniseen tilirahaan helpottaisi niin siirtymää kuin uutta rahapolitiikkaa, mutta siihen liittyy vielä haittoja ja uhkia, jotka pitää ensin selvittää.

Suomen ero saattaa johtaa dominoefektin kautta koko rahaliiton sortumiseen, koska se nostaisi euron kurssia ja siten tekisi muiden kriisimaiden tilannetta entistä kestävämmäksi, mutta sortukoon sitten. Toisaalta yhdenkin Kreikkaa merkittävämmän euromaan lipeäminen eurosta pakottaa Suomen joka tapauksessa omaan ratkaisuunsa.

Jos EKP ja euroalue järkiintyvät ja hyväksyvät Suomen ehdot, tulee Suomenkin tehdä oma osansa. EKP:n päätös- ja toimintaviipeen vuoksi Suomen tulee joka tapauksessa toimia ennakoiden. Suomen tulee pienentää merkittävästi työvoimakustannuksia – ensisijaisesti fiskaalisen devalvaation kautta eli alentaa työnantajan sivukuluja siirtämällä nykyisin työnantajalle kuuluvia sosiaalivakuutusmaksuja työntekijöiden vastuulle. Se vaatii myös tuloverojen alennusta, mikä kompensoidaan nostamalla arvonlisäveroja sekä eräitä muita veroja (esimerkiksi valmisteveroja ja kiinteistöveroja). Suomella olisi pelivaraa jopa reilun 20 % fiskaaliseen devalvaatioon. Tarkka määrä riippuu siitä, kuinka kovasti EKP elvyttää ja kuinka hyvin muut keinot tepsivät. Luultavasti vajaat 10 % riittäisi, jos EKP tekee oman osansa eikä mikään muu mene pieleen, mutta ilman EKP:n ja Saksan apua tarvitaan selvästi suurempaa devalvaatioprosenttia, ehkä jopa 15-20 %.

Väliratkaisuna voisimme käyttää omia sivuvaluuttoja euron sisällä. Se tarkoittaisi yhtäältä laskennallisia virtuaalivaluuttoja palkkojen ja sosiaali-etuksien määrittämiseksi, toisaalta valtion laskeman pseudorahan käyttöä rahan määrän lisäämiseksi. Ensimmäinen tuottaisi useimmat kelluvan valuutan hyödyt ilman merkittäviä haittoja, jälkimmäinen päästäisi meidät pahasta eli deflaatiosta.

Rahapolitiikan ohella Suomessa pitää aloittaa nopea ja määrätietoinen elvytys finanssipolitiikan keinoin. Näillä parannetaan vientisektoria sekä elvytetään kotimarkkinoita. Elvytyksellä lisätään massiivisesti julkisia investointeja sekä nostetaan jossain määrin myös julkista kulutusta niin paljon, että saavutetaan täydytyöllisyys (ja valmistaudutaan vähentämään sitä vähintään yhtä nopeasti ja voimakkaasti heti, kun yksityinen talous elpyy). Lisäksi tuetaan yksityisiä investointeja julkisin vipuvarsin esimerkiksi asuntotuotannossa (ks Kiander 2015).

Kotimainen elvytys rahoitetaan nostamalla veroja, ottamalla velkaa ja myymällä valtion omistamat pörssiosakkeet. Verotuloja nostetaan kätevimmin laajentamalla veropohjaa, mikä vaatii kansainvälisiä sopimuksia veronkierron torjumiseksi ja valtioiden välisen verokilpailun estämiseksi. Se voi jo sellaisenaan riittää Suomen ja useimpien muidenkin valtioiden budjettivajeiden paikkaamiseksi, mutta ei varmaan ehdi tähän lamaan. Tässä lamassa nopeiten selvitään asettamalla arvonlisäveroasteeksi yleisesti 25 % ja korottamalla kiinteistöveroja (ks Soininvaara & Särelä 2015). Pääomaveroja tulee säätää siten, että investoijat voivat saada sijoittamalleen rahalle kohtuullista korkoa, mutta kohtuuttomia tuottoja verotetaan progressiivisesti. Omaisuuden arvonlisää painotetaan verotuksessa suhteessa osinko- ja vuokratuottoihin moraalikadon torjumiseksi. Yleisvaarallinen asuntojen varainsiirtovero poistetaan heti ja kokonaan.

Ilman näitä toimia kaikki rahapoliittiset temput ja velanotto jäävät suutariksi. Erityisesti työvoimakustannusten ja samalla nettopalkkojen alentamista ei voi kiertää, vaan se on toteutettava tavalla tai toisella, tuntuipa se kuinka katkeralta tahansa. Muiden toimien onnistumisesta riippuu, kuinka paljon palkkoja on alennettava tai kuinka paljon ne alentuvat itsestään. Hallittu euroerokin voi vaatia sisäistä devalvaatiota, jotta kurssiero ei nousisi kohtuuttomaksi: vain liki 1:1-suhteessa tapahtuva valuuttamuunnos estää keinottelun ja siitä johtuvat tappiot.

Valtion tulee ehdottomasti varoa käyttämästä ulkomaista velkaa syömäkustannuksiin tai antamasta signaalia, että velanotto korvaisi välttämättömät uudistukset. Velkaa otetaan uudistusten rahoittamiseksi ja tilapäisen notkahduksen taittamiseksi, ei muuten. Velka tulee suunnata tulevaisuussuuntautuneesti koulutukseen, tutkimukseen sekä investointeihin, kuten julkisiin infrastruktuureihin taikka uusien innovatiivisten ja investointivaltaisten valtionyhtiöiden perustamiseen, esimerkkinä kullankaivaminen valtion kaivosyhtiön kautta.

Pikaelvytyksen ohella tulee aloittaa pitkävaikutteiset toimet vakaan talouden luomiseksi. Erityisesti poistetaan taloudesta kaikki tunnistettavat moraalikatoiset piirteet, kuten sopimukset, joilla riskiä siirretään yhteiskunnan maksettavaksi. Moraalikatoisista ja riskipitoisista toimista hyötyä saavat osapuolet saatetaan elinikäiseen korvausvastuuseen myöhemmin ilmenevistä haitoista saamansa hyödyn täydestä määrästä.

Rahamarkkinoita säädellään tehokkaammin rajoittamalla johdannaisia ja kupla-arvopapereita, joiden arvo ei perustu reaalityouteen vaan odotuksiin. Talletus- ja investointipankit erotetaan toisistaan, poistetaan vaaralliset kytkennät epävakaa kasinotoiminnan ja vakaan pankkitoiminnan väliltä, pilkotaan liian suuret rahalaitokset ja myönnetään valtion takuu vain asiallisille ja vakaille talletuspankeille.

Työmarkkinajärjestelmä tulee uudistaa perusteellisesti. Sen tulee pystyä vastaamaan symmetrisiin ja epäsymmetrisiin muutoksiin ja sokkeihin. Palkkojen tulee joustaa suhdanteiden mukaan ylös- ja alaspäin erityisesti, jos pysytään yhteisvaluutassa, riippumatta siitä kenen syytä vaikeudet ovat. Työpaikkakohtaiset palkkajärjestelmät joustavat spontaaneimmin, mutta keskitettyyn järjestelmään voidaan rakentaa sisään automaattinen joustojärjestelmä. Liittokohtaiset johtavat turmioon, joten niistä on päästävä eroon. Toki jokaisessa järjestelmässä palkat voidaan kytkeä joustavaan virtuaalivaluuttaan.

Kaikki työttömyyskorvaukset tulee ehdottomasti siirtää työntekijöiden hallitsemien alakohtaisten keskinäisten työttömyysrahastojen vastuulle. Niiden rahoitus kerättäisiin yksinomaan hyödynsaajilta eli vakuutetuilta työntekijöiltä tuloveroluonteisena vakuutusmaksuna. Tällöin valta ja vastuu kohtaavat – eli järjestöt sisäistävät vaatimiensa palkankorotusten ulkoisvaikutukset – kuten pitääkin. Malliin liittyvä valintaongelma (*”adverse selection”*) voi vaatia pakkojäsenyyttä.

Suomen tulee harjoittaa aktiivista elinkeinopolitiikka hyödyntämällä Suomen kansallisia kilpailuetuja eikä tekemällä mitä tahansa. Tuetaan mikrotason uudistumista, helpotetaan yritysten perustamista, kannustetaan innovointiin, panostetaan koulutukseen ja tehostetaan julkisen sektorin toimintaa muun muassa parantamalla työnjakoa, digitalisoimalla, lisäämällä asunto-, tontti- ja rakennuspolitiikan markkinaehtoisuutta ja kehittämällä sosiaali- ja terveystalvveluja sekä

koulutustointa julkisen sektorin palveluina. Sekä sisäinen devalvaatio että setelivelvytys vaativat onnistuakseen vapautta, valmiutta ja ketteryyttä markkina-sektorilta.

Johtamista ja johtamiskulttuuria tulisi kehittää. Liian usein yritysmaailmassa ja erityisesti yliopistoissa uudistukset tökkäävät innovaatiokielteisiin johtajiin ja huonoon johtamiseen. Uusien ideoiden keksiminen ja visioiden luominen onnistuisivat helposti melkein keneltä vain, mutta useimmissa organisaatioissa ei osata johtaa luovuuteen eikä niissä hyväksytä aiempien totuuksien kyseenalaistamista. Organisaatiokulttuuria ja työilmapiiriä riivaa häpeän ja epäonnistumisen pelko. Toisaalta usein koko lamasta syytetään huonoa johtamista ja kehnoa markkinointia. Nämä syytökset voivat olla pitkälti totta, mutta johtaminen ja markkinointi eivät haukkumalla parane. Niiden kehittäminen on vuosikymmenien prosessi eikä se korvaa välttämättömiä välittömiä toimia kuten sisäistä devalvaatiota.

Suhdanteiden parannuttua valtion tulee nopeasti vähentää velanottoa ja investointeja. Korkotaso toimii hyvänä mittarina, ihan uuden tai vanhan klassisen talousteorian oppien mukaan: jos korko on matala, rahaa on tarjolla tarpeeksi eikä valtio vie omilla investoinneillaan yksityisen sektorin toimintaedellytyksiä.

Korkeasuhdanteen alettua tulee aloittaa massiiviset valtiontalouden tervehdyttämistoimet, kuten julkisen sektorin leikkaukset sekä velan takaisinmaksu. Talouden ylikuumentumisen ja työvoimapulan estämiseksi julkisten menojen leikkauksia pitää tarvittaessa tehdä hyvinkin nopeasti. Poliittisen päätösviipeen vuoksi niiden suunnittelu ja valmistelu pitää aloittaa pikimmiten. Järkeviä tehostamistoimia pitää toki harjoittaa koko ajan suhdanteista riippumatta ja epäterveitä tukia pitää leikata heti, kun sellaiset tunnistetaan. Sitten sopivassa suhdannetilanteessa voidaan yksityistää laman aikana perustettuja valtionyhtiöitä, joiden valtiomisteisuutta ei enää voida perustella: pääsääntöisesti valtion ei tule kilpailla kansalaistensa (eli heidän muodostamien yhtiöiden) kanssa.

Työllisyyden parantuessa tulee ryhtyä toimiin työvoiman tarjonnan lisäämiseksi. Tämä on välttämätöntä kestävyysvajeen kattamiseksi. Toimiin sisältyvät eläkeiän nostaminen; työttömyysputken ja vuorotteluvapaan lakkauttaminen – tilalle kehitetään sapatti- ja kuntoutuskausia työpaikan olosuhteiden ja työntekijöiden tarpeiden mukaan; vapaaehtoiseen työttömyyteen kannustavien

sosiaalietujen karsiminen – ilmeisesti perustulomallisen ja osin lainaan sekä apu-palkkatöihin perustuvan sosiaaliturvan toteuttaminen sekä epätyypillisten työmahdollisuuksien luominen normista poikkeaville työntekijöille.

Näiden toteuttaminen laman aikana osoittaisi korniutta, mutta nousun aikana ne on pystyttävä toteuttamaan nopeasti. Siksi niiden valmistelu tulee aloittaa hyvissä ajoin. Erinäisistä sosiologisista syistä ihmisten solidaarisuus heikkenee ja kateus kasvaa hyvinä aikoina, mikä myös vähentää veronmaksuhalukkuutta ja lisää sosiaaliturvan vastustusta.

Työperäistä maahanmuuttoa ei sinänsä tarvita kestävyysvajeen paikkaamiseen. Sallittakoon yritysten vapaammin hankkia kriittisiä asiantuntijoita kansainvälisiltä työmarkkinoilta ja palkata ulkomaisia työntekijöitä huutavaan työvoimapulaansa, kunhan sillä ei poljeta työehtoja, mutta muuten meidän tulee pystyä täyttämään omiin kansalaisiin kohdistuvat velvoitteemme omin voimin riistämättä toisilta kansoilta heidän parasta työvoimaansa.

Määrätietoinen vastuun- ja moraalinpalaus pitää aloittaa heti poistamalla kaikki mahdollisuudet siirtää omia riskejä ulkopuolisille tai kupata heikompia. Poliitikkojen itsensä pitäisi myös näyttää esimerkkiä toimimalla rehellisesti, eettisesti ja oikeudenmukaisesti ja kantaen vastuunsa päätöksistään. Julkiselle sektorille, aivan erityisesti kuntasektorille kaivataan läpinäkyvyyttä, oikeudenmukaisuutta ja sopivaa tasapainoa markkinasektorin ja suunnitelmasektorin välille. Yleisen moraalin vahvistuminen tuottaa luottamusta, joka aktivoi markkinoita ja investointeja. Parhaimmassa tapauksessa se yksistään riittää lopettamaan laman, mutta pelkästään sen varaan ei voi vielä luottaa.

Tämä ohjelma nostaa takuuvarmasti Suomen vahvaan nousuun muutaman kuukauden kuluessa ja poistaa työttömyyden muutamassa vuodessa, jos sitä ei töpeksitä löysiin kompromisseihin tai muihin välistävetoihin. Se myös estää seuraavan kotikutoisen laman syntymisen, parantaa mahdollisuutta sopeutua ulkoisiin sokkeihin ja takaa täystyöllisyyden lähes kaikkien sotaa lievempien kriisien aikana. Tämä ei kuitenkaan ole yksityiskohdiltaan lopullinen totuus, vaan teorioita tulee jatkuvasti kehittää ja täydentää uuden tietämyksen myötä ja siten ohjelmaakin tulee säätää koko ajan. Jotkut seuraukset ja sivuvaikutukset voivat olla hyvinkin herkkiä noille yksityiskohdille, joten sellaisten vaikutuksia pitää jatkuvasti tutkia.

Lähteitä

- Acemoglu, D. (2010) When does labor scarcity encourage innovation? *Journal of Politics and Economy*, 118 , (6), 1037–1078.
- Acemoglu, D., Robinson, J. & Verdier, T. (2012) Can't we all be more like Scandinavians? Asymmetric Growth and Institutions in an Interdependent World, *NBER Working Paper* No. 18441
- Addison, J.T. (2016) Collective bargaining systems and macroeconomic and microeconomic flexibility: the quest for appropriate institutional forms in advanced economies. *IZA Journal of Labor Policy*, 5:19.
- Ahonen, G. (2016) *Parempi työelämä – parempi talous*. Helsinki: Agenda
- Ahokas, J. & Holappa, L. (2014) *Rahatalous haltuun: Irti kurjistavasta talouspolitiikasta*, Like Kustannus Oy, Keuruu,
- Ahokas, J. & Holappa, L. (2016) Juha Tervalan väitteet jälkikeynesiläisyydestä, *Kansantaloudellinen aikakauskirja* 2/2016, 228.
- Akerlof, G A. (2002) Behavioral macroeconomics and macroeconomic behavior, *American Economic Review* 92, 411–433.
- Akerlof, G.A. (2007) The missing motivation in macroeconomics, *American Economic Review* 97, 5–36.
- Akerlof, G.A. & Yellen, J.L. (1990) The fair wage-effort hypothesis and unemployment, *Quarterly Journal of Economics* 105, 255–283
- Akerlof, G.A. & Shiller, R.J. (2009) *Animal Spirits: How Human Psychology Drives the Economy, and Why It Matters for Global Capitalism*. Princeton University Press.
- Alaja, A. & Suominen, E. (2014) *Taloutta työväelle – markkinaliberalismin myyttejä murtamassa*, Helsinki: Into
- Alesina, A.F. & Ardagna, S. (2009) *Large Changes in Fiscal Policy: Taxes Versus Spending*. National Bureau of Economic Research.
- Alesina, A., Azzalini, G., Favero, C , Giavazzi, F. & Miano, A. (2016) Is it the "How" or the "When" that Matters in Fiscal Adjustments? *2016 IMF-ARC conference*.
- Alho, K.E.O. & Kiander, J. (2010) Työmarkkinat kriisissä ja sen jälkeen – Kivi-riippa vai kasvun lähde? teoksessa Rouvinen, P. & Ylä-Anttila, P. (toim.) *Kriisin jälkeen*, Helsinki: Taloustieto, 217-233
- Andresen, T. (2013) Improved macroeconomic control with electronic money and modern monetary theory, *Real-world Economics Review*, 63, 135-141, <http://www.paecon.net/PAEReview/issue63/Andresen63.pdf>
- Argyris, C. (1991) Teaching smart people how to learn, *Harvard Business Review*, 4, 4-15.
- Aristoteles (1989) *Nikhomakoksen etiikka*, Helsinki: Gaudeamus
- Aura, O., & Ahonen, G. (2016) *Strategisen hyvinvoinnin johtaminen*. Helsinki: Talentum Pro.

- Bagus, J. (2011) *Euro yksityksissä. Yhteisvaluutta nykymuodossaan on itsetuhoinen järjestelmä*, Helsinki: Eetos
- Baldwin, R., Beck, T., Bénassy-Quéré, A., Blanchard, O., Corsetti, G., de Grauwe, P., et al. (2015) Rebooting the Eurozone: Step 1 – agreeing a crisis narrative. *CEPR Policy Insight*, 85, 1-15
- Ball, L. M. (2013) The case for four percent inflation, *Central Bank Review (Central Bank of the Republic of Turkey)* 13: 17–31.
- Batini, N., Callegari, G. & Melina, G. (2012) Successful austerity in United States, Europe and Japan, *IMF working paper* WP/12/190.
- Bentham, J. (1780) *Introduction to Principles of Morals and Legislation*.
- Bernanke, B. (2002) Remarks by Governor Ben S. Bernanke Before the National Economists Club, Washington, D.C. November 21, 2002.
- Blanchard, O. (1997) The medium run, *Brookings Paper on Economic Activity*, 2, 89-158.
- Blanchard, O. (2015) Greece: Past Critiques and the Path Forward, *IMFdirect*, July 20.
- Blanchard, O. (2016) Do DSGE Models Have a Future? *Peterson Institute for International Economics, Policy Brief* 16–11.
- Blanchard, O., Dell’Ariccia, G. & Mauro, P. (2010) Rethinking macroeconomic policy, *Journal of Money, Credit and Banking*, 42, 199–215
- Borg, A. & Vartiainen, J. (2015) Strategia Suomelle. *Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja*, 5/2015.
- Buiter, W.H. (2015), The Simple Analytics of Helicopter Money: Why It Works – Always, *Economics: The Open-Access, Open-Assessment E-Journal*, 8, 1–38 (Version 2). <http://www.economics-ejournal.org/economics/journalarticles/2014-28/version-2>.
- Calmfors, L. (1998) Macroeconomic policy, wage setting, and employment – what difference does the EMU make? *Oxford Review of Economic Policy*, 14(3), 125-151.
- Calmfors, L. & Driffill, J. (1988) Bargaining structure, corporatism and macroeconomic performance. *Economic Policy*, 3(6), 13-62.
- Chydenius, A. (1765) *Den Nationalle Winsten* (Suom. Kansallinen voitto, jonka on mitä nöyrimmällä kunnioituksella valtakunnan korkea-arvoisille säädyille luovuttanut eräs niiden jäsen, teoksessa Jonasson, M. & Hyttinen, P. (toim.) (2012) *Anders Chydenius Kootut teokset*, s. 375-402)
- Coase, R. H. (1960) The Problem of Social Cost, *Journal of Law and Economics*, 3: 1–44
- Cochrane, J.C. (2014) An Autopsy for the Keynesians, *The Wall Street Journal*, <http://www.wsj.com/articles/john-h-cochrane-an-autopsy-for-the-keynesians87.100.225.104-1419205362>
- Cooper, G. (2008) The Origin of Financial Crisis,

- Deci, E.L. & Ryan, R.M. (2000) The 'what' and 'why' of goal pursuits: human needs and the self-determination of behavior, *Psychological Inquiry*, 11, 227-268.
- De Grauwe, P. (2012), *Lectures on Behavioral Macroeconomics*, Princeton University Press, Princeton, New Jersey.
- DeLong, J. B. & Summers, L. H. (2012) Fiscal Policy in a Depressed Economy [with Comments and Discussion], *Brookings Papers on Economic Activity*, 233-297
- De Mooij, R.A. & Keen, M. (2012) Fiscal Devaluation and Fiscal Consolidation: The VAT in Troubled Times, *IMF Working Paper* N:o 12/85.
- Díez-Catalán, L. & Villanueva (2015) Contract staggering and unemployment during the great recession: evidence from Spain. No. 1431. Banco de España, 2015.
- Di Mauro, F., Gianmarco, O. & Daria, T. (2011) The Euro and the competitiveness of European firms, In Codogno, L. & Paganetto, L. *Measuring Italy's external competitiveness*, Rubettino, 274-285.
- Eerola, E. (2016) Varainsiirtoverosta eroon – mitä tilalle? *Kansantaloudellinen aikakauskirja*, 112, 3, 281-283.
- European Commission (2015) Completing Europe's Economic and Monetary union. Juncker, Tusk, Dijsselboem, Draghi & Schulz report 22.6.2015
- Fama, E.F. (1970) Efficient Capital Markets: A Review of Theory and Empirical Work. *Journal of Finance*, 25, 383-417.
- Fehr, E. & Tyran, J.-R. (2001) Does money illusion matter? *American Economic Review* 91, 1239–1262.
- Fehr, E. & Tyran, J.-R. (2005) Individual irrationality and aggregate outcomes, *Journal of Economic Perspectives*, 19: 43–66.
- Fehr, E. & Tyran, J.-R. (2014), Does money illusion matter?: Reply, *American Economic Review* 104: 1063–1071.
- Feldstein, M. (1997) The Political Economy of the European Economic and Monetary Union: Political Sources of an Economic Liability, *NBER WP* 6150, August 1997.
- Fisher, I. (1928), *The Money Illusion*, Martino Publishing, Mansfield 201
- Freystätter, H. (2016) Alustavia arvioita EKP:n määrällisen keventämisen vaikutuksista, *Kansantaloudellinen aikakauskirja* 112, 418-426.
- Friedman, M. (1953) The Case for Flexible Exchange Rates, kirjassa *Friedman's Essays in Positive Economics*, University of Chicago Press.
- Friedman, M. (1962) *Capitalism and Freedom*.
- Friedman, M. (1969), *The Optimum Quantity of Money*, London: Macmillan
- Friedman, M. & Friedman, R. (1982) *Vapaus valita*. (Free to choose, 1980, Suomentaneet H. Lempiäinen & J. Vesikansa). Helsinki: Otava
- Galbraith, J.K. (1967) *The New Industrial State*, suom. Uusi yhteiskunta.

- Galbraith, J.K. (2016) *Welcome to the Poisoned Chalice: The Destruction of Greece and Europe*, Yale University Press
- Goodhart, C. (1998) The two concepts of money: implications for the analysis of optimal currency areas” *European Journal of Political Economy*, 14, 3, 407–43
- Graeber, D. (2011) *Debt: The First 5000 Years*. Brooklyn, N.Y.: Melville House
- Haaparanta, P. (2013) Suomen kilpailukykyongelma johtuu yritysjohdon heikosta liiketoimintaosaamisesta, *Talous & Yhteiskunta*, 41:1, 2-11.
- Haaparanta, P. (2015) Miten Suomen taloutta voitaisiin elvyttää? *Talous ja yhteiskunta*, 1, 2-11.
- Hagedorn, M., Manovskii, I. & Mitman, K. (2016) *Interpreting Recent Quasi-experimental Evidence on the Effects of Unemployment Benefit Extensions*
- Harakka, T. (2014) *Suuri kiristys. Tie ulos eurokriisistä*. Porvoo: Schildts & Söderströms
- Helliwell, J. & Huang, H. (2011). New measures of the costs of unemployment: Evidence from the subjective well-being of 3.3 million Americans. *NBER Working Paper No. 16829*.
- Herrman, U. (2015) *Pääoman voitto*, Helsinki: Into
- Hetemäki, M. (2015) Eurokriisin syyt ja euroalueen tulevaisuus, *Kansantaloudellinen aikakauskirja*, 111, 16-39.
- Hicks, J.R. (1937) Mr. Keynes and the 'Classics'; A Suggested Interpretation, *Econometrica*, 5(2), 147-159.
- Holm, P., Huovari, J. & Lahtinen, M. (2013) *Miten euroalue kehittyi? Suomen Perusta*.
- Holmström, B. (1979) Moral Hazard and Observability, *Bell Journal of Economics*, 10(1), 74-91.
- Holmström, B. (2010) Vuosien 2007-2008 paniikki, teoksessa Rouvinen, P. & Ylä-Anttila, P. (toim.) *Kriisin jälkeen*, Helsinki: Taloustieto, 39-58.
- Holmström, B., Korkman, S. & Vihriälä, V. (2016) *Talouspolitiikan suunta*. Muistio valtioneuvostolle 25.8.2016.
- Hume, D. (1751) *Enquiry concerning the Principles of Morals*
- Huuskonen, J. (2017) Considering Potential Bias in Macro-estimates for the Elasticity of Labour Demand. Paper prepared for the Economic Policy Council
- Höpner, M. & Lutter, M. (2014) One currency and many modes of wage formation. Why the eurozone is too heterogeneous for the euro. *MplfG Diskussion Paper 14 /14*.
- Hämäläinen, T. (2010) Elinkeino- ja innovaatiopolitiikan uudistamistarpeet, teoksessa Rouvinen, P. & Ylä-Anttila, P. (toim.) *Kriisin jälkeen*, Helsinki: Taloustieto, 175-189.
- Independent Evaluation Office (2014) *IMF Response to the Financial and Economic Crisis: An IEO Assessment*, 8.10.2014
- Independent Evaluation Office (2016) *The IMF and the crises in Greece, Portugal and Ireland: An evaluation of the Independent Evaluation Office*,

- International Labour Organization (2013) *Global Wage Report 2012/2013, Wages and Equitable Growth*.
- Ilmakunnas, S. (2015) Strategia vai taktiikka: Anders Borgin ja Juhana Vartiaisen raportin arviointia, *Kansantaloudellinen aikakauskirja*, 111, 214-220.
- IMF (2016b) IMF Executive Board Concludes 2016 Article IV Consultation with Finland.
- Kahneman, D. & Tversky, A. (1979), Prospect theory: An analysis of decision under risk, *Econometrica*, 47, 263–291.
- Kajanoja, L. (2015): Paljonko Suomen kustannuskilpailukyvyyn tulisi parantua? *Kansantaloudellinen aikakauskirja*, 111, 361–372.
- Kaldor, N. (1955) Alternative theories of distribution. *The Review of Economic Studies*, 23, 83-100.
- Kanniainen, V. (2008) Miksi taloustieteilijöitä vihataan, *Tieteessä tapahtuu*, 8, 47-50.
- Kanniainen, V. (toim.), ETT (2014) *Euron tulevaisuus. Suomen vaihtoehdot*. Helsinki: Libera
- Kanniainen, V. (2016) Mikä on euron kohtalo? *Uusi Suomi*, <http://vesakanniainen.puheenvuoro.uusisuomi.fi/225661-mika-on-euron-kohtalo?>
- Kanniainen, V., Ala-Peijari, J., Koskenkylä, H., Malinen, T., Mellin, I. & Miettinen, S. (2015) *Miten Suomi voidaan pelastaa. Talouspoliittinen manifesti*. Helsinki: Libera
- Kant, I. (1931) *Siveysopilliset pääteokset. (Tapojen metafysiikan perustus, Grundlegung zur Metaphysik der Sitten, 1785; Käytännöllisen järjen kritiikki, Kritik der praktischen Vernunft, 1788.)* Suomentanut sekä johdannolla ja selityksillä varustanut J. E. Salomaa. Laaturkirjat.
- Kant, I. (1795) *Zum Ewigen Frieden*
- Kauhanen, A. & Vihriälä, V. (2016) Työn määrä: Miksi Suomessa pitäisi tehdä enemmän työtä? *ETLA Raportit* No 50. <http://pub.etla.fi/ETLA-Raportit-Reports-50.pdf>
- Kekkonen, U. (1952) *Onko maallamme malttia vaurastua?* Helsinki: Otava.
- Keynes, J.M. (1931) Addendum to Great Britain, Committee on Finance and Industry, Reprinted in Moggridge, D. (ed.) *The collected writings of John Maynard Keynes*, 1981, vol 20, 283-309: London: Macmillan and Cambridge
- Keynes, J.M. (1951) *Työllisyys, korko ja raha*. (Alkup. The General Theory of Employment, Interest and Money, 1936, suom. Karjalainen, A. & Kivinen, P.) Porvoo: WSOY.
- Kiander, J. (2015) Voiko pieni euromaa tehdä itsenäisiä elvytyspäätöksiä. *Talous ja Yhteiskunta* 1/2005, 12-13.
- Kiander, J. (2015) Tuhoavatko keynesiläiset ajatukset talouden? Näkökohtia Björn Wahlroosin kirjasta, *Kansantaloudellinen aikakauskirja*, 11, 266-271.
- Kiema, I. (2016) Tie DSGE-makromalleihin – minkä verran päästiin eteenpäin? *Talous ja yhteiskunta*, 3/2016, 36-41.

- Kilponen, J. (2016) Fiskaalinen devalvaatio yhtenä hintakilpailukykyä parantavana toimena, *Kansantaloudellinen aikakauskirja*, 112, 314-326.
- Kindleberger, C. (1978) *Manias, Panics, and Crashes: A History of Financial Crises*, New York: Basic Books
- King, M. (2016) *The End of Alchemy: Money, Banking and the Future of the Global Economy*, Little, Brown
- Klein, N. (2008) *Tuhokapitalismin nousu*, Helsinki: WSOY
- Knapp, G.F. (1924) *The State Theory of Money*, Macmillan and Company, 1924
- Korkman, S. (2012) *Talous ja utopia*. Jyväskylä: Docendo
- Korkman, S. (2013) *Euro. Valuutta vailla valtiota*. Helsinki: Unigrafia
- Korkman, S. (2016) *Väärää talouspolitiikkaa*, Keuruu: Otava
- Koskenkylä, H. (2016) *Euroopan talous- ja rahaliiton tulevaisuus – onko euro pelastettavissa? EMU:n kehittämis ehdotusten arviointia ja Suomen linja*, Helsinki: Suomen Perusta.
- Kosonen, T. (2016) Alennetuille alv-kannoille ei ole hyviä perusteluja, *Talous ja Yhteiskunta*, 2006/1, 26-31.
- Krugman, P. (2009) *Lama. Talouskriisin syyt, seuraukset ja korjauskeinot*, Porvoo: HS Kirjat
- Krugman, P. (2010) Kuinka taloustieteilijät saattoivat olla niin väärässä? teoksessa Rouvinen, P. & Ylä-Anttila, P. (toim.) *Kriisin jälkeen*, Helsinki: Taloustieto, 23-38.
- Krugman, P. (2012) *Lopettakaa tämä lama nyt*. Helsinki: HS
- Kuisma, M. (2010) *Rosvoparonien paluu*, Helsinki: Siltala.
- Kuisma, M. (2016) *Valtion yhtiöt, nousu ja tuho*. Helsinki: Siltala.
- Kuusi, T. (2015) Secular stagnation – pitkittyneen pysähtyneisyyden selityksiä ja lääkkeitä, *Talous ja yhteiskunta* 1/2005, 28-33
- Kyyrä, T., Pesola, H. & Rissanen, A. (2017) Unemployment Insurance in Finland: A Review of Recent Changes and Some New Evidence. Background report for the Economic Policy Council 2017.
- Legatum Institute (2012) *The Legatum Prosperity Index 2016*, www.prosperity.com
- Lehmus, M. & Vihriälä, V. (2016) Palkkasopeutuksen merkitys Suomen kriisin helpottajana, *ETLA Muistio - ETLA Brief 47*
- Leijonhufvud, A. (1981) *Information and Coordination. Essays in Macroeconomic Theory*, Oxford University Press, New York, New York.
- Lerner, A. (1947) Money as a Creature of the State. *The American Economic Review*. 37, 2.
- Lindblom, S. (2013) *Huojuva tasavalta*. Otava
- Lucas, R. (1976) Econometric Policy Evaluation: A Critique. In Brunner, K. & Meltzer, A. *The Phillips Curve and Labor Markets. Carnegie-Rochester Conference Series on Public Policy*. 1. New York: American Elsevier. 19-46.

- Lucas, R. E. (1978) Unemployment policy, *American Economic Review*, 68, 353–357.
- Luukkanen, A. (2015) *Vapaan pudotuksen Suomi*, Helsinki: Tammi
- Lyytikäinen, T. (2013), Muuttamisen verottaminen jumiuttaa asuntomarkkinoita, *VATT Policy Brief* 3.
- Malinen, T., Nyberg, P., Koskenkylä, H., Berghäll, E., Mellin, I., Miettinen, S., Ala-Peijari, J. & Törnqvist, S. (2016) *How to abandon the common currency in exchange for a new national currency*, EuroThinkTank
- Maliranta, M. (2014) Suomen kustannuskilpailukyvyn ongelmat korjautuvat hitaasti, *Talous ja Yhteiskunta* 3/2014, 02-11.
- Mankiw, N.G. & Taylor, M.P. (2014) *Economics*, Andover: Cengage Learning.
- Matikka, T., Harju, J. & Kosonen, T. (2016) Tuloverotuksen vaikutus työn tarjontaan, *Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja* 5/2006.
- McDonald, I.M. & Solow, R.M. (1981) Wage bargaining and employment, *The American Economic Review*, 71, 896-908.
- Meade, J. (1989) *Agathotopia: The Economics of Partnership*, The David Hume Institute, Aberdeen University Press
- Meghir, C. & Phillips, D. (2010): Labour supply and taxes. In Adam, S., Besley, T., Blundell, R., Bond, S., Chote, R., Gummie, M., Johnson, P., Myles, G., & Poterba, J. (eds.). *Dimensions of tax design: The Mirrlees review*. Oxford, Oxford University Press, (2010), 202–274.
- Menger, K. (1892) On the Origin of Money, *The Economic Journal*, 2, 6, 239-255.
- Merton, R.K. (1967) *On theoretical sociology*, New York: Free Press
- Mill, J. S. (1843) *A System of Logic*, Honolulu: University Press of the Pacific, 2002
- Mill, J. S. (1859) *On Liberty*.
- Mill, J. S. (1876) *Book VI, On the Logic of Moral Sciences*, London: Longmans, Green Readers and Dyers
- Mill, J.S. (1971) *A logical critique of sociology*, Ed. Fletcher, R., London: Nelson
- Mill, J.S. (2000) *Utilitarismi*. Suomentaneet K. Saastamoinen, S. Sajama & M. Järvenpää. Gaudeamus, Alkuperäinen *Utilitarianism*, 1863
- Minsky, H. (1986) *Stabilizing an Unstable Economy*, New Haven: Yale University Press
- Mishkin, F.S. (2013) *The Economics of Money, Banking, and Financial Markets*, Harow: Pearson.
- Mitchell-Innes, A. (1914) The Credit Theory of Money. *The Banking Law Journal*, 31.
- Mulligan, C. (2012) *The Redistribution Recession: How Labor Market Distortions Contracted the Economy*, New York: Oxford University Press
- Mundell, R.A. (1961) A Theory of Optimum Currency Areas, *The American Economic Review*, 51, 657-665.

- Määttänen, N. (2010) Julkinen velka ja maailmantalous – Edessä budjettikriisejä ja korkea inflaatio? teoksessa Rouvinen, P. & Ylä-Anttila, P. (toim.) *Kriisin jälkeen*, Helsinki: Taloustieto, 99-112.
- Määttänen, N. (2015). ”Fiskaalinen devalvaatio helpottaisi talouden sopeutumista tuottavuuden laskuun”. *ETLA Muistio* No 38. <http://pub.etla.fi/ETLA-Muistio-Brief-38.pdf>
- Nader, R. (2006) The legacy of John Kenneth Galbraith, *Counterpunch*, <http://www.counterpunch.org/2006/08/19/the-legacy-of-john-kenneth-galbraith/>
- Nordvig, J. (2014) *The Fall of the Euro: Reinventing the Eurozone and the Future of Global Investing*, New York: McGraw-Hill.
- OECD (2016) *OECD Economic Outlook*, November, Paris: OECD.
- Orpo, P. (2017) Talouden hyvä käänne on käytettävä nopeasti, *Helsingin Sanomat*, 3.2.2017, <http://www.hs.fi/paakirjoitukset/art-2000005071954.html>
- Patomäki, H. (2012) *Uusliberalismi Suomessa*, Helsinki: WSOY.
- Patomäki, H. (2013) *Tulevaisuuden politiikkaa. Kuinka lisätä vapautta ja toimia toisin*. Helsinki: Into.
- Pekkarinen, J. & Vartiainen, J. (1993) *Suomen talouspolitiikan pitkä linja*, Helsinki:
- Peltoniemi, J. (2014) *Luovan tutkimustyön johtamisen teoriat*, pro gradu -tutkielma, Lapin yliopisto.
- Peltoniemi, J. (2016) *Tutkimuksen ja innovoinnin johtajuuden teoriaa*, versio 1.4, Oulu: Neutrinica
- Penttilä, R.E.J & Rehn, A. (2012) *Suunnaton Suomi*. Otava.
- Phelps, E.S. (1968): Money-Wage Dynamics and Labor Market Equilibrium. *Journal of Political Economy*, 76, 678–711.
- Phillips, A.W. (1958) The Relationship between Unemployment and the Rate of Change of Money Wages in the United Kingdom 1861-1957. *Economica* 25 (100): 283–299.
- Pigou, A.C. (1933) *The Theory of Unemployment*
- Pikkarainen, P. (2014) Rahaliitto ja Suomi – toteutuivatko EMU-asiantuntijaryhmän ennustukset? *Talous & Yhteiskunta* 2/2014
- Pohjola, M. (2013) *Taloustieteen oppikirja*, Helsinki: SanomaPro
- Popper, K. (1995) *Arvauksia ja kumouksia. Tieteellisen tiedon kasvu*, Helsinki: Gaudeamus, Suom. Erola, E.
- Pulliainen, E. (2012) *Ahneiden kartelli*, Ochre Cronicles
- Pursiainen, H. & Saarimaa, T. (2016) *Lisää markkinoita asuntomarkkinoille*, Helsinki: Libera
- Pursiainen, H. & Saarimaa, T. (2016) Vähemmän politiikkaa asuntomarkkinoille – Vastaus Osmo Soininvaaralle, *Kansantaloudellinen aikakauskirja* 2/2016, 258
- Quiggin, J. (2014) *Zombitalous*, Tampere: Vastapaino

- Rajan, R.G. (2010) *Fault Lines. How hidden fracture still threaten the world economy*, Princeton University Press.
- Rauhanen, T. (2015) Laaja pohja ja yksi verokanta – visio tehokkaasta arvonlisäverosta, *Kansantaloudellinen aikakauskirja*, 111, 373
- Ricardo, D. (1817/1937) *Kansantalouden ja verotuksen periaatteet*. (On the Principles of Political Economy and Taxation, suomentanut B. Tuunanen). Porvoo: WSOY.
- Rissanen, M. & Kaseva, E. (toim.) (2014) *Menetetyn työpanoksen kustannus*. Helsinki: Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriö.
- Romer, C. & Bernstein, J. (2009) *The job impact of the American recovery and reinvestment plan*.
- Roubini, N. & Mihm, S. (2010) *Kriisitaloustiede*. Helsinki: Terra cognita.
- Rouvinen, P. & Ylä-Anttila, P. (2010) Oikeaa innovaatiopolitiikkaa – Huolena luova uudistuminen, teoksessa Rouvinen, P. & Ylä-Anttila, P. (toim.) *Kriisin jälkeen*, Helsinki: Taloustieto, 165-174.
- Rouvinen, P. & Ylä-Anttila, P. (toim.) (2010) *Kriisin jälkeen*, Helsinki: Taloustieto
- Sauramo, P. (2015) Kuinka huono Suomen hintakilpailukyky oikein on? *Talous ja yhteiskunta*, 2/2005, 2-9
- Sauramo, P. (2016) Tulopolitiikka, funktionaalinen tulonjako ja palkkamallit Suomessa vuosina 1962–2014, *Kansantaloudellinen aikakauskirja* 2/2016, 164
- Schneider, D. (2011) The Labor Share: A Review of Theory and Evidence, SFB 649 Discussion Paper 2011-069.
- Schumpeter, J.A. (1942) *Capitalism, Socialism and Democracy*
- Schumpeter, J.A. (2009) Luovan tuhon prosessi. Suom. M. Koivusalo. *Tiede ja edistys* 1/09.
- Shafir, E., Diamond, P. & Tversky, A. (1997) Money illusion, *Quarterly Journal of Economics* 112, 341–374.
- Shapiro, C & Stiglitz, J.E. (1984) Equilibrium Unemployment as a Worker Discipline Device. *The American Economic Review*, 74, 433-444
- Sinn H.-W. (2014) *The Euro Trap. On Bursting Bubbles, Budgets, and Beliefs*, Oxford University Press
- Seppänen, E. (2012) *Emumunaus*, Helsinki: Into.
- Sipola, S. (2015) *Rahavallan jäljet*, Suomi: Teos
- Smith, A. (1759) *The Theory of Moral Sentiments*
- Smith, A. (1776) *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*
- Soininvaara, O & Särelä, M. (2015) *Kaupunkien voitto – kuusi keinoa vapauttaa kaupunkien kasvu*, Helsinki: EVA
- Soininvaara, O. (2016) Lisää markkinoita asuntomarkkinoille, *Kansantaloudellinen aikakauskirja* 2/2016, 252
- Sombart, W. (1902) *Der moderne Kapitalismus*
- Stiglitz, J. (2000) *Economics of the Public Sector*, New York: Norton

- Stiglitz, J. (2010) *Freefall: America, Free Markets, and the Sinking of the World Economy*. Allen Lane.
- Stiglitz, J. (2012) *The Price of Inequality: How Today's Divided Society Endangers Our Future*. New York: W. W. Norton & Company
- Stiglitz, J. (2014) Can the Euro Be Saved? An Analysis of the Future of the Currency Union, *Rivista di Politica Economica*, 3, 7-42.
- Stiglitz, J. (2015) Leaders and followers: Perspectives on the Nordic model and the economics of innovation, *Journal of Public Economics*, 127, 3–16
- Stiglitz, J. (2016) *The Euro. How a Common Currency Threatens the Future of Europe*. New York: W.W. Norton.
- Stiglitz, J. E. (2016) *The Euro and its threat to the future of Europe*, Allen Lane
- Suni, P. (2010) Miten selviää Yhdysvallat? teoksessa Rouvinen, P. & Ylä-Anttila, P. (toim.) *Kriisin jälkeen*, Helsinki: Taloustieto, 137-150.
- Suomen Pankki (2013) Talouden näkymät, *Euro & Talous* 5/2013.
- Suomen Pankki (2016) Suomi on palaamassa kasvu-uralle, Talouden näkymät, *Euro & talous* 3/2016
- Suomen virallinen tilasto (SVT): Julkisyhteisöjen alijäämä ja velka [verkkopublication]. ISSN=1799-5892. Helsinki: Tilastokeskus [viitattu: 27.6.2016]. Saantitapa: <http://www.stat.fi/til/jali/>
- Suomen virallinen tilasto (SVT): Maksutase ja ulkomainen varallisuusasema [verkkopublication]. ISSN=2342-3463. Helsinki: Tilastokeskus [viitattu: 27.6.2016]. Saantitapa: <http://www.stat.fi/til/mata/2016/04/>
- Suvanto, A. & Virolainen, K. (2010) Rahoitusmarkkinat ja rahapolitiikka kriisin aikana ja sen jälkeen, teoksessa Rouvinen, P. & Ylä-Anttila, P. (toim.) *Kriisin jälkeen*, Helsinki: Taloustieto, 57-70.
- Taimio, H. (2015) Joko eurokriisi on ohi? *Talous & Yhteiskunta*, 43:3, 52–59.
- Taimio, H. (2016a) Helikopteriraha – vihonviimeinen elvytyskeino? *Talous ja yhteiskunta*, 1/2006, 52-58.
- Taimio, H. (2016b) Elvytyspolitiikan paluu – onko se realismia? *Talous & Yhteiskunta* 4/2016, 32-38.
- Tanskanen, A. (2015) 532 Kahta reittiä ja vauhtia liittovaltioon, *Kansantaloudellinen aikakauskirja*, 111, 532-
- Tervala, J. (2012) Euroalueen kriisin syyt. *Kansantaloudellinen aikakauskirja*, 108, 2012
- Tervala, J. (2016) Jälkikeynesiläinen taloustiede Suomessa: kriittinen katsaus, *Kansantaloudellinen aikakauskirja*, 112: 54–69.
- Trésor – Economics (2013) A budget for the Euro area. No. 120 October 2013
- Tulo- ja kustannuskehityksen selvitystoimikunta (2017) *Talousnäkymät ja palkanmuodostus*, Helsinki: Valtioneuvoston kanslia
- Tuomala, M. (2009) *Julkistalous*, Helsinki : Gaudeamus.
- Tuomioja, E. (2016) *Luulin olevani aika piruileva: Poliittiset päiväkirjat 1995–1997*. Toimittanut Veli-Pekka Leppänen. Helsinki: Tammi

- Turner, A. (2015) *The Case for Monetary Finance – An Essentially Political Issue*, Paper presented at the 16th Jacques Polak Annual Research Conference Hosted by the International Monetary Fund
- Uusitalo, R. (2015) Akateeminen talousblogi: Mailman seitsemänneksi varakkain, <http://blog.hse-econ.fi/?p=6897> (haettu 6.8.2016)
- Uusitalo, R., Puhakka, M., Laakso, L., Kotakorpi, K., Andersen, T.M. & Matikka, T. (2016) *Economic Policy Council Report 2015*, Helsinki: VATT
- Uusitalo, R., Puhakka, M., K., Andersen, T.M., Anttonen, A., Pirttilä, J., Orjasniemi, S. & Lyytikäinen, T. (2017) *Economic Policy Council Report 2016*, Helsinki: VATT
- Vainiomäki, J. (2016) The development of wage dispersion and wage rigidity in Finland. Report to the Economic Policy Council.
- Valtiovarainministeriö (2016) Taloudellinen katsaus 2016 Talvi 2016, *Valtiovarainministeriön julkaisuja* 42a/2016
- Vartia, P. (2010) Aiempien kriisien opetukset, teoksessa Rouvinen, P. & Ylä-Anttila, P. (toim.) *Kriisin jälkeen*, Helsinki: Taloustieto, 83-98.
- Varoufakis, Y. (2016) *And the Weak Suffer What They Must? Europe, Austerity and the Great Threat to Global Stability*, Bodley Head
- Vihanto, M. (2016) Onko kahden prosentin inflaatiotavoite liian karkea ja liian matala? Psykologinen näkökulma rahapolitiikkaan, *Kansantaloudellinen aikakauskirja*, 112, 327-341.
- Vihriälä, V. (2013) Armoa velkaisille euromaille. *Kauppalehti* 14.10.2013
- Viren, M. (2016) 10 vääriä käsitystä taloudesta, *Uusi Suomi*, <http://meeviren.puheenvuoro.uusisuomi.fi/225126-10-vaarinkasitysta-taloudesta>
- Visser, J. (2016a): What happened to collective bargaining during the great recession? *IZA Journal of Labor Policy*, 5:9.
- von Hayek, F. (1995) *Tie orjuuteen*. (The road to serfdom, 1944.) Suomentanut ja jälkisanat laatinut Jyrki Iivonen. Helsinki: Gaudeamus
- von Hayek, F. (1998) *Kohtalokas ylimieli*. (The fatal conceit: The errors of socialism, 1988.) Toimittanut W. W. Bartley. Suomentaneet J. & M. Norri. Helsinki: Art House.
- Von Mises, L.H.E. (1922) *Die Gemeinwirtschaft*.
- Wahlroos, B. (2012) *Markkinat ja demokratia. Loppu enemmistön tyrannialle*. Keuruu: Otava.
- Wahlroos, B. (2015) *Talouden kymmenen tuhoisinta ajatusta*. Helsinki: Otava.
- Weber, M. (1904) Die "Objektivität" sozialwissenschaftlicher und sozialpolitischer Erkenntnis, Teoksessa Weber, M. (1993) *Gesammelte Aufsätze zur Wissenschaftslehre*, Tübingen
- Wilkinson, N. (2008), *An Introduction to Behavioral Economics*, Palgrave Macmillan, Basingstoke.
- Wilkinson, N. & Klaes, M. (2012), *An Introduction to Behavioral Economics*, 2. painos, Palgrave Macmillan, Basingstoke.

- Woodford, M. (2009) Convergence in Macroeconomics: Elements of the New Synthesis. *American Economic Journal: Macroeconomics*, 1(1):267-79.
- Wray, L. R. (1998) *Understanding Modern Money: The Key to Full Employment and Price Stability*, Edward Elgar, Cheltenham.
- Wren-Lewis, S. (2016) A general theory of austerity, *Working paper BSG-WP-2016/014*
- Ylönen, M. & Remes, M. (2015) *Velkatohtorit – Kuinka Eurooppa unohti historian ja oppi rakastamaan talouskuria*. Helsinki: Into